

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
TARPTAUTINĖS PREKYBOS IR MUITŲ KATEDRA**

NEDAS BUTRIMAVIČIUS

**TARPTAUTINĖS PREKYBOS PASLAUGOMIS
PLĖTROS TENDENCIJOS LIETUVOJE**

Magistro baigiamasis darbas

**Vadovė
prof. dr. R. Žitkienė**

VILNIUS, 2012

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
TARPTAUTINĖS PREKYBOS IR MUITŲ KATEDRA**

**TARPTAUTINĖS PREKYBOS PASLAUGOMIS PLĖTROS
TENDENCIJOS LIETUVOJE**

**Tarptautinės prekybos magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621N10005**

Recenzentė

2012 04 prof. dr. D. Štreimikienė

Vadovė

2012 04 prof. dr. R. Žitkienė

Atliko

TPRmiso-01 gr. stud.

2012 04 N. Butrimavičius

VILNIUS, 2012

TURINYS

ĮVADAS	6
1. TARPTAUTINĖS PREKYBOS PASLAUGOMIS TEORINIAI ASPEKTAI.....	8
1.1. Paslaugos sąvokos teorinės interpretacijos	8
1.2. Tarptautinė prekyba paslaugomis ir jų klasifikacija	11
1.3. Tarptautinės prekybos paslaugomis teikimo būdai	16
1.4. Tarptautinės prekybos paslaugomis reguliavimas	20
1.5. Tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros skatinimo veiksniai ir kliūtys	25
2. TARPTAUTINĖS PREKYBOS PASLAUGOMIS PLĖTROS GALIMYBIŲ VERTINIMO METODOLOGIJA	31
2.1. Tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros vertinimo modelis.....	31
2.2. Empirinio tyrimo metodika.....	34
3. TARPTAUTINĖS PREKYBOS PASLAUGOMIS PLĖTROS GALIMYBIŲ TYRIMO REZULTATŲ VERTINIMAS	38
3.1. Tarptautinės prekybos paslaugomis pasaulinėje prekybos rinkoje tyrimo rezultatai	38
3.2. Tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybių Lietuvoje tyrimo rezultatai.....	44
3.3. Tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros Lietuvoje prognozės	52
IŠVADOS	57
LITERATŪRA	59
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	62
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	63
PRIEDAI.....	65

LENTELĖS

1 lentelė. Paslaugų sektoriaus klasifikacija pagal PPO.....	14
2 lentelė. Pokyčiai tarptautinėje prekyboje paslaugomis.....	20
3 lentelė. Paslaugos nepatenkančios į „Paslaugų direktyvos“ taikymo sritį.....	22
4 lentelė. Direktyvos įgyvendinimo poveikio esant skirtingiems scenarijams apibendrinimas ..	29
5 lentelė. Paslaugų direktyvos įgyvendinimo poveikis paslaugų grupėms.....	30
6 lentelė. Tarptautinės prekybos paslaugomis dinamika	41
7 lentelė. Tarptautinės prekybos paslaugomis apimtys pagal Mokėjimų balansą	48

PAVEIKSLAI

1 pav. Pagrindinės paslaugų savybės, jas skiriančias nuo materialiujų prekių.....	10
2 pav. Prekybos politikos reglamentuojamos sritys.....	11
3 pav. Keturi paslaugų suteikimo modeliai: statistiniai kriterijai	17
4 pav. Paslaugų teikimo būdai	18
5 pav. Tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros skatinimo priemonių sistema.....	27
6 pav. Tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybių vertinimo tiriamasis modelis.	32
7 pav. Bendro vidaus produkto dinamika	38
8 pav. Tarptautinės prekybos paslaugomis dinamika	39
9 pav. Tarptautinė prekyba paslaugomis pasaulinėje rinkoje	40
10 pav. ES-27 Paslaugų importo-eksporto struktūra.	42
11 pav. Tarptautinė prekyba paslaugomis pagal paslaugų grupes.....	44
12 pav. Paslaugų grupių dalis bendrame paslaugų eksporte.....	45
13 pav. Prekių ir paslaugų eksportas nuo BVP	47
14 pav. Ekspertų atstovaujamos paslaugų sritys.....	52
15 pav. Veiksniai, turintys didžiausią poveikį Lietuvos paslaugas teikiančių įmonių plėtrai	53
16 pav. Veiksnių svarba tarptautinės prekybos paslaugomis plėtrai Lietuvos atžvilgiu	53
17 pav. Paslaugas teikiančių įmonių laukiamų veiklos rezultatų pasikeitimai.....	54
18 pav. Kliūtys tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros atžvilgiu.....	55
19 pav. Tarptautinės prekybos paslaugomis pardavimų apimtys prognozė.....	56

IVADAS

Pasaulio ekonomikos išsivystymo lygis ir vis labiau intensyvėjanti globalizacijos procesų skatinama ekonominė integracija meta iššūkį valstybėms, siekiančioms dalyvauti šiuose procesuose, padidinti konkurencinį pranašumą pasaulinėje rinkoje. Šiuolaikinėje globalioje verslo aplinkoje vykstantys pokyčiai skatina rasti naujų gebėjimų palaikyti ir plėsti visus tarptautinius prekybinius santykius.

Kaip pažymi Bartkus, Jurevičius, (2007) pasaulyje vykstant integracijos ir globalizacijos procesams, verslininkai aktyviau plėtoja veiklą kitose šalyse, kuri susijusi su tarptautine prekyba ir tarptautiniu įmonių steigimu. Pasaulyje vyksta aktyvūs procesai dėl eksporto politikos skatinimo, investicijų, didesnio prekių ir paslaugų mainų balanso, inovacijų pritraukimo, t.y. veiksmų sąlygojančių ekonominio vystymosi tempus. Plečiantis tarptautiniam bendradarbiavimui ir intensyvėjant tarptautinei konkurencijai, vis svarbesnis vaidmuo tenka prekybai paslaugomis. Primo Braga (1996) akcentuoja paslaugų internacionalizacijos naudą išsivysčiusioms šalims, kuri kartu su staigiais technologiniais pokyčiais, atveria naujas galimybes paslaugų eksportui ir užsienio investicijoms. Čiburienės ir Zaharievos (2006) teigimu, reikia pripažinti, kad praktiškai kiekviena valstybė suinteresuota sukurti palankias sąlygas siekiant pritraukti užsienio investicijas, o užsienio prekyba yra vienas iš veiksmų, didinančių šalies konkurencingumą.

Temos naujumas siejamas su tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybių vertinimu Lietuvos rinkos atžvilgiu, kuomet patvirtinta Direktyva dėl paslaugų ES vidaus rinkoje, sudaro prielaidas glaudesniems ryšiams tarp šalių narių bei jų gyventojų, kas prisideda prie ekonominio ir socialinio progreso skatinimo. Ojasalo ir Ojasalo (2011) akcentuoja, kad moksliniuose tyrimuose pasigendama tyrimų nukreiptų į kliūčių išaiškinimą, vertinant tarptautinės prekybos paslaugomis galimybes.

Darbo aktualumas siejamas su neišnaudotu paslaugų augimo vidaus rinkoje potencialu, kuris anot Starkevičūtės (2007) suteikia galimybes paslaugų sektoriui gauti didesnę pelno normą ir pritraukia kapitalą bei darbo jėgą iš tradicinių veiklų įmonių, todėl paslaugų plėtra turėtų išlikti pagrindiniu ekonominių ir socialinių permainų katalizatoriumi. Ekonomikos atvirumas vertinamas naudojant užsienio prekybos integracijos rodiklį. Išnykus prekybos barjerams paslaugų sektoriuje, naujos žinios, sukauptos ES vidaus rinkos paslaugose, gali lengvai peržengti ES šalių sienas ir didėja paskata tyrinėti tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybes, sudarančias palankias sąlygas didinti šalies ekonomikos našumą. Todėl kyla problema prognozuojant ir vertinant tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybes Lietuvoje.

Tyrimo objektas – tarptautinė prekyba paslaugomis.

Tyrimo tikslas– išryškinti tarptautinės prekybos paslaugomis teorinius aspektus ir pagrįsti plėtros tendencijas Lietuvoje.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti pagrindinius paslaugų klasifikavimo principus, atskleidžiant paslaugų plėtros tendencijas, barjerus ir ES Paslaugų direktyvos svarbą plėtros procesams;
2. Remiantis sudarytu tiriamuoju tarptautinės prekybos paslaugomis modeliu, atlikti tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros Lietuvos atžvilgiu, tyrimą ir pristatyti ekspertų nuomonių apklausos rezultatus;
3. Parengti tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros Lietuvoje prognozes, apibrėžiant galimybes, kliūtis ir pagrindžiant plėtros tendencijas.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, statistinių duomenų analizė, lyginamoji analizė, anketinė apklausa, prognozavimas.

Remiantis užsienio ir Lietuvos mokslininkų tyrimais, literatūros analizės ir sintezės, susisteminti duomenys ir sukurtas holistinis tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybių vertinimo modelis.

Atliekant baigiamąjį darbą buvo analizuojama informacija aprašyta specialioje ekonominėje literatūroje, Pasaulio banko, Tarptautinio valiutos fondo ataskaitose, elektroninės informacijos portaluose apie ES šalių tarptautinės prekybos paslaugomis tendencijas, prekybos paslaugomis rėmimo būdus ir metodus. Atlikta mūsų šalies ir kitų šalių prekybos paslaugomis rezultatų, statistinių duomenų, analizė, naudojant tradicinius analizės metodus ir matematinius modelius, padėjo suformuoti baigiamojo darbo išvadas ir atskleisti veiksnius turinčius įtakos tarptautinės prekybos paslaugomis raidai.

1. TARPTAUTINĖS PREKYBOS PASLAUGOMIS TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Paslaugos sąvokos teorinės interpretacijos

Atliekant tarptautinės prekybos paslaugomis, svarbu apibrėžti sąvoką „paslauga“ ir ją vadinamos tarptautinės prekybos paslaugomis veiklos apimtį.

Teisiniu požiūriu, tikslinga pasitelkti „paslaugų“ sąvokos apibrėžimą, kuris sutinkamas Paslaugų direktyvoje, leidžiančioje visose ES valstybėse narėse užtikrinti paslaugų teikėjų įsisteigimo laisvę ir laisvą paslaugų judėjimą ES valstybėse narėse. Konsoliduotos Europos Bendrijos steigimo sutarties (Žin., 2004, Nr. 2-2) 50 straipsnyje „Paslauga“ įvardijama savarankiška, paprastai už užmokestį atliekama ūkine komercine veikla, nes susijusi su prekėmis, kapitalo ar asmenų judėjimo laisve.

„Paslaugos“ sąvoka, atsižvelgiant į EB sutartį ir susijusią ETT¹ praktiką, apibrėžiama pakankamai plačiai. Kaip nurodyta Sutarties 50 straipsnyje, paslauga apima bet kokią savarankišką, paprastai už užmokestį atliekamą ekonominę veiklą. Taigi remiantis EB sutartimi ir Paslaugų direktyva, kad veikla būtų laikoma „paslauga“, ji turi būti savarankiška, t.y. ją turi teikti teikėjas (kuris gali būti fizinis ar juridinis asmuo), nesusaistytas darbo sutartimi. Be to, tokia veikla paprastai atliekama už užmokestį; kitais žodžiais, tai turi būti ekonominė veikla. Reikėtų pažymėti, kad Paslaugų direktyvoje, išskirtos „neekonominio pobūdžio paslaugos“, kurios neatitinka „*Ekonominės veiklos*“ principų ir yra įvardijamos kaip „*Neekonominio pobūdžio bendrų interesų paslaugos*“.

Paslaugos nėra pagamintos prekės, tačiau turi varomosios jėgos šiuolaikinės ekonomikos augimui (Rahman, 2004). Paslauga – tai ekonominio subjekto (asmens ar jų grupės, ty namų ūkio ar organizacijos) arba jam priklausančios gėrybės pakeitimas, kurį atlieka vienas subjektas kito prašymu. Taigi, paslauga gali būti tik ta veikla, kuri tampa mainų objektu (Bagdonienė, Hopenienė 2009).

Siekiant apibrėžti Tarptautinių paslaugų sąvoką, pasitelkiamas apibrėžimas, kuriame tarptautine prekyba įvardijamas verslas, kada vienoje šalyje sukurtas produktas yra parduodamas pirkėjui ar vartotojui, esančiam kitoje šalyje, arba yra vartojamas kitoje šalyje (Melnikas et al. 2008). Šiame apibrėžime nėra išskiriama *paslaugos* sąvoka ir prekybos sandėrio objektu įvardijamas produktas. Tarptautinė prekyba taip pat gali būti apibūdinama kaip: veikla, kuri vyksta tarptautiniu mastu ir tarptautinėje aplinkoje; veikla, kuria vykdo subjektas; veikla, sudaranti galimybes subjektui gauti naudos; veikla, skirta produktams ir paslaugoms realizuoti bei jų realizavimo mastams didinti.

---

¹ Santr. Europos Teisingumo Teismas (ETT)

Kaip matyti, tarptautinės prekybos paslaugomis reiškinių dalyviais gali būti: – tiek fiziniai asmenys, tiek juridiniai asmenys (įmonės, įmonių grupės). Paslaugų įstatyme apibrėžiamas „Valstybės narės teikėjas“ – siūlantis arba teikiantis paslaugą valstybės narės pilietis, kitas fizinis asmuo, kuris naudojasi Europos Sąjungos teisės aktuose jam suteiktomis judėjimo valstybėse narėse teisėmis, arba valstybėje narėje įsteigtas juridinis asmuo, arba kita organizacija ar jų padaliniai.

Pagal Bendrojo susitarimo dėl prekybos paslaugomis (GATS) I straipsnio 2 dalį „prekyba paslaugomis“ apibrėžiama kaip paslaugos teikimas:

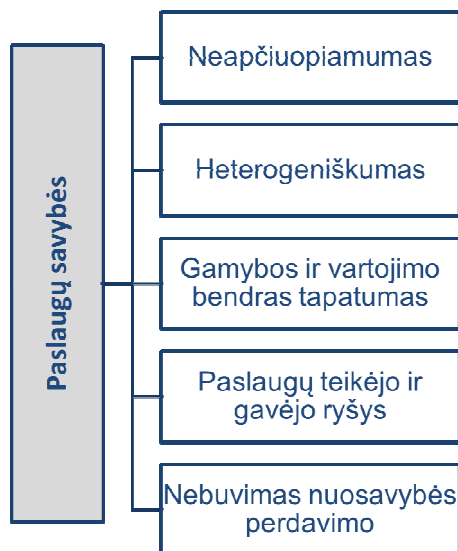
- a) iš vienos narės teritorijos į bet kurios kitos narės teritoriją;
- b) vienos narės teritorijoje bet kurios kitos narės paslaugų vartotojui;
- c) kuri vienos narės paslaugos teikėjas vykdo bet kurios kitos narės teritorijoje ten įregistravęs komercinę veiklą;
- d) kuri vienos narės paslaugos teikėjas vykdo bet kurios kitos narės teritorijoje per kurios nors narės fizinius asmenis.

Šie paslaugų teikimo režimai paprastai vadinami 1, 2, 3 ir 4 režimais. 1 režimas yra toks režimas, kai paslaugos teikiamos nuotoliniu būdu (paštu, faksu, telefonu arba internetu). 2 režimo atveju vartotojas vyksta pasiimti paslaugų į kitą šalį (dažniausias pavyzdys — turizmas); 2 režimui labiausiai būdingas yra turizmas, o 3 režimas — tai registruota komercinė veikla kitoje šalyje (investicijos). 4 režimas yra toks režimas, kai žmonės įvažiuoja į šalį (laikiniai) paslaugoms suteikti todėl, kad reikalingas tiesioginis kontaktas su klientu, arba todėl, kad paslaugos turi būti teikiamos vietoje. 3 ir 4 režimai yra dažnai glaudžiai tarpusavyje susiję. Įmonės dažnai perkelia savo aukštesnio rango darbuotojus ir specialistus iš vieno biuro į kitą, esančius skirtingose šalyse (rotacija). Toks vidinis įmonės mobilumas yra itin svarbus jos paslaugų teikimo veiksmingumui. Tačiau 4 režimas taip pat gali sudaryti palankias sąlygas paslaugoms, teikiamoms pagal 1 ir 2 režimus. Taigi asmenys, atvykstantys verslo reikalais, gali pasinaudoti šiais paslaugų teikimo režimais ir derėtis dėl sutarčių sudarymo bei sudaryti sutartis (Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl bendrojo susitarimo dėl prekybos paslaugomis (GATS) — derybos dėl 4 režimo (fizinių asmenų judėjimas))².

Tikslinga apibūdinti tarptautinių paslaugų, kaip ir kai kurių kitų paslaugų savybės, kurios jas skiria nuo materialųjų prekių. Kaip pažymi Langvinienė ir Žitkienė (2011) paslaugų eksportas yra gana specifiškas, kadangi paslaugos pasižymi neapčiuopiamumu ir yra parduodamos skirtingai nei apčiuopiamos prekės, medžiagos ar kiti apčiuopiami produktai. Pastarųjų metų studijos rodo, jog tarptautinė prekyba paslaugomis vis dažniau užima savo vietą tarptautinėje rinkoje.

² Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl bendrojo susitarimo dėl prekybos paslaugomis (GATS) — derybos dėl 4 režimo (fizinių asmenų judėjimas). Prieiga: <http://eur-law.eu/LT/Europos-Ekonomikos-socialiniu-reikalu-komiteto-nuomone-bendrojo-susitarimo,214873,d>

Bivainis, Drejeris (2006) akcentuoja, kad būtent pagal išskirtines savybes įmanoma nustatyti ribą tarp materialių, t.y. daiktinę, formą turinčių ir tokios formos neturinčių produktų, vadinamų paslaugomis, kurių svarbiausios savybės yra (žr. 1 pav.):

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus

1 pav. Pagrindinės paslaugų savybės, jas skiriančias nuo materialųjų prekių

Neapčiuopiamumas – tarptautinės paslaugos yra nematerialios, todėl šias paslaugas siekiama papildyti materialiu daiktu;

Heterogeniškumas (įvairialypiškumas) - – paslaugos teikimo procese dalyvauja paslaugos teikėjas ir gavėjas (vartotojas, klientas). Nuo jų savybių ir tarpusavio santykių priklauso veiklos rezultatas, klientų rizika, veiklos standartizavimas;

Gamybos ir vartojimo bendras tapatumas – iš anksto neįmanoma įvertinti konkrečios paslaugos kokybės, nes paslauga neegzistuoja: ji yra gaminama ir vartojama tuo pat metu. Tai reiškia, kad net tos pačios rūšies paslaugos yra nevienodos, būtina derinti paslaugų pasiūlą ir paklausą, neįmanomos jų atsargos;

Paslaugos tiekėjo (personalo) ir gavėjo, kaip būtinų gamybos veiksmų, vienašališkas dalyvavimas ir didelis kontakto laipsnis. Paslaugos gavėjai patys sukuria dalį paslaugos, o tuo pačiu – jos kokybės;

Paslaugos teikimo-gavimo metu nėra nuosavybės perdavimo – jos išraiška gali būti susieta ar nesusieta su fiziniu produktu.

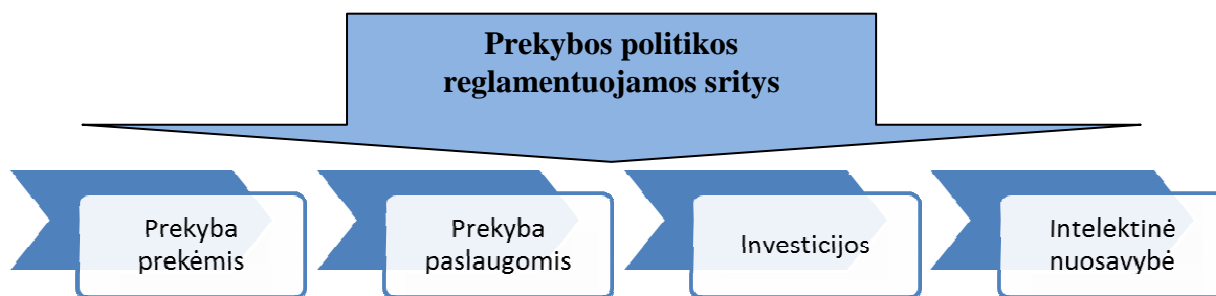
Pagal paslaugų savybes matyti, kad paslaugos susieja gamybos ir vartojimo procesus ir šie procesai dažnai vyksta kartu. Dėl šių savybių vartotojo ir paslaugų teikėjo sąveika yra plataus masto. Vartotojai susiduria su įvairiais šaltiniais ir galimybėmis (darančiais jiems įtaką), kurie yra paslaugų įmonių veiklos proceso elementai. Anot Bivainio ir Drejerio (2006) derėtų pažymėti, kad paslaugų savybės viena kitą veikia. Dėl neapčiuopiamumo negalima kaupti jų atsargų, perduoti

nuosavybės. Paslaugos teikimas yra procesas, ji egzistuoja tol, kol yra teikiama ir vartojama. Tai neišvengiamai skatina vartotoją ir paslaugos teikėją dalyvauti paslaugos teikimo procese, sudaro kokybės nepastovumą.

1.2. Tarptautinė prekyba paslaugomis ir jų klasifikacija

Tarptautinė prekyba – sudėtingas socialinės ekonominės raidos reiškinys, pasižymintis dinamiškumu, besireiškiančiais daugialybiais pokyčiais, kas įrodo tikslinga, išskirti užsienio prekybos politikos principus, kurie padeda atskleisti prekybos paslaugomis raidos procesus šalies atžvilgiu ir pereiti prie išsamesnio prekybos paslaugomis tyrimo.

Užsienio prekybos politika apibrėžiama kaip veikslių ir priemonių visuma (valstybės politika), įtakojanti užsienio prekybą. Prekybos politikos reglamentuojamos sritys išskirtos 2 paveikslo schemeje.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus

2 pav. Prekybos politikos reglamentuojamos sritys

Kaip matyti 2 paveiksle, prekybos politikos reglamentuojamos sritys yra prekyba prekėmis, prekyba paslaugomis, investicijų valdymo procesai ir intelektinės nuosavybės apsauga. Iš šių sričių *tarptautinė prekyba* yra vienu metu nagrinėtina eksporto ir importo požiūriais: tarptautinės prekybos plėtojimo galimybės yra nagrinėjamos kaip eksporto plėtojimo ir kaip importo plėtojimo galimybės. Tiek eksporto, tiek ir importo plėtojimo galimybes sąlygoja dviejų tipų aplinkybės:

1) aplinkybės, nusakančios eksportuojamų ar importuojamų produktų ar paslaugų savybes, šių produktų ar paslaugų kokybę bei realią vertę: šios aplinkybės iš esmės nusako eksportuojamą arba importuojamą produktą ar paslaugą, taip pat ir tas tarptautinės prekybos galimybes, kurias nulemia parduodamų bei perkamų produktų ar paslaugų savybės;

2) aplinkybės, nusakančios išorines sąlygas, kuriomis vyksta eksportuojamų ar importuojamų produktų pardavimas bei pirkimas: šios aplinkybės nusako tiek politinę ir teisinę aplinką (politinės ir teisinės sąlygos, būdingos tarptautinei prekybai), tiek ekonominę aplinką

(konkurencijos sąlygos, taip pat įvairios sąlygos, nulemiančios kainų lygį ir jų dinamiką), tiek socialinę ir kultūrinę aplinką (kultūros, menataliteto, kitos socialinės kilmės sąlygos, nulemiančios požiūrį į tarptautinę prekybą bei jos plėtojimą).

Nurodytų dviejų tipų aplinkybių nagrinėjimas ir įvertinimas yra suvoktinas kaip tarptautinės prekybos, kaip mokslinio pažinimo objekto, tyrimų prioritetas (Melnikas ir kt., 2008).

Antruoju svarbiu orientyru tapo siekis užtikrinti teisingą ir vienodą paslaugų klasifikavimą. Šiuo tikslu reikalinga buvo sukurti tinkamą klasifikavimo sistemą. Tinkama sistema palengvina tarptautinę prekybą, skatina laikytis su mokesčiais ir prekyba susijusių teisės aktų reikalavimų, vienodai vertinami visi ūkio subjektai. Tai, be kita ko, leidžia iki minimumo sumažinti mokestinius ir komercinius nuostolius, susijusius su klasifikavimo klaidomis. Klasifikavimas – tai objektų visumos skaidymas į grupes (klases) pagal vieną ar kelis požymius. Kitaip tariant, klasė yra visuma objektų, turinčių bendrus požymius (Plečkaitis, 2009).

Universalios klasifikavimo schemos nėra, todėl taikoma grupė kriterijų. Jų įvairovė susijusi su paslaugų gausa ir su skirtingais klasifikavimo tikslais. Klasifikavimo schemos skiriasi:

- 1) kriterijų sudėtingumu;
- 2) savo prigimtimi.

Paprastose schemose paslaugos gali būti klasifikuojamos kontrasto principu (pati paprasčiausia klasifikavimo schema) arba išdėstant paslaugas pagal kriterijaus pasireiškimo intensyvumą. Tokie kriterijai gali būti: paslaugos teikimo ir vartojimo būdas, vartotojo vieta gamybos procese, juridinis organizacinis statusas, technologiniai, gamybos veiksnių vaidmuo, kliento dalyvavimas. Visais šiais atvejais kriterijus pasirenkamas priklausomai nuo tyrimo tikslų, nuo to, koks socialinis ar ekonominis paslaugų veiklos aspektas yra nagrinėjamas. Tai leidžia ištirti atskirų paslaugų funkcijas ir atitinkamai nustatyti jų vaidmenį ekonominėje plėtroje. Tačiau ne visuomet tokio klasifikavimo pakanka.

Tarp Lietuvoje taikomų paslaugų klasifikatorių išskiriamos Vartotojiškos paslaugos – paslaugos, teikiamos galutiniams vartotojams ir Gamintojų arba verslo paslaugos, kurias teikia tarpininkai privačioms ir viešoms organizacijoms.

Remiantis (Bryson, Daniels, 2007) paslaugas galima klasifikuoti:

- *Viešosios paslaugos* (angl. k. public services) – paslaugos, teikiamos tiesiogiai valstybės arba netiesiogiai privataus sektoriaus arba ne pelno siekiančių organizacijų.
- *Ne pelno organizacijos* (angl. k. non-profit-organisations services) – dirbančios už valstybės ribų.
- *Neformalios paslaugos arba neapmokamas darbas*, kurį dažniau teikia moterys, kurios yra vienos esminių kasdieniniame gyvenime.

Sudėtingose klasifikavimo schemose naudojami komplikuoti kriterijai. Paslaugos gali būti klasifikuojamos funkciniu principu (kai kontrasto principas pasirodo pernelyg ribotas) arba pagal paslaugų vartojimo vietą gamybos cirkuliacijos vartojimo grandinėje.

Šiuo metu pasaulio valstybių statistikoje vyrauja paslaugų klasifikavimo schemas, dažniausiai grindžiamos darbo pasidalijimo, ir gamybos, paskirstymo, mainų bei vartojimo grandine, dedant pastangas suvienodinti klasifikavimą (Langvinienė, 2005).

Vengrausko (2009) teigimu, nors Urugvajaus derybų raunde buvo priimta paslaugų klasifikavimo sistema, tačiau ji nebuvo pakankamai detalizuota, kas apsunkina pačių paslaugų eksporto ir importo statistikos vedimą pasaulio mastu. Eurostatas turi savo paslaugų eksporto ir importo apskaitos metodiką, kiti prekybos blokai ar asociacijos savo metodiką. Nepriimta vieninga paslaugų klasifikavimo sistema ir jų statistinė apskaita pasaulio mastu, t.y. panašios kaip prekių kodai. Dėl to sunku lyginti atskirų šalių paslaugų eksporto ir importo statistinius duomenis. Tuo galima paaiškinti. Kad PPO savo metiniuose tarptautinės prekybos leidiniuose pateikia tik stambių paslaugų grupių (transporto, kelionių ir kitos paslaugos) statistinius duomenis ir tik nuo 2006 metų pradėjo šiek tiek iššifruoti kitos paslaugų grupės paslaugas (komunikacijos, konstravimo, draudimo, finansinės, patentai ir licencijos). Nesant tikslių atskirų paslaugų statistinių duomenų sunku vertinti jų realią situaciją atskirose šalyse, pasaulio regionuose.

Tikslinga pasitelkti ekonominį klasifikavimą, kuris reikalingas tam, kad būtų galima apskaityti paslaugų apimtį, jų lyginamąjį svorį šalies bendrajame vidaus produkte (BVP), augimo tempus, darbuotojų skaičių ir jų pasiskirstymą ekonomikos sektoriuose ir skirtingose paslaugų srityse, palyginti įvairių šalių paslaugų sferos ir atskirų paslaugų plėtrą. Ši argumentą patvirtina ir tai, kad paslauga traktuojama kaip ekonominio vieneto ar jam priklausančio daikto būklės pokytis, kuris atliekamas kito ekonominio vieneto (Rubalcaba, 2007, p.21). Tam tikslui gali būti naudojama gamybos-cirkuliacijos-vartojimo (GCV) grandinės, bendrosios paslaugų prekybos sutarties (GATS), Europos ekonominių veiklų statistinė klasifikacija (NACE) (Bagdonienė, Hopeniene, 2009).

Mattvo, Stern, Zanini (2008) teoriškai pagrindžia prekybos paslaugomis *ekonominį pagrindą*, parodydami atskirų paslaugų prekybos liberalizavimo naudą valstybei, verslui, namų ūkiams.

Pagal Pasaulio prekybos organizacijos parengtą paslaugų sektoriaus klasifikaciją išskiriama 12 paslaugų grupių, kurių kiekviena apima paslaugas, pateiktas 1 lentelėje.

Verslo paslaugų grupėje išskiriami 6 pogrupiai įvairių paslaugų, susijusių su verslo paruošimu ir jo organizavimu, su gamybos veiksnių funkcionavimo užtikrinimu, jų įsigijimu.

Trečioji paslaugų grupė, įvardijama kaip konstravimo artimai susieta su verslo užtikrinimu – gamybos pagrindo sukūrimu.

8, 9 ir 10 grupės apima paslaugas, susijusias su individo ir visuomenės funkcionavimu ir reprodukcija.

1 lentelė. Paslaugų sektoriaus klasifikacija pagal PPO

Pasaulio prekybos organizacijos paslaugų sektoriaus klasifikacijos pagrindinės grupės	Pogrūpiai
1. Verslo paslaugos	a) profesinės paslaugos; b) kompiuterinės ir su jomis susijusios paslaugos; c) mokslinių tyrimų ir plėtros; d) nekilnojamo turto operacijų; e) nuomojimo paslaugos be aptarnaujančio personalo; f) kitos verslo paslaugos.
2. Komunikacijos paslaugos	a) pašto; b) kurjerinės; c) ryšių; d) audiovizualinės; e) kitos paslaugos.
3. Statybos ir su jomis susijusios inžinerinės paslaugos	a) namų statybos bendrąjį konstravimą; b) civilinės inžinerijos bendrąjį konstravimą; c) objektų įvedimą ir jų surinkimo darbus; d) statybos baigimo paslaugas.
4. Paskirstymo paslaugos	a) komiso agentų paslaugos; b) didmeninės prekybos paslaugos; c) mažmeninės prekybos paslaugos; d) frančizė; e) kitos paslaugos.
5. Švietimo paslaugos	a) pradinio mokymo paslaugos; b) viduriniojo mokymo paslaugos; c) aukštojo mokslo; d) suaugusiųjų švietimo; e) kitos paslaugos.
6. Aplinkos apsaugos paslaugos	a) nutekamųjų vandenų aptarnavimas; b) atliekų naikinimas; c) sanitarinės; d) kitos paslaugos.
7. Finansinės paslaugos	a) draudimas ir su juo susijusios paslaugos (4 rūšys); b) bankų ir kt. Finansinės paslaugos (11 rūšių); c) kitos paslaugos.
8. Paslaugos, susijusios su sveikatos apsauga ir socialinės paslaugos	a) ligoninių paslaugos; b) kitos žmonių sveikatos apsaugos; c) socialinės paslaugos; d) kitos paslaugos.
9. Turizmo ir susijusios su kelionėmis paslaugos	a) viešbučių ir restoranų; b) kelionių agentūrų ir turų operatorių paslaugos; c) turistų gidų paslaugos; d) kitos paslaugos.
10. Rekreacinės, kultūrinės ir sporto paslaugos	a) pramogų paslaugos; b) naujienų agentūrų paslaugos; c) bibliotekų, archyvų, muziejų ir kt. paslaugos; d) sporto ir kt. rekreacinės paslaugos; e) kitos paslaugos.
11. Transporto paslaugos	a) jūrų transporto paslaugos; b) vidaus vandenų transporto paslaugos; c) oro transporto paslaugos; d) kosminio transporto; e) geležinkelio paslaugos.
12. Kitos paslaugos	a) Kitos paslaugos

Šaltinis: Classification of services, 2009

11 grupėje yra transporto paslaugos, kurias sunku priskirti verslo paslaugų grupei arba susieti grynai tik su gamybos aptarnavimu. Tai kartu ir visuomenės reprodukcijos užtikrinimo paslaugos. Todėl suprantamas jų išskyrimas ir išvardijimas po visų kitų paslaugų grupių. Transportas dažnai įvardijamas kaip visuomenės infrastruktūros dalis.

Pažymima, kad labai jau daugialypė yra grupė, pavadinta „Kitos paslaugos“, į kurią, be abejo, patenka paslaugų įvairovė.

Pasaulio prekybos organizacijos paslaugų klasifikaciją, rekomenduojama įdiegti ne tik tarptautiniuose mainuose, bet ir nacionalinėje apskaitoje. Tačiau paslaugų klasifikacijos gali priklausyti ir nuo priklausomybės regioninėms asociacijoms.

Vienas iš galimų klasifikatorių pagal ekonominį kriterijų yra ISIC - Tarptautinis standartinis gamybinis visų ekonominės veiklos rūšių klasifikatorius (angl. k. International Standard Industrial Classification of all Economic Activities). Klasifikatorius skirtas klasifikuoti duomenis pagal ekonominės veiklos rūšis gyventojų, gamybos, užimtumo, nacionalinių sąskaitų ir kitose ekonominės statistikos srityse tarptautinio palyginamumo tikslais. Tai tarptautinis, pasaulinio lygmens klasifikatorius naudojamas statistinei informacijai teikti Jungtinių tautų organizacijoms, skelbti ir analizuoti statistikos duomenis.

Lietuvoje taikomos klasifikavimo schemas kinta, adaptuojant jas pagal Europos Sąjungos šalių klasifikavimo specifiką. Vykdamas PHARE projektą, į lietuvių kalbą buvo išversta ir išleista 18 tarptautinių statistinių klasifikatorių, Valdymo finansų statistikos ir Mokėjimų balanso vadovų skyriai, susiję su klasifikavimu, Verslo registrų ir statistinių vienetų nuostatai bei Verslo registrų terminų žodynas. Be to, buvo parengtos ir dideliu tiražu išleistos keturios tarptautinių klasifikatorių nacionalinės versijos.

NACE - Statistinis Europos Bendrijos ekonominės veiklos rūšių klasifikatorius (Statistical classification of economic activities in the European Community), kaip Europinio lygmens klasifikatorius naudojamas, Verslo registruose, teikiant statistinius duomenis Eurostatui ir kitoms Europos Sąjungos organizacijoms.

Lietuviškas ekonominių veiklų statistinio klasifikatoriaus NACE atitikmuo – PGPK, keturių kodo ženklų lygmenyje struktūriškai atitinkantis NACE ir susidedantis iš dviejų dalių:

1. Pirmoji dalis – tai nacionalinė versija, parengta pagal Produktų pagal veiklos rūšį klasifikatorių (CPA 2002) klasifikatoriaus nepramoninio sektoriaus skyrius. Ji vartojama žemės ūkio, miškininkystės, medžioklės ir žuvininkystės produkcijos bei nepramoninių paslaugų apskaitai pagal jų gamybinę kilmę. Šis klasifikatorius nurodo iš kokio nepramoninio sektoriaus kilusi ši paslauga ar produkcija.

2. Antroji dalis – nacionalinė versija, parengta pagal CPA 2002 pramoninio sektoriaus dalis ir Europos Bendrijos pramonės gaminių sąrašą PRODCOM, kuris atnaujinamas kiekvienais metais.

Šis klasifikatorius vartojamas šalyje gaminamos pramonės produkcijos ir su ja susietos paslaugos apskaitai pagal gamybinę jos kilmę (Statistiniai klasifikatoriai www.std.lt).

Apibendrintai produktų (prekių ir paslaugų) ar ekonominių veiklų klasifikavimas, pagal vieną arba pagal ją parengtas ir suderintas klasifikavimo sistemas, leidžia tiksliau matuoti, lyginti bei analizuoti prekybos mastus, atskirų paslaugų ar produktų reikšmę ekonomikai valstybės, regioninės sąjungos ar pasaulio lygiais. Egzistuoja daugybė rekomendacinio ir privalomojo pobūdžio klasifikacijos sistemų tokių kaip GATS, CPC ir ISIC pasauliniame lygyje, NACE, CPA, ANZSIC ir NAICS regioniniame lygyje ir jų atitikmenys ar tiesioginis taikymas nacionaliniame lygmenyje. Laikui bėgant, šios sistemos derinamos ir vienodinamos, kad būtų palengvintas jų palyginamumas bei interpretavimas ekonominiiais tikslais.

1.3. Tarptautinės prekybos paslaugomis teikimo būdai

Tarptautinei paslaugų rinkai būdingi tam tikri ypatumai ir ji skiriasi nuo tarptautinės prekių rinkos. Kai kurios paslaugos vartojamos tik nacionalinėje rinkoje, tarp jų viešojo sektoriaus paslaugos, finansuojamos iš valstybės biudžeto. Tarptautinėje rinkoje parduodamos paslaugos apskaitomos šalies mokėjimų balanse, kuris rodo prekių ir paslaugų eksporto, importo apimtį, kitų finansinių sandorių pervedimus (J. Radžiūkytas ir kt., 2011).

Pats paprasčiausias paslaugos internacionalizavimo apibrėžimas būtų jos teikimas ar gavimas kitoje šalyje. Štai šiame paprasčiausiame paslaugos internacionalizacijos apibrėžime matosi svarbiausi paslaugos skirtumai nuo prekės, t.y. jos neapčiuopiamumas ir kliento dalyvavimas ją teikiant.

Lejour ir Smith (2008) teigimu, nors ekonomiškai išsivysčiusiose šalyse didžiausią ekonominę vertę sukuria paslaugos, tačiau tyrimuose tarptautinė prekyba paslaugomis daugiau analizuojama kartu su tarptautine prekyba prekėmis, nors reikalauja atskirų tyrimų srities. Taigi, išskiriami būdai, įvardijantys tarptautinės prekybos paslaugomis formas, pritaikomas atskiriems tyrimams.

Urugvajaus raunde remiantis įvairiomis tarptautinėmis paslaugų klasifikacijomis buvo pasiektas bendras susitarimas ir pradėta taikyti vieninga tarptautinės prekybos paslaugomis klasifikacija. Pagal GATS skiriami keturi tarptautinės prekybos paslaugomis būdai: (žr. 3 ir 4 pav.).

1 būdas - paslaugos teikimas per sieną

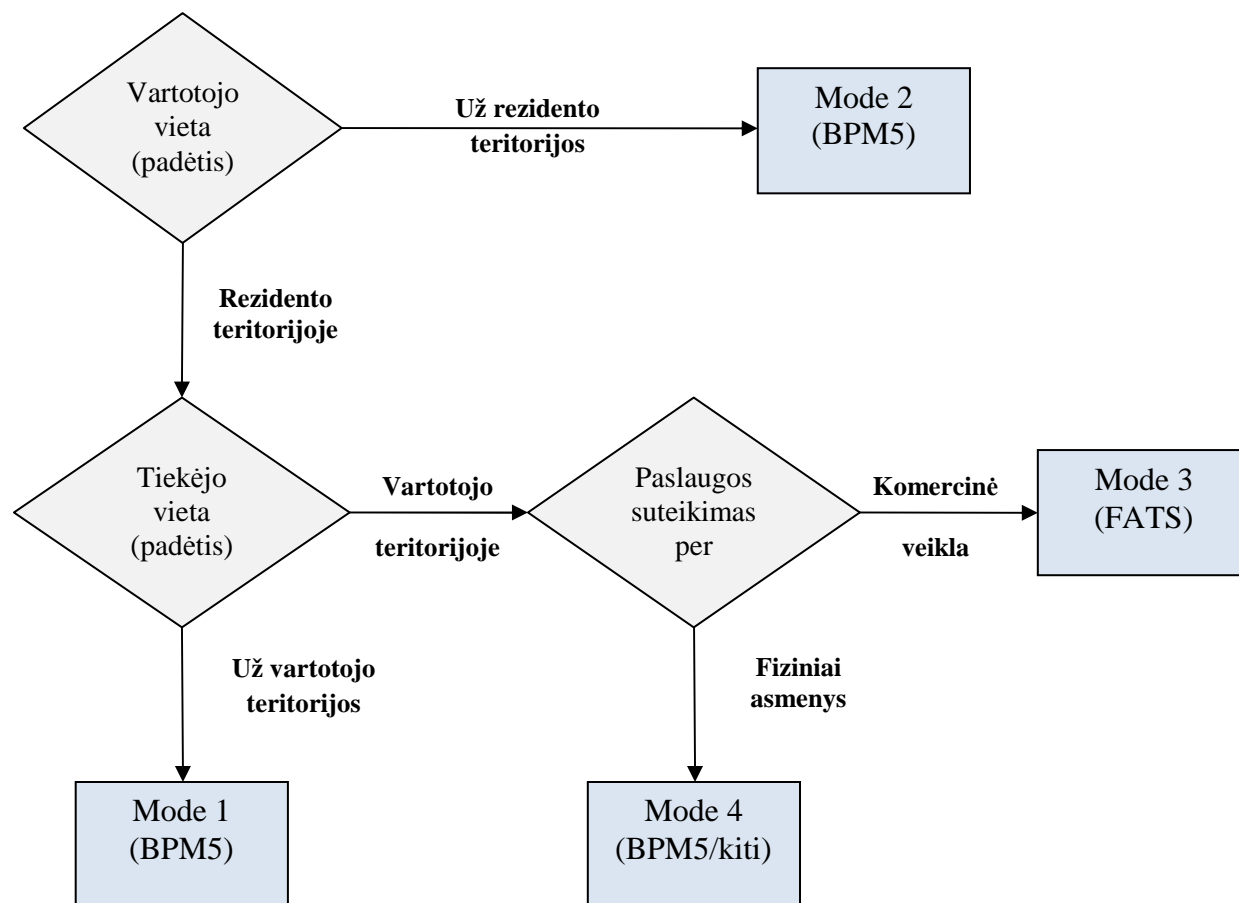
2 būdas - vartojimas užsienyje

3 būdas - komercinis įsisteigimas

4 būdas - fizinių asmenų teikiamos paslaugos

Paslaugų teikimas per sieną apibrėžiamas kaip ribotą laiką nereguliariai teikiamos paslaugos, kai paslaugos teikėjas, įsisteigęs vienoje valstybėje narėje, o paslaugas, kurioms nereikalinga arba naudojama laikina infrastruktūra, laikinai teikia kitoje.

Šaltinis: Manual on Statistics of international trade in services, 2002

3 pav. Keturi paslaugų suteikimo modeliai: statistiniai kriterijai

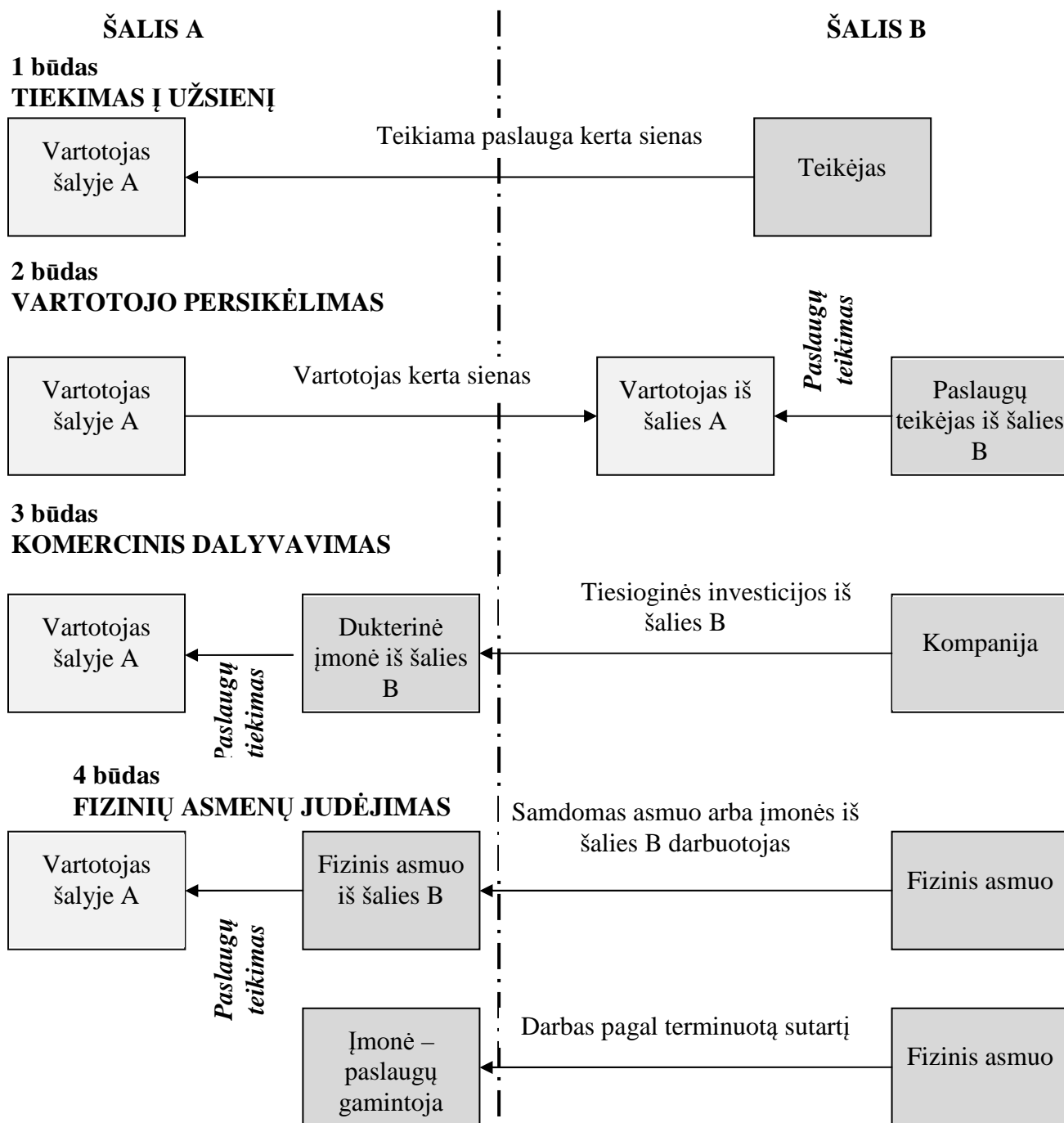
Pagrindiniai požymiai, kuomet vyksta paslaugų teikimas per sieną:

- paslaugų teikėjas įsisteigęs vienoje valstybėje narėje, o paslaugas laikinai teikia kitoje valstybėje;
- infrastruktūra nereikalinga arba naudojama laikina infrastruktūra;
- paslauga teikiama ribotą laiką;
- paslauga teikiama vieną ar kelis kartus;
- paslauga teikiama nereguliariai.

Siekiant užtikrinti laisvą paslaugų judėjimą, numatoma, kad su tam tikromis išimtimis bus taikomas kilmės šalies principas. Principas reiškia, kad paslaugos teikėjui, kuris teikia paslaugas per sieną, taikomi tos šalies, kurioje teikėjas yra įsikūręs, reikalavimai. Tuo pačiu tai reiškia, kad šalys narės negali taikyti paslaugų teikėjams iš kitų šalių narių tam tikrų reikalavimų (tokių, kaip būti registruotam, turėti adresą, turėti laikiną infrastruktūrą, atitikti reikalavimus, keliamus toje šalyje).

Principo taikymas tampa aktualus, kai paslaugos teikiamos per sieną nusteigiant kitoje šalyje narėje verslo (įmonės).

Pateikiamame 4 paveiksle yra susisteminti pagrindiniai požymiai, priskiriami skirtingiems paslaugų teikimo būdams.

Šaltinis: Radžiukynas J. ir kt., 2012

4 pav. Paslaugų teikimo būdai

Taikomos priemonės:

- administracinio bendradarbiavimo vystymas;

- administravimo supaprastinimas vystant “vienos kontaktinės institucijos” principą ir administravimo vykdymas elektroninėmis priemonėmis ;
- profesinių veiklos kodeksų plėtros skatinimas;
- informacijos vartotojams teikimas;
- paslaugų kokybės klasifikavimo ir ženklavimo plėtros skatinimas (Direktyvos dėl paslaugų ES vidaus rinkoje projekto pasekmių tyrimas, 2005).

Vartojimas užsienyje. Kitos šalies narės pilietis atvyksta į kitą šalį ir naudojami paslaugomis (šiuo atveju galimybės daugiausia sietinos su turistų skaičiumi).

Komercinis įsisteigimas. Vienos šalies PPO narė, teikia paslaugą, kitos narės teritorijoje ir vykdo komercines operacijas, t.y.: įmonė, teikianti paslaugą, kerta kitos šalies sieną ir įkuria atstovybę ar dukterinę įmonę, per kurią vykdomas paslaugos teikimas.

Esant nuolatinės infrastruktūros poreikiui Lietuvos paslaugų verslo subjektai gali vystyti paslaugų eksportą investuodami į reikiamą infrastruktūrą kitose šalyse (Radžiukynas, Rimkus, Žitkienė ir kiti, 2012).

Požymiai: nuolatinė infrastruktūra; neribota veikos trukmė; nuolatinis ir reguliarus paslaugos teikimas. Taikomi principai šalies, kurioje teikiama paslauga, reikalavimai. Kontrolę vykdo šalies, kurioje teikiama paslauga, institucijos.

Taikomos priemonės:

- įsteigimo laisvę ribojančių kliūčių panaikinimas;
- licencijų ir kitų dokumentų, išduotų kitose šalyse narėse, pripažinimas;
- paslaugų sektoriaus administravimo supaprastinimas;
- bendrų leidimų bei licencijų išdavimo principų nustatymas;
- diskriminacinio pobūdžio reikalavimų uždraudimas;
- proporcingumo principo taikymas įsteigimo laisvę ribojančių reikalavimų atžvilgiu;
- administravimo supaprastinimas vystant “vienos kontaktinės institucijos” principą ir administravimo vykdymas elektroninėmis priemonėmis.

Grupuojant pagal paslaugų teikėjų įsisteigimo kitoje šalyje narėje laisvės principą ir laisvo paslaugų judėjimo, išskiriami šie pokyčiai tarptautinėje prekyboje paslaugomis pagal direktyvą dėl paslaugų ES vidaus rinkoje (žr. 2 lentelė).

2 lentelė. Pokyčiai tarptautinėje prekyboje paslaugomis

Paslaugų teikėjų įsisteigimo kitose šalyse narėse laisvė	Laisvo paslaugų judėjimo tarp šalių narių užtikrinimas
<ul style="list-style-type: none"> – pasikeičia konkurencinė aplinka; – supaprastėjęs įsisteigimas savo ir kitose šalyse narėse; – mažėjantys steigimosi kaštai; – supaprastintos veiklos reguliavimo schemos; – pokyčiai kainose; – platesnė paslaugų įvairovė; – investicijų pokyčiai paslaugų sektoriuose. 	<ul style="list-style-type: none"> – pasikeičia konkurencinė aplinka; – atsiranda paslaugų per sieną teikimo teisinis reglamentavimas; – administracinio bendradarbiavimo plėtra bei supaprastinimas; – didesnis paslaugų prieinamumas vartotojams; – tarptautinės prekybos paslaugomis ES vidaus rinkoje augimas; – pokyčiai paslaugų kainų srityje; – pokyčiai draudimo rinkoje (antrinis poveikis)

Šaltinis: Direktyvos dėl paslaugų ES vidaus rinkoje projekto pasekmių tyrimas, 2005

Fizinių asmenų teikiamos paslaugos (laikiniai įmonės viduje perkeliamas personalas, verslo svečiai, paslaugų teikėjai pagal kontraktą, individualūs specialistai).

Paslauga teikiama kai tiesiogiai dalyvauja vienos šalies PPO narės paslaugų teikėjas ir kitos šalies narės fizinis asmuo, t.y.: kai paslauga vykdoma tik atvykus paslaugos teikėjui į šalį, kurioje yra vartotojas.

Pasaulinė prekybos organizacija pabrėžia, kad paslauga tampa tarptautinės prekybos dalimi/objektu/ tada, kai nepriklausomai nuo susitarimo vietos, paslaugos teikėjas ir jos gavėjas – fiziniai ar juridiniai asmenys – yra skirtingų šalių rezidentai.

J. Radžiūkyno ir kt. (2011) teigimu, išvardinti paslaugų tarptautiniu mastu perdavimo būdai padidino paslaugų teikimą tarptautiniu mastu po Urugvajaus raundo susitarimo, taip pat pakito sąvokų *eksportas* ir *importas* reikšmė. Turizmo įmonė, vežanti turistus į užsienį, importuoja turizmo paslaugą, tačiau jei ji priima užsienio turistus – eksportuoja paslaugą; taip pat, jei mokslininkas dirbantis užsienyje (atlieka tyrimus) perveda dalį savo pajamų į Lietuvą – eksportuoja paslaugą, o užsienio transporto kompanija, kuri naudojami Lietuvos geležinkeliu – importuoja paslaugą.

1.4. Tarptautinės prekybos paslaugomis reguliavimas

Prekyba paslaugomis išsiskiria tuo, kad yra tampriai susijusi su valstybiniu reguliavimo mechanizmu, pradedant kvalifikacijos ir licencijų įsigijimu ir profesionalioms paslaugoms taikytinų suteikimo reglamentų, universalių reikalavimų keliamų sveikatos sektoriaus ir mokymų paslaugoms iki specialiųjų reikalavimų taikomų IT sektoriui. Tai rodo, kad reikalavimai paslaugų kokybei turi tiesioginį ryšį su šalies vykdoma socialine-ekonomine politika, prekybos paslaugomis liberalizacijos procesais, prekybos skatinimo politikos (Mattoo, Sauvė, 2003).

Lietuvos užsienio prekybos politika - ES bendrosios prekybos politikos (ES BPP) dalis. ES užsienio prekybos politika yra bendra visoms ES šalims ir apima prekybinius santykius tik su tomis šalimis, kurios nepriklauso ES (trečiosiomis šalimis).

Pagrindinis bendras ES užsienio prekybos politikos tikslas - ES valstybių ir gyventojų gerovės kėlimas, skatinant ekonominės veiklos vystymą, aukštą gyventojų užimtumo lygį, konkurencingumą ir aplinkos apsaugą. Tai rodo, kad Europos Sąjungos raidos ir plėtros procesai padeda įsitvirtinti laisviems prekių, *paslaugų*, kapitalo ir darbo jėgos judėjimo principams, didinti Europos Sąjungos konkurencingumą pasaulyje. Visi minimi procesai skatina naujai suvokti tarptautinių paslaugų prekybos raidą.

Lietuvoje prekybos politikos formuojama:

- Bendradarbiaujant su valstybės institucijomis ir socialiniais partneriais, nustatant nacionalinius interesus, formuojant Lietuvos pozicijas ES ir pasaulinėje prekybos politikoje, priimant sprendimus dėl veiksmų.
- Briuselyje, Ženevoje (ES ir PPO institucijose) - dalyvaujant ES ir pasaulinės prekybos politikos nuostatų formavime ir jų įgyvendinimo priežiūroje.
- Trečiųjų (ne ES) šalių rinkose - renkant ir perduodant informaciją apie reguliacinius pokyčius šiose rinkose, užtikrinant kontaktus (informacija, problemos) su vietos valdžia, verslu, Europos Komisijos ir kitų šalių atstovais (Zananavičius, 2010).

Laisvą *paslaugų judėjimą* reguliuoja 2006 m. gruodžio 12 d. priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl paslaugų vidaus rinkoje.

Šioje direktyvoje numatyta pasiekti naują laisvos prekybos paslaugomis statusą Europos vieningoje rinkoje. Fizinių, techninių barjerų panaikinimas, priimant šalims-narėms atitinkamas pataisas įstatymuose bei parengiant naujus jų įgyvendinimo norminius aktus.

Paslaugų direktyvos nuostatos buvo perkeltos į 2009 m. gruodžio 15 d. Lietuvos Respublikos Seime priimtą ir 2009 m. gruodžio 28 d. įsigaliojusį Lietuvos Respublikos paslaugų įstatymą.

Taigi, 2009 m. gruodžio 28 dieną visoje Europos Sąjungoje įsigaliojo Paslaugų direktyva, kuria siekiama sukurti teisinį pagrindą įsisteigimo laisvei ir laisvam paslaugų judėjimui bei sukurti Europos Sąjungos paslaugų vidaus rinką.

Paslaugų įstatymo tikslas – įtvirtinti principus ir priemones, užtikrinančius veiksmingą įsisteigimo laisvės, laisvės teikti paslaugas ir ūkinės paslaugų teikimo veiklos laisvės įgyvendinimą, kartu sudaro prielaidas užtikrinti aukštą paslaugų kokybę, taip pat reglamentuoti kontaktinio centro steigimą ir pagrindines jo funkcijas, Lietuvos Respublikos kompetentingų institucijų administracinį bendradarbiavimą su valstybių narių kompetentingomis institucijomis ir Europos Komisija paslaugų teikimo srityje (LR paslaugų įstatymas).

Remiantis Paslaugų direktyva ir LR Paslaugų įstatymu, atskirai įvardytoms paslaugoms Paslaugų direktyva yra netaikoma (žr. 3 lentelė).

3 lentelė. Paslaugos nepatenkančios į „Paslaugų direktyvos“ taikymo sritį

Paslaugų grupės	Apibūdinimas
Finansinės paslaugos	visos finansinės paslaugos, įskaitant bankų, kreditavimo, vertybinių popierių ir investicijų fondų bei draudimo ir pensijų paslaugas. Ji taip pat apima paslaugas, vartojimo kredito, hipotekos kredito paslaugas ir lizingo (finansinės nuomos) paslaugas bei mokėjimo priemonių išdavimo ir tvarkymo paslaugas.
Elektroninių ryšių paslaugos ir tinklai	elektroninių ryšių paslaugoms ir tinklams bei susijusioms priemonėms ir paslaugoms.
Paslaugos transporto srityje	oro transportui, jūrų ir vidaus vandenų kelių transportui, įskaitant uostų paslaugas, taip pat kelių ir geležinkelio transportui, įskaitant ir miesto transportą, taksi ir greitosios pagalbos transporto paslaugas
Laikinojo įdarbinimo agentūrų paslaugos	darbuotojų laikino įdarbinimo paslaugoms, kurias teikia laikinojo įdarbinimo agentūros.
Sveikatos priežiūros paslaugos	sveikatos priežiūros ir farmacines paslaugas, kurias pacientams teikia sveikatos apsaugos specialistai, kad įvertintų, išlaikytų arba atstatytų jų sveikatos būklę, jei valstybėje narėje, kurioje teikiamos paslaugos, šia veikla gali verstis tik reglamentuojamos sveikatos priežiūros profesijos atstovai.
Garso ir vaizdo transliavimo paslaugos	garso ir vaizdo paslaugoms, t. y. paslaugoms, kurių pagrindinė paskirtis yra teikti judančius vaizdus su garsu ar be garso, įskaitant televizijos ir filmų rodymo kino teatruose paslaugas, nepaisant būdo, kuriuo jos kuriamos, platinamos ar perduodamos. Išimtis taip pat taikoma radijo transliacijų paslaugoms.
Azartinių lošimų veikla	apima bet kokias paslaugas, susijusias su piniginių vertį turinčiais statymais tikimybių principu pagrįstų žaidimų metu, įskaitant skaičių žaidimus, pavyzdžiui, loterijas, nutrinamas korteles, lošimus kazino ar leidimus turinčiose vietose, lažybų ir lošimo paslaugas, kurias teikia labdaros arba pelno nesiekiančios organizacijos ir kurios teikiamos tokių organizacijų naudai.
Veikla, susijusi su viešosios valdžios funkcijų vykdymu	veiklai, susijusiai su viešosios valdžios funkcijų vykdymu, netaikomos nuostatos, susijusios su įsisteigimo laisve ir laisve teikti paslaugas.
Socialinės paslaugos	susijusios su socialinio būsto suteikimu, vaikų priežiūra ir parama remtinoms šeimoms ir asmenims.
Privačios saugos paslaugos	taikoma, nuosavybės ir patalpų priežiūros, asmenų apsaugos, patruliavimo, kuriuo siekiama užtikrinti apsaugą, arba pastatų priežiūros paslaugoms, taip pat grynųjų pinigų ir vertingų daiktų deponavimo, saugojimo, pervežimo ir pristatymo paslaugoms.

Šaltinis: Paslaugų direktyvos įgyvendinimo vadovas, 2007

Paslaugų direktyva įpareigoja ES valstybes nares:

- supaprastinti arba panaikinti teisės aktuose nustatytus diskriminacinius, nebūtinus ir neproporcingus reikalavimus ir licencijų (leidimų) išdavimo procedūras;
- supaprastinti administracines procedūras ir formalumus, susijusius su teisės teikti paslaugas įgijimu arba paslaugų teikimo veiklos vykdymu;
- įkurti kontaktinius centrus, per kuriuos būtų galima gauti visą informaciją ir atlikti visas procedūras, reikalingas norint vykdyti paslaugų teikimo veiklą;

- keistis informacija su kitų ES valstybių narių kompetentingomis institucijomis per Vidaus rinkos informacinę sistemą (VRI) nereikalaujant verslininkų pateikti turimą informaciją, kai tai nėra būtina.

Igyvendinus Paslaugų direktyvą verslas galės:

- laisvai teikti paslaugas kitose ES valstybėse narėse;
- išbandyti naujas ES rinkas nesteigiant buveinės kitoje ES valstybėje narėje;
- įsteigti įmonę ar filialą naudojantis paprastesnėmis ir mažiau truncančiomis procedūromis;
- gauti informaciją ir atlikti visas reikalingas procedūras „vieno langelio“ principu per kontaktinį centrą, esantį kiekvienoje valstybėje narėje;
- gauti daugiau ir įvairesnių administracinių paslaugų, reikalingų verslui („Europos Sąjungos vidaus rinkos teisinis reglamentavimas: naujovės verslui“, 2009).

Patvirtinta Paslaugų direktyva atspindi teiginius išsakytus 2008 m. rugsėjo 4 d. Europos Parlamento rezoliucijoje dėl prekybos paslaugomis, kurioje akcentuojama, kad Europos Sąjunga yra konkurencingiausia veikėja prekybos paslaugomis srityje; didžiausia eksportuotoja ir paslaugų teikėja pasaulyje, o jos eksportas sudaro daugiau nei 28 proc. viso pasaulinio eksporto, todėl ji labai suinteresuota užtikrinti, kad prekėms, paslaugoms ir investicijoms būtų atvertos naujos rinkos³.

Išsakyti teiginiai rodo, kad palankią terpę prekybai paslaugomis sudaro tarpvalstybiniai susitarimai bei tarptautinės institucijos, kurios imasi ne tik tradiciškai susiklosčiusio tarptautinio prekių bei kapitalo judėjimo reguliavimo, bet ir platesniu ar siauresniu mastu apima ir paslaugų tarptautinius mainus, derindami ir kurdami jų taisykles ir teisinius pagrindus.

Reguliuojant tarptautinį paslaugų judėjimą pasauliniu mastu didelę įtaką turi Pasaulio prekybos organizacija. 1987-1994 metais įvykęs GATT derybų raundas, įkūręs Pasaulio prekybos organizaciją (WTO), pasirašė Bendrąją sutartį dėl prekybos paslaugomis - GATS. Pasaulio prekybos organizacijos struktūroje veikianti Paslaugų taryba kontroliuoja GATS sutarties įgyvendinimo eigą. Šios sutarties tikslas - liberalizuoti tarptautinę prekybą paslaugomis, sukurti šios prekybos taisykles, sudarant geresnes sąlygas paslaugų prekybos plėtrai bei paslaugų kompanijų tarptautiniam vystymuisi.

Taigi, antrasis svarbus tarptautinės prekybos paslaugomis reglamentavimo šaltinis pasaulinėje rinkoje yra Bendrasis susitarimas dėl paslaugų prekybos (angl. General Agreement on Trade in Services – GATS) skirtas liberalizuoti paslaugų prekybai, kuri pastaruoju metu vis auga.

Derybos dėl GATS susitarimo vyko Urugvajaus derybų raundo metu (1986-1994 m.). Šis susitarimas įsigaliojo 1995 m. pradžioje, kai Pasaulio prekybos organizacija pakeitė Bendrojo

³2008 m. rugsėjo 4 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl prekybos paslaugomis (2008/2004(INI)). Prieiga: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:295E:0067:0073:LT:PDF>

susitarimo dėl muitų tarifų ir prekybos (GATT) sekretoriata. Daugiašalių taisyklių prekybos paslaugomis srityje poreikis iškilo devintajame dešimtmetyje, kai paslaugų sektoriaus (apie du trečdaliai ES BVP ir užimtumo)⁴ ir prekybos paslaugomis augimas spartėjo, o riba tarp prekių ir paslaugų pasidarė sunkiau nei bet kada anksčiau apibrėžiama. Prekių eksportas reikalavo vis didesnio paslaugų, būtent montavimo, mokymo, aptarnavimo ar kitų paslaugų, eksporto. Be to, tendencija pradėti taikyti rinkos principus valstybinėse ar vietinėse monopolijose, pvz., elektros, telefono ir telegrafo, miesto ir geležinkelio transporto sektoriuose, atvėrė naujas ir įdomias rinkas tarptautinei prekybai paslaugomis. Nors pagrindinis tikslas yra prekybos paslaugų liberalizavimas, GATS susitarimas nė vienos narės neverčia šių paslaugų liberalizuoti daugiau nei, jų manymu, būtų saugu, be to, jos gali apriboti tiek didžiausio palankumo režimą, tiek užsienio tiekėjams nustatytas nacionalines sąlygas. Taip pat yra aiškiai įvardyta teisė reguliuoti paslaugų rinką ir šioje srityje įvesti naujus reglamentus⁵. Iš principo išimtys nedaromos nė vienam sektoriui, išskyrus tuos, kuriems „suteikti valstybiniai įgaliojimai“⁶.

Bendrieji GATS įpareigojimai, pvz., didžiausio palankumo režimas arba priemonių, kurių imasi valstybės, viešumas, taikomas visoms paslaugoms. Išimtys galimos tik jeigu jų buvo prašoma prieš GATS įsigaliojimą arba naujiems nariams jų prisijungimo metu, taip pat ir prie GATT minėtais svarbiais pagrindais (pvz., mokėjimų balanso problemos ar išoriniai finansiniai sunkumai). Visos išimtys yra nuolatos peržiūrimos ir neturi tęstis ilgiau kaip 10 metų. Specialūs valstybių įsipareigojimai aptariami „nacionaliniuose tvarkaraščiuose“. Jų apimtis gali būti skirtinga. Paprastai juose yra paslaugų sąrašai, kuriuose rinkos priėjimas ir nacionalinis režimas garantuojamas ir nurodomi tam tikri ribojimai – pvz., sandorių vertės, operatorių tam tikrame rinkos segmente skaičius ir kt. GATS taip pat numato vienas po kito vykstančius derybų dėl laipsniško prekybos paslaugomis liberalizavimo etapus, o atskiriems jautriems paslaugų sektoriams – specialius režimus, kurie įtvirtinti susitarimo protokoluose (finansinėms paslaugoms – 1995 ir 1997), telekomunikacijoms (1997) ir fizinių asmenų judėjimui (1995).

Apibendrinant, galima akcentuoti, kad Bendrasis susitarimas dėl prekybos paslaugomis (GATS) leidžia šalims narėms patvirtinti priemones, kurios yra būtinos siekiant apsaugoti visuomenės moralę, užkirsti kelią sukčiavimui, ir patvirtinti protingų priemonių, įskaitant finansų sistemos stabilumo ir vientisumo užtikrinimo, padiktuotas priemones (Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl bendrojo susitarimo dėl prekybos paslaugomis (GATS)).

⁴ *Pastaba:* Rodikliai įtraukiami į praktinėje dalyje atliekamą tyrimą.

⁵ Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl bendrojo susitarimo dėl prekybos paslaugomis (GATS) — derybos dėl 4 režimo (fizinių asmenų judėjimas). Prieiga: <http://eur-law.eu/LT/Europos-Ekonomikos-socialiniu-reikalu-komiteto-nuomone-bendrojo-susitarimo,214873,d>

⁶ Šios paslaugos ir jų reglamentavimas kiekvienoje šalyje yra skirtingi.

1.5. Tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros skatinimo veiksniai ir kliūtys

Siekiant užtikrinti stabilų šalies ekonomikos augimą, užsienio prekybos plėtra yra veiksminga skatinamoji jėga, kuri, kaip rodo ekonomiškai išsivysčiusių valstybių patirtis, turi didelį įtaką bendrajam vidaus produktui didėti. Šalies atvirumo arba jos priklausomybės nuo kitų šalių (ūkio integracijos) laipsnio matas yra jos užsienio prekybos–eksporto ir importo apimties ir bendrojo vidaus produkto (BVP) santykis. Jatuliavičienė, Kučinskienė, Garuckas (2007) pažymėjo, kad užsienio prekybos dalies BVP rodiklio dydį lemia ne tik Lietuvos ūkio subjektų prekių, paslaugų ir veiklos eksportabilumas, bet ir šalies bei jos rinkos dydis. Kuo vidaus rinka yra mažesnė, tuo labiau tai skatina plėtoti ūkinius ryšius, ieškoti vartojimo rinkų už šalies ribų ir rinkai būti kuo atviresnei tarptautinei prekybai.

Ekonomikos atvirumas vertinamas naudojant užsienio prekybos integracijos rodiklį. Išnykus prekybos barjerams, naujos žinios, sukauptos ES vidaus rinkos paslaugose, gali lengvai peržengti ES šalių sienas, todėl didėja paskata diegti inovacijas bei technologinę pažangą. Vyriausybė, įgyvendindama priemones, gerinančias bendras užsienio kalbų ir kultūrų žinias, skatinančias nevyriausybinį organizacijų plėtrą bei aktyvų dalyvavimą Europos mainų ir bendradarbiavimo programose, tarptautinėse parodose bei konferencijose, t.y. kuriančias galimybes užmegzti naujus ryšius ir plėtoti santykius su kitomis ES šalimis, gali sudaryti palankias sąlygas didinti ekonomikos našumą (Starkevičūtė, 2007).

ES vidaus rinkoje, kurioje susitinka įvairūs gyvenimo būdai, tradicijos ir klesti tolerancija, naujos idėjos atsiranda sparčiau ir tai skatina ekonomikos plėtrą bei didina tarptautinę prekybą paslaugomis.

Bagdonienė (2008) akcentuoja, kad ypatingą reikšmę turi technologijų, ypač informacinių ir telekomunikacinių, pažanga, sąlygojanti paslaugų sektoriaus struktūros kitimą, augimo tempus, sanglaudą su gamybos sfera. Rinkoje atsiranda naujos paslaugos, keičiasi technologinis ir intelektinis anksčiau siūlytų paslaugų lygis, įvairuoja paslaugų teikimo formos ir vietos.

Anot, Vengrausko (2009) pati svarbiausia kliūtis paslaugų internacionalizacijai glūdi paslaugos specifikoje, o taip pat, kad paslaugų versle vyrauja smulkios ir mažos įmonės. Dauguma atveju teikiant paslaugą turi dalyvauti ir jos vartotojas. Tai reiškia, reikalinga steigti verslą toje šalyje, kurioje norima teikti šią paslaugą (čia liečiamos masinės, kasdieninės ar dažnos paklausos paslaugos). Paslaugų versle vyrauja smulkios ir mažos įmonės, kurių finansinės galimybės (be valstybės paramos) steigti panašią paslaugų įmonę kad ir kaimyninėje šalyje, yra labai menkos. Be to, ir kaimyninės šalys nelaukia kitos šalies verslininkų paslaugų, kai jas teikia vietiniai verslininkai. Štai iš čia ir kyla smulkios ar mažos įmonės steigimui kitoje šalyje fiziniai ir techniniai barjerai. Nemažiau svarbu, kad eksportuojama paslauga turėtų reikiamą paklausą, t.y. tam tikrą paslaugų

virtotojų skaičių, kuris garantuotų įmonės išsilaikymą Lietuvoje stambios užsienio kompanijos teikia apgyvendinimo (viešbučiai), maitinimo (restoranai), konsultacines, apskaitos, audito, kelionių, telekomunikacijos ir kitas paslaugas. Tačiau kitų šalių verslininkai turbūt nėra įsteigę smulkių savo verslo įmonių, nes tai kelia finansines problemas, o ir rinkoje panašias paslaugas teikia vietos verslininkai. Galbūt išimtis yra krovinių ir keleivių pervežimo įmonės, kurios šias paslaugas teikia kitų šalių verslininkams būdamos įregistruotos Lietuvoje. Antra vertus, valstybei geriau pritraukti stambius investuotojus, kurie projekto įgyvendinimui išleis kelias dešimtis ar šimtus mln. litų negu sudaryti palankias sąlygas steigti įmones šimtui ar daugiau smulkių verslininkų. Nebent bus steigiamos paslaugų įmonės ir teiktų naujas nesančias šalyje ar toje teritorijoje paslaugas. Ši paslaugų savybė yra viena didžiausių kliūčių paslaugų eksportui PPO narėse ir net pačioje ES.

Anot, Starkevičiūtės (2007) paslaugų apimties didėjimas, atveriantis galimybes smulkaus verslo plėtrai, yra vienas iš Europos poindustrinės individualistinės visuomenės sukūrimo variklių. Vyriausybė gali paspartinti šį procesą ir paremti Lietuvos mažų ir vidutinių įmonių veiklą didindama viešųjų pirkimų, tenkančių SVV, dalį bei skatindama konkurenciją, ribodama įsigalinčių monopolistinių struktūrų veiklą.

Čiburienė, Zaharieva (2006) akcentuoja, kad šalys specializuojasi atskirose veiklose priklausomai nuo gyventojų skaičiaus, darbuotojų kvalifikacijos lygio, gamtinių sąlygų, kapitalo. Sudaryta tinkama valstybės politika gali reikiamai nukreipti turimų šalyje gamybos veiksnius ir aplinkos veiksnius tiek atskiros ūkio šakos, tiek bendro šalies ūkio konkurencingumo lygiui augti. Valstybės vaidmuo ypač svarbus, kai atskiri ūkio subjektai, o kartu ir visa šalies ekonomika, yra išsivysčiusi menkliau, palyginti su kitomis pasaulio valstybėmis.

Viena iš kliūčių plėtoti tarptautinį prekybą paslaugomis yra didžiulis skirtumas tarp atskirų pasaulio valstybių išsivystymo lygio (Vengrauskas, 2009). Išsivysčiusiose šalyse vieno gyventojų paslaugų vartojimas yra šimtus kartų didesnis už silpnai išsivysčiusių šalių vieno gyventojų vartojimą. Šių šalių ekonomikai stiprėjant atsiveria geros galimybės paslaugų plėtojimui. Tą patį galima pasakyti apie didžiules rinkos galimybes eksportuoti paslaugas į sparčiai besivystančias šalis (Kinija, Indija, Brazilija, Rusija). Yra galimybės sukurti šiose šalyse (kaip Europoje, JAV) vartotojiškos visuomenės modelį, o tuo pačiu sparčiai plėtoti šiose šalyse paslaugų internacionalizacijos procesus. Silpnai išsivysčiusių šalių ekonomikos gerėjimas sudarytų palankias sąlygas sparčiam verslo paslaugų internacionalizacijos procesui. Kitaip tariant, išsivysčiusios šalys, multinacionalinės kompanijos turi spręsti šių šalių ekonomikos augimo didinimo galimybes, nes naujų paslaugų vartotojų didėjimas šiose šalyse sudarys palankias sąlygas pasaulio ekonomikos augimui.

Į 5 paveiksle, pateiktas dimensijas atkreipiamas dėmesys, kadangi jos po teisinių veiksmų tampa svarbiomis tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros skatinimo priemonių.

Dubino ir Smilga (2010) nuomone, 7M dimensijomis (anglišku žodžių pirmosios raidės) men – žmonės, methods of management – vadybos metodai, money – pinigai, machines – įrenginiai, materials – medžiagos, management – valdymas, marketing – rinkodara) turėtų būti teiktas paslaugų, kaip ekonominio katalizatoriaus vaidmuo strateginiams proveržiams socialiai orientuotoje rinkoje.

Žmonės sudaro 75 proc. paslaugų sektoriaus potencialo, identifikuojamo kaip žmogiškųjų, finansinių, materialinių, organizacinių, informacinių išteklių visuma (Dikčius, 2005). Todėl labai svarbu sudaryti palankias sąlygas organizacijų kultūros virsmui multikultūra, kuri yra labiau adaptuota paslaugų specifiniams reikalavimams, išplaukiantiems iš transformacijų, būdingų šiuolaikinio verslo globalizacijai (Karlof, Lovingsson, 2005).

Vadybos metodai siejami su strateginio valdymo metodais, kurie geriau užtikrina proveržius naujo žinojimo lygmenyje. Toks proveržis globalizacijos sąlygomis įmanomas, jei vadovų ir profilinių specialistų komanda, žinodama *pasaulines paslaugų sektoriaus tendencijas*, įvertindama esamus ir galimus bendradarbiavimo ryšius su užsienio partneriais (strateginiai aljansai), suformuoja savo institucijos strateginių tikslų sistemą (Smilga, 2009).

Pinigais užtikrinamas objektyvus paklausos ir pasiūlos balansavimas. Tai užtikrina valstybės makroekonominiame lygmenyje ir efektyvų paslaugų įmonių potencialo naudojimą mikroekonominiuose lygmenyse, siekiant teikti paslaugas, kurios būtų realizuojamos privačių asmenų, vyriausybės, užsienio pirkėjų ar kitų įmonių. Ekonomikos globalizacijos sąlygomis nacionalinio paslaugų sektoriaus plėtra sietina su kvalifikuotos darbo jėgos panaudojimu, šalies geografine padėtimi, paslaugų teikimo ir namų ūkio vartojimu pasauliniu mastu.

Mašinos ir įrenginiai kaip fizinis paslaugų teikimo pagrindas yra svarbūs ne tik aukštesnio darbo našumo požiūriu, bet ir galimybėmis prisivilioti vartotojus, kai jie aptarnaujami skirtingose geografinėse vietose. Kadangi aukščiausio lygio patentuotų technologijų ir naujausios įrangos įsigyti yra sunku, tai mažiau išsivysčiusios šalys, norėdamos tai turėti, gali pasinaudoti frančize arba išperkama nuoma.

Medžiagos nėra priskiriamos svarbiausiam veiksmui, kadangi vystantis moksliniam techniniam progresui, naudojant net ir pigias žaliavas galima teikti aukščiausios klasės paslaugas.

Paslaugų sektoriaus valdymas mažai skiriasi nuo materialinių gėrybių gamybos valdymo, nes paslaugų teikimas ir produktų gamyba yra tos pačios sąmoningos. Jų valdymo skirtumas slypi tik kad paslaugos teikiamos ir jomis naudojamos vienu metu.

Rinkodaros požiūriu paslaugų sfera yra ypatinga tuo, kad kiekvienoje paslaugas teikiančioje organizacijoje rinkodaros priemonės yra skirtingos ir labai lanksčios, nors remiasi bendruoju rinkodaros kompleksu (paslauga, pozicionavimu, kainodara, rėmimu).

Lietuvos Respublikos 2009–2013 metų eksporto plėtros strategijoje pažymima, kad „Paslaugų direktyva“ turi poveikį Lietuvos paslaugų eksporto konkurencingumui, tačiau „Paslaugų direktyvos“ nuostatų įgyvendinimas nėra priskiriama tiesioginei paslaugų eksporto skatinimo priemonei, nors jos įgyvendinimas ES lygiu (t.y. teisinių kliūčių, susijusių su įsisteigimo laisve ir laisve teikti paslaugas, pašalinimas, galimybė Lietuvos paslaugu teikėjams, ypač paslaugas teikiančioms smulkiosioms ir vidutinėms įmonėms, pasinaudoti supaprastintomis administracinėmis procedūromis, įsisteigiant arba gaunant visus reikiamus leidimus teikti paslaugas per „vieno langelio“ – kontaktinio centro – sistemas) sukurtu prielaidas realizuoti jų konkurencinį pranašumą prieš kitus ES paslaugu teikėjus.

Sudarytas Direktyvos įgyvendinimo poveikio esant skirtingiems scenarijams apibendrinimas atskleidžia, galimas Direktyvos vertinimo poveikio sritis: ūkio subjektus, makroekonominį ir pačius vartotojus (žr. 4 lentelė).

4 lentelė. Direktyvos įgyvendinimo poveikio esant skirtingiems scenarijams apibendrinimas

Scenarijus	Poveikis		
	Ūkio subjektams	Makroekonominis	Vartotojams
(1)	Palankus eksportuoti; Didėjanti kuriama pridėtinė vertė, pelningumas, pajamos.	Didėjantis eksportas.	Galimas kainų augimas (trumpu periodu); Galimas kokybės mažėjimas.
(2)	Mažėjantys veiklos kaštai; Intensyvėjanti konkurencija;	Didėjantis importas; Investicijų srautas.	Mažėjančios kainos; Išsiplėtusi pasiūla; Gerėjanti kokybė.
(3)	Intensyvėjanti konkurencija; Kainos ir pelningumo mažėjimas; Galimas kaštų augimas.	Didėjantis importas; Investicijų srautas.	Mažėjančios kainos; Išsiplėtusi pasiūla; Gerėjanti kokybė.
(4)	Mažėjantys kaštai; Konkurencija iš esmės nesikeičia; Eksporto plėtra; Pelningumo augimas.	Eksporto augimas; Galimas investicijų srautas.	Galimas kainos mažėjimas.

Šaltinis: Piesarskas, (2005)

Žvelgiant iš eksportuotojo pusės, perspektyviausia rinktis tas šalis, kuriose konkrečiame paslaugų sektoriuje numatomas (3) arba (2) scenarijai.

Vertinant Lietuvos rodiklius galima numatyti, kad dauguma verslo sektorių vystysis pagal (1) scenarijų. Mažmeninės prekybos sektorius, pasižymintis labai žemu kliūčių lygiu, turėtų taip pat vystytis pagal (1) scenarijų. Didmeninės prekybos sektorius, kuriam būdinga aukštas kaštus

kuriančių kliūčių lygis bei žemas naudas kuriančių kliūčių lygis, turėtų vystytis pagal (4) scenarijų. Mažai reguliuojami paslaugų sektoriai turėtų plėtotis pagal (1) scenarijų.

Remiantis pateikiamu poveikio vertinimo mechanizmu galima įvertinti kiekvieną paslaugų sektorių individualiai. Tam reikalinga apibrėžti esamą kliūčių lygį Lietuvoje bei kitose šalyse narėse. Tam atlikti pirmiausiai paslaugų sektorius priskiriamas vienam iš keturių sektorių, kurie nagrinėti ankščiau (reguliuojami sektoriai (Re), verslo sektoriai (Ve), mažmeninė prekyba [santykinai mažai reguliuojamas] (Mr), didmeninė prekyba [reguliuojamas, aukštas finansinius kaštus kuriančių kliūčių lygis] (Dp)). Priskyrimas vykdomas remiantis dokumentų skaičiumi. Priskyrus sektorių, galima numatyti tikėtiną vystymosi scenarijų ir, tuo pačiu, poveikį (žr. 5 lentelė).

5 lentelė. Paslaugų direktyvos įgyvendinimo poveikis paslaugų grupėms

Paslaugų grupė	Priskyrimas	Scenarijus
Statyba	Ve	(1)
Apgyvendinimas ir maitinimas	Ve	(1)
Turistinės paslaugos	Ve	(1)
Nekilnojamas turtas	Mr	(1)
Nuoma	Ve	(1)
Su kompiuteriais susijusi veikla	Ve	(1)
Teisinės, apskaitos ir verslo konsultacijos	Ve	(1)
Marketingas ir reklama	Ve	(1)
Techninės konsultacijos	Dp	(4)
Personalo atranka	Ve	(1)
Kita verslo veikla	Ve	(1)
Švietimas	Dp	(4)
Sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	Dp	(4)

Šaltinis: Direktyvos dėl paslaugų ES vidaus rinkoje projekto pasekmių tyrimas, 2005

Pažymima, kad Paslaugų direktyva yra labai kompleksiška ir pateiktas poveikio atskiriems sektoriams vertinimas galimas daugiau apibendrinančio pobūdžio. Siekiant tiksliau įvertinti galimą direktyvos poveikį dalį paslaugų sektorių reikėtų analizuoti detaliau.

Apibendrinant paslaugų direktyvos įgyvendinimo poveikį Lietuvos ūkiui, galima teigti, kad didžiausią įtaką bus jaučiama dėl pagerėjusių verslo sąlygų kitose šalyse narėse. Tai reiškia, kad visų pirma reikalinga direktyvą vertinti kaip atveriančią paslaugų eksporto perspektyvas. Dėl santykinai nedidelio esamo įsisteigimo bei veiklos laisves ribojančių kliūčių lygio kitų šalių narių bei esamų rinkos dalyvių veiklos sąlygos pagerės, tačiau šis pagerėjimas yra santykinai mažesnis nei daugelyje kitų šalių narių.

2. TARPTAUTINĖS PREKYBOS PASLAUGOMIS PLĖTROS GALIMYBIŲ VERTINIMO METODOLOGIJA

2.1. Tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros vertinimo modelis

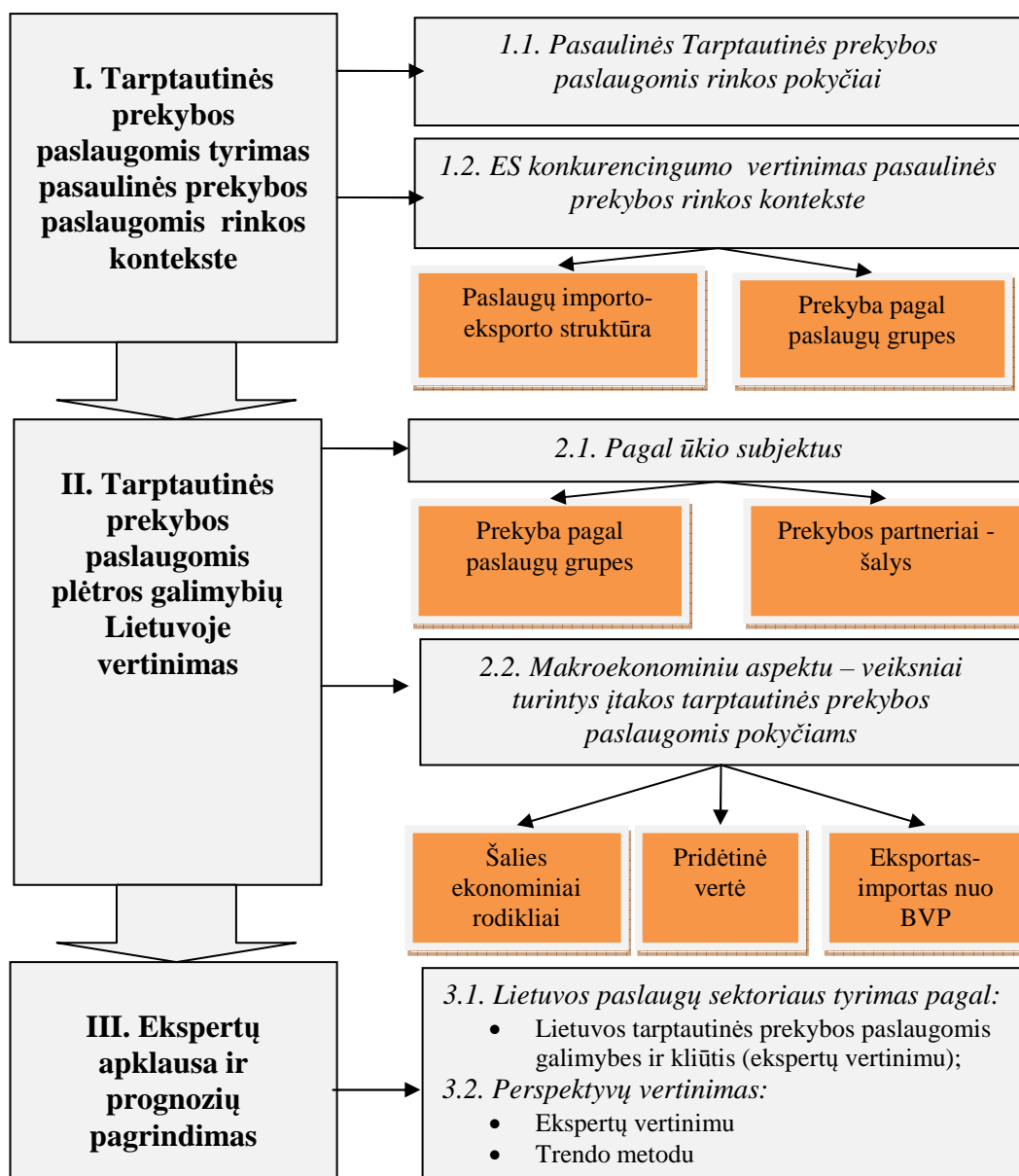
Siekiant pagrįsti tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros strategiją, būtina įvertinti esamą šalies situacija tarptautinių rinkų atžvilgiu ir išskirti veiksnius, sukuriančius kompleksinį konkurencinį pranašumą. Kompleksinis šalies tarptautinės prekybos paslaugomis veiksnių įvertinimas tampa svarbiausiu tyrimo etapu ir plėtros galimybių bei kliūčių išaiškinimo prielaida.

Paslaugų sektoriaus, laikomo varomąja Vakarų šalių ekonomikos jėga, vystymąsi skatina įvairūs veiksniai (Bagdonienė, 2008): didėjantis tarptautinės prekybos mastas, investicijų dalies bendrajame vidiniame produkte mažėjimas ekonomiškai stipriose ir jos didėjimas besivystančiose šalyse, pajamų vienam gyventojui augimas, urbanizacija, demografiniai pokyčiai, gamintojams skirtų paslaugų plėtra (Haksever et al, 2002), vartojimo sudėtingumas ir psichologinę prigimtį turintis vartojimo netikrumas (Gadrey, 1996), konkurencija, didėjantys vartotojų laiko poreikiai, savitarnos technologijų, kontraktingo ir tinklų vystymasis (Gustafsson, Johnson, 2003). Šie teiginiai rodo, kad atliekant tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybių tyrimą, reikalinga atlikti pasaulio prekybos paslaugomis rinkos analizę (žr. 6 pav.), pasitelkiant ekonominius ir oficialiai skelbiamus statistinius rodiklius.

Svarbiausias šiuolaikinės ekonomikos plėtros veiksnys yra praktiškai pritaikytos žinios arba mokslo ir technologijų plėtra. Technologijų pažanga, iš esmės susijusi su visomis šalies raidos sritimis ir mokslo bei technologijų plėtros strategija, yra svarbiausia nacionalinės plėtros strategijos sudedamoji dalis. Mokslo ir technologijų strateginė analizė ekonomikos plėtros aspektu turi išryškinti galimybes ir būdus, kaip panaudoti mokslinių tyrimų generuojamas naujas žinias, kurios gali padėti atlikti tarptautinės prekybos paslaugomis vertinimą pasauliniu ir šalies mastu.

Tiesioginės užsienio investicijos, priklausomai nuo jų kokybės ir kitų charakteristikų, skirtingai veikia investicijas priimančios šalies ekonomiką. Šalis, besiorientuojanti į įgūdžių tobulinimą, tyrimų ir plėtros (R&D) žinias, informacines ir tiekimo rėmimo sistemas, technologijų infrastruktūrą, pritraukia „aukštos kokybės“ tiesiogines užsienio investicijas. Priešingu atveju, šalyje kuriamos pigiais investicijas priimančios šalies ištekliais siekiančios pasinaudoti užsienio kapitalo įmonės, daugiausia vykdančios produkcijos surinkimo veiklą ir ribojančios TUI nutekėjimus bei ryšius su vietinėmis įmonėmis. Šalys su išvystyta pramonės infrastruktūra ir pajėgumais, santykinai pigiais ištekliais ir kvalifikuota darbo jėga daugiau pritraukia į eksportą orientuotų investicijų. Į eksportą orientuotos užsienio kapitalo įmonės yra integruotos į pagrindinės bendrovės multinacionalinius gamybos ir prekybos tinklus ir gali geriau išnaudoti konkurencinius investicijas priimančios šalies pranašumus didindamos eksportą.

Kaip pažymi Vasiliauskas (2000) analizuojant šalies ekonomikos išorinę aplinką ekonominiu aspektu, analizės sričių ir problemų įvairovė yra labai didelė. Pirmiausia tai svarbiausių šaliai gamybos veiksnių ir šalyje pagamintos produkcijos ir paslaugų realizavimo pasaulinės ir regioninių rinkų tyrimai, apimant tarptautinės prekybos apyvartos didėjimą, kainas, prekybos režimą ir konkurenciją. Strateginiu aspektu labai svarbi situacija ir galimi pokyčiai tarptautinėse valiutų, pinigų ir kapitalo rinkose. *Tai rodo, kad tarptautinės prekybos paslaugomis plėtrai didelę įtaką turi bendra makroekonominė situacija pasaulyje ir atskiruose regionuose: ekonominis augimas, užimtumas, infliacija, investicijos.*

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus

6 pav. Tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybių vertinimo tiriamasis modelis

Makroekonominė statistika yra pagrindinė priemonė planuojant ekonominę ir pinigų politiką, analizuojant verslo tendencijas, todėl pasirinktas šis tyrimo metodas tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybių Lietuvoje vertinimui.

Lietuvoje kol kas nėra atlikta išsamių makroekonominių modeliavimų, pagrįstų tarptautinės prekybos paslaugomis galimybių vertinimu. Tokiuose vertinimuose paprastai analizuojama narystė ES bendrojoje rinkoje, t.y. kliūčių prekybai pašalinimo bei ES *acquis communautaire* įgyvendinimo ir tuo susijusios investicinės rizikos sumažėjimo, arba EUR'o įvedimo poveikis šalies gerbūvio augimui ir kitiems makroekonominiams rodikliams. Dažniausiai tokio pobūdžio studijoje yra įvertinamas ES plėtros poveikis ES valstybėms narėms bei stojančioms šalims. Narystės ES bendra ekonominė nauda labai priklausys nuo Lietuvos politikų atsparumo interesų grupių reikalavimams apsaugoti jas nuo konkurencijos ir suteikti joms išskirtines sąlygas rinkoje. Ne mažiau svarbu įvertinti ir skirtumus tarp Lietuvos bei 1995 m. į ES įstojusių šalių. Kaip jau minėta, įstojus į ES Lietuvoje žemės ūkio apsaugos lygis gali pakilti. Taip pat pakils bendras importo muitų trečiosioms šalims lygis. Nors tai bus naudinga atskiroms visuomenės grupėms, tai sumažins bendrą šalies gerbūvio lygį. Kita vertus, kliūčių prekybai su ES visiško pašalinimo teigiamas poveikis turėtų kompensuoti šį gerbūvio praradimą bei sąlygoti Lietuvos ilgalaikį ekonominio gerbūvio augimą. Tačiau tiksliau įvertinti bendrą narystės ES poveikį Lietuvos ūkiui dėl žemiau išvardintų priežasčių yra labai sunku.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Lietuvos paslaugų sektoriaus plėtros galimybės ir perspektyvos negali būti vertinamos atsietai nuo Europos Sąjungos politikos kuriant bendrąją rinką bei rinkos internacionalizavimo ir globalizavimo tendencijų platesniu požiūriu. Nors paslaugos dėl savo prigimties pasižymi tuo, kad jų eksportas ir importas yra apsunkintas ir tarptautiniai paslaugų mainai plinta lėčiau, atsilikdami nuo materialiosios gamybos, tačiau situacija pamažu keičiasi. Tarptautinei paslaugų prekybai pasaulyje jau tenka apie ketvirtadalį visos tarptautinės prekybos apimties.

Šalies tarptautinės prekybos vaidmuo ir šalies specializacijos lygis grindžiamas šiais rodikliais: šalių partnerių ir firmų partnerių skaičiumi; užsienio prekybos apyvartos apimtimi ir struktūra; eksporto ir importo kitimo tendencija; eksporto dalimi užsienio prekybos apyvartoje; eksporto ir importo santykiu; įgytu lyginamuoju pranašumu (Čiburienė, Zaharieva, 2006).

Bendroji pridėtinė vertė vertinama ekonominės veiklos rūšių klasifikacijos sekcijų lygiu. Vertinant kiekvienos veiklos rūšies bendrąją pridėtinę vertę, taikomi papildomi aiškinamieji rodikliai. Jei apie kurios nors veiklos gamybinius rezultatus informacijos nėra, tai tos veiklos rūšies pridėtinė vertė prognozuojama laiko eilučių metodais.

Vadovaujantis nacionalinių sąskaitų skaičiavimo metodologija, pridėtinę vertę galima vertinti naudojant tiek tiesioginius statistinius duomenis (produkcijos ir tarpinio vartojimo apimtis), tiek ir

netiesioginius rodiklius. Parenkant netiesioginius statistinius rodiklius, vadovaujamosi Eurostato rekomendacijomis, pateiktomis nacionalinių sąskaitų metodikoje, ir esama situacija, t. y. galimybe gauti atitinkamų rodiklių laiko eilutes (žr. II etapas, 6 pav.).

Aptariant teorinius klausimus, taip pat buvo prieita prie išvados, kad tikslinga tirti, tiesioginių užsienio investicijų, materialiojo ir nematerialiojo kapitalo, išlaidų moksliniams tyrimams ir technologijų plėtrai poveikį Lietuvos tarptautinei prekybai paslaugomis analizei atlikti.

2.2. Empirinio tyrimo metodika

Siekiant tinkamai įvertinti tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybes Lietuvos atžvilgiu, reikia pasirinkti tinkamus vertinimo metodus. Ekonometrinių tyrimų rezultatų patikimumui svarbu ne tik duomenų aibės apimtis, bet ir kaip taikomi pasirinkti metodai ir kaip interpretuojami rezultatai. Būtina atsižvelgti į tokius etapus, kaip ekonometrinio modelio sudarymas, bendras modelio tikslumo įvertinimas bei atskirų koeficientų reikšmingumo vertinimas.

Ekonominių reiškinių raidos tendencijų išaiškinimas yra viena svarbiausių sąlygų, sudarančių prielaidas efektyviai šių reiškinių plėtrai, tačiau klausimas, kaip metodologiškai teisingai įvertinti analizuojamų reiškinių ir procesų kitimo tendencijas, parinkti tinkamiausią trendo lygtį, kurią galima būtų naudoti šių reiškinių dinamikos eilučių aproksimacijai ir prognozėms, iki šiol nėra pakankamai pagrįstas. Informacija apie analizuojamus reiškinius ir procesus dažniausiai pateikiama dinamikos eilutėmis, kurios kokybiniu požiūriu rodo tik šių reiškinių lygį tam tikrame laiko intervale. Tuo tarpu parenkant funkciją, apibūdinančią kitimo tendenciją, kokybiškai nepagrindžiamas jos tinkamumas. Tai ypač aktualu analizuojant tarptautinės prekybos paslaugomis apimtims, kur prekybos lygį ir jo efektyvumą, lemia įvairūs ekonominiai-teisiniai veiksniai (šalies ekonominis augimas, intelektinis kapitalas, tiesioginės investicijos ir kt).

Tyrimu siekiama išaiškinti pagrindines tarptautinės prekybos paslaugomis tendencijas, kurių pagrindu būtų galima prognozuoti plėtros galimybes.

Pagrindiniai informacijos šaltiniai, skirti tyrimui atlikti yra Statistikos departamento ir Eurostat statistikos duomenų bazės duomenys; OECD tinklapyje skelbiamos ataskaitos. Tyrimo laikas - 2004-2010 m.

Statistinėje literatūroje parenkant analizuojamam reiškiniui ar procesui apibūdinti tinkamiausią funkciją rekomenduojami du būdai: 1) *dinamikos eilutės grafinis vaizdavimas* ir 2) *grandinių dinamikos eilutės indikatorių analizės*.

Pirmasis būdas taikytas tais atvejais, kai nagrinėjamo reiškinio dinamikos eilutės lygiai kinta nežymiai ir pakankamai akivaizdžiai. Priešingu atveju, esant dideliame įvairavimui, šiam funkcijos parinkimo būdui būdingas subjektyvizmas.

Grandinių dinamikos eilutės indikatorių analizės būdo esmė yra tai, kad funkcijos parinkimas siejamas su nagrinėjamo reiškinių kitimo pobūdį apibūdinančiais dinamikos eilučių analitiniais rodikliais: absoliutiniu pokyčiu, kitimo ir pokyčio tempais ir vidurkiniais jų lygiais. Būtent šiais rodikliais ir pagrindžiamas tiesės, eksponentės arba parabolės lygčių parinkimas. Tiesės funkciją patariama naudoti tais atvejais, kai yra stabilūs absoliutiniai pokyčiai, eksponentes - kai stabilus santykinis greitis, o parabolės lygtį - esant stabiliam greičio pokyčiui

Ekonominių rodiklių, ypač prekių paklausos prognozavimas yra neatskiriama šalies ekonominės veiklos dalis. Prognozavimas - tai būsimo nagrinėjamojo proceso eigos nustatymas, atsižvelgiant į turimą praktinį patyrimą ir priimtas teorines prielaidas.

Prognozavimo uždavinį galima spręsti dviem būdais:

- sudarant ekonominio objekto matematinį prielaidas - pasekmės modelį;
- naudojant dinamines eilutes:

Sprendžiant užduotį antruoju būdu, nenagrinėjamos ekonominio rodiklio funkcionavimo prielaidos, o tik stebima, kaip šis rodiklis ilgainiui kinta, ir sudaroma dinaminė eilutė. Dinaminė eilutė vadinama statistinių dydžių seka, rodanti, kaip, laikui bėgant, kinta ekonominis rodiklis. Tiriant dinamines eilutes, tariama, kad yra žinomos eilutės reikšmės laiko momentais $t_1 < t_2 < \dots < t_n$ ir visi stebėjimai atliekami vienodais laiko intervalais, t.y. Visos šios žinomos dinaminės eilutės reikšmės sudaro stebėjimo duomenis, pagal kuriuos parenkamas adekvatus ekonominio rodiklio prognozavimo modelis.

Naudojant prognozavimo modelius, atsižvelgiama į tai, kad prognozuojama reikšmė bus su paklaida. Šios paklaidos yra pasiskirsčiusios pagal normalųjį dėsnį ir jų pasiskirstymą nusako dispersija: kuo didesnė rodiklio dispersija, tuo didesnė ir prognozės dispersija. Taigi, sprendžiant prognozavimo uždavinį, nustatomi du dydžiai: prognozuojamo rodiklio vidutinė reikšmė ir standartinė prognozės paklaida. Pilinkienė (2008) pažymi, kad rinkos paklausos prognozavimo efektyvumui konkurencinėje rinkoje reikšmę turi ne tik prognozavimo metodo taikymo aspektai, bet ir tai, kaip rinkos paklausa veikiama prognozavimo aplinkos veiksnių. Rinkos paklausos prognozių sudarymas, besiremiantis vien tik matematinių statistinių metodų galimybėmis, dažnai neįvertina kokybinių konkurencinės rinkos paklausos veiksnių tokos ir ekonominių rinkos modelio charakteristikų. Šiuo aspektu remiantis, pasitelktas kiekybinių tyrimų metodas – ekspertų apklausa. Parengta anketa, kurioje klausimų forma įvardintos tarptautinės prekybos paslaugomis kliūtys, sutinkamos teorinėse ir praktinėse mokslinėse studijose ir siekiama ekspertų nuomonių pagrindu, pagrįsti galimas tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybes ir tendencijas.

Anketinė apklausa garantuoja respondentų anonimiškumą, o tai padidina informacijos teisingumą, objektyvumą. „Taikant apklausą raštu, galima surinkti gana didelį patikimos

informacijos kiekį, didelis klausimynų grįžtamumas, paprasta administruoti, nesudėtinga duomenų analizė” (Tidikis, 2003, p. 487).

Klausimyną sudaro 11 klausimų (žr. 3 priede). Jo struktūrą galima suskirstyti į šias dalis: įvadinė, pagrindinė ir baigiamoji. Klausimyno pradžioje - įvadinėje dalyje, yra nurodoma kas atlieka tyrimą, koks tyrimo tikslas, kaip pildyti anketą, akcentuojamas tyrimo anonimiškumas. Pagrindinėje dalyje yra pateikti klausimai, kuriais siekiama gauti informaciją apie tiriamą dalyką. Baigiamojame dalyje pateikiami klausimai apie respondentų darbo patirtį, įmonės dydį ir atstovaujama paslaugų sritį.

Atsakydami į klausimus respondantai parodo savo požiūrį į prekybos paslaugomis plėtros galimybes, įvertina ES Paslaugų direktyvos privalumus ir sudaro pagrindą prognozių parengimui.

Klausimyne pateikiami uždaro tipo klausimai (teiginiai), nes jie padeda išvengti subjektyvumo, lengviau juos lyginti, gretinti duomenis. Kadangi apklausa atlikta susitinkant su ekspertais jų darbo vietoje, tai bus netikimybinė imtis, nes į atranką neturi galimybių pateikti kiti ekspertai. Imtis nereprezentatyvi ir rezultatų neįmanoma taikyti visai populiacijai.

Apklausa raštu atlikta išplatinus 32 anketas. Anketų grįžtamumas buvo 100 proc., nes apklausos vykdytojas respondentams pildant anketas, laukdavo šalia ir iškart pasiimdavo rezultatus.

Tyrimui atlikti ekspertai surasti per tarptautinės įmonės (esamos darbo vietos) klientus, tiekėjus ir kitus verslo partnerius. Ekspertų įmonėse eksportuojama paslaugų į užsienio šalis nuo 1-50 proc. (duomenys surinkti pagal apklausos anketos klausimą). Ketveri iš 32 ekspertų pažymėjo turintys 11-15 metų patirtį versle, daugiau nei 15 metų patirtį turįs pažymėjo 1 ekspertas; devyneri ekspertai 7-10 metų patirtį, 12 ekspertų 4-6 metų patirtį ir šešeri pažymėjo turintys 1-3 metų patirtį.

Didžioji dalis ekspertų dirba vidutinėje įmonėje pagal darbuotojų skaičių (51-250 darbuotojų) ir mažoje (11-50 darbuotojų). Didelėje kompanijoje (>250 darbuotojų) pažymėjo dirbantys 2 ekspertai.

Duomenų apdorojimas pradėtas nuo redagavimo: tikrinamos anketos, ar nėra ko nors praleista, neužbaigta. Tyrimo metu gauti duomenys apdoroti, naudojant SPSS programą (žr. 5 priede). Duomenys pristatomi ir aptariami paveiksluose, pateikiant duomenis procentais. Prie kiekvieno grafiko pateikiama ir žodinė empirinio tyrimo duomenų analizė.

Rezultatų interpretacija ir prognozė. Ekonominėje literatūroje esanti vertinimo ir prognozavimo sampratų įvairovė sąlygoja skirtingas šių sąvokų interpretacijas, kai akcentuojamas vienas ar kitas aspektas.

Plačiaja ekonomine prasme vertinimas apibrėžiamas kaip galimas tam tikro ekonominio objekto būsenos nustatymas esamu ir būsimu laikotarpiu, naudojant bet kurį metodą, o tuo tarpu prognozavimas paprastai traktuojamas kaip būsimos ekonominio objekto būsenos kitimo tendencijų

numatymas (Pass, Lowes, Davies, 1997). Toks vertinimo ir prognozavimo sampratų sugretinimas parodo, kad prognozavimas suprantamas, kaip vertinimo proceso dalis.

Urbanskienė, Vaitkienė, Clottey (1998) prognozavimą nusako kaip samprotavimų formavimosi procesą apie objekto galimas būkles ateityje, remiantis objektyvių tikrovės dėsnių žinojimu. Kaip vieną prognozavimo vykdymo sąlygų, minėti autoriai išskiria socialinių ir ekonominių reiškinių pobūdį: prognozuoti galima ne atskirus objektus, o bendras ekonominių procesų savybes ir dėsningumus, turinčius pastovius priežastinius – pasekminius ryšius. *Tokia prognozavimo samprata leis atspindėti rinkų prognozavimo galimybes.*

Mokslinėje literatūroje (Waddell, Sohal, 1994;) sutinkama nuomonė, jog prognozavimo aplinkos analizė, vertinant rinkos paklausą, turi apimti šias tyrimų sritis:

- Esamos rinkos paklausos ir jos struktūros analizę;
- Rinkos struktūros analizę;
- Rinkos augimo tempų analizę.

Šios tyrimų sritys atsispindi sudarytame „tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybių vertinimo“ tiriamajame modelyje (žr. 6 pav.), kas leidžia pagrįsti sudaromą tyrimų metodologiją ir rezultatus apibendrinant pasirinkti prognozės metodą.

Karsten (1990) nuomone, kiekybinių prognozavimo metodų naudojimo ribotumą dažnai sąlygoja pernelyg didelis teorinis prognozavimo metodų akcentavimas, kai nekonkretizuojamos praktinės jų panaudojimo galimybės. Visgi kiekybinio prognozavimo metodų pranašumą lemia jų ypatybė įvertinti prognozuojamos rinkos paklausos pokyčius, kurie gali būti cikliniai, sezoniniai, atsitiktiniai ar trendo pavidalo.

Tiesinis trendas, taikomas tada, kai absoliutūs padidėjimai mažai skiriasi vienas nuo kito (Boguslauskas, 2007), įvedant sąlygines t reikšmes (nagrinėjama intervalinė dinamikos eilutė, t.y. paslaugų eksporto apimtys, kurios laiko intervalai yra metai).

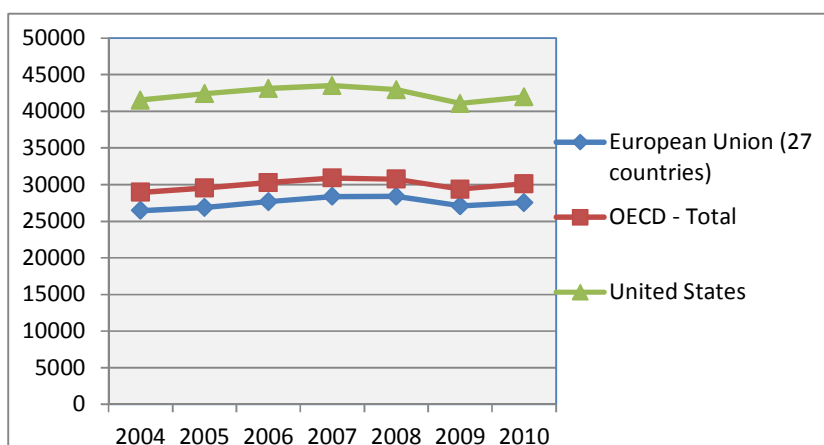
Apibendrinus aptartą tyrimo metodologiją ir metodus, galima teigti, jog atlikus ekonometrinę bei lyginamąją duomenų analizę pagal metodologinėje dalyje pateiktą tyrimo schemą, bus galima apibendrinti tarptautinės prekybos paslaugomis tyrimo rezultatus.

3. TARPTAUTINĖS PREKYBOS PASLAUGOMIS PLĖTROS GALIMYBIŲ TYRIMO REZULTATŲ VERTINIMAS

3.1. Tarptautinės prekybos paslaugomis pasaulinėje prekybos rinkoje tyrimo rezultatai

Po globalios finansų krizės sukkelto gilaus nuosmukio pasaulio ekonomika 2010 m. pradėjo augti. Pamažu atsigavo vartojimas ir investicijos, didėjo pramonės ir kitų ūkio sektorių aktyvumas, pastebimai išaugo tarptautinė prekyba. Daugelio valstybių vyriausybės, skatindamos ekonomiką, toliau įgyvendino krizės metu pradėtas ūkio gaivinimo programas.

Vertinant ekonominius procesus pasitelkiamas BVP ekonominis rodiklis, kuris rodo, kad šalims atsigaunant po didelių finansų krizių, ES ekonomikos atsigavimą vertinant pagal BVP pokyčius galima apibūdinti kaip nežymų, - Jungtinėse Amerikos valstijose (US) 2010 m. užfiksuotas 2,15 proc. augimas; OECD – 2,56 proc., Europos Sąjungoje – 1,64 proc. (žr. 7 pav.).

Šaltinis: OECD statistikos duomenų bazė⁷

7 pav. Bendro vidaus produkto dinamika, JAV doleriais

Galima teigti, kad nors BVP augimas nebuvo toks ryškus nei ankstesniais pakilimo laikotarpiais, tačiau laipsniškai didėjant vidaus paklausai atsigavimas tampa vis labiau savaiminis. Numatoma, kad vidutinis metinis BVP augimo rodiklis, 2011 metais buvęs kiek didesnis nei 1,5 proc. euro zonoje ir 1,75 proc. ES, 2012 m. pamažu kils iki maždaug 2 proc. abiejuose regionuose.

Jungtinių Valstijų bendrasis vidaus produktas (BVP) trečiąjį 2011 m. ketvirtį, palyginti su tuo pačiu laikotarpiu prieš metus, pirminiais duomenimis, padidėjo 2,5 proc., tuo tarpu antrąjį metų ketvirtį BVP išaugo 1,3 proc., rodo šalies Prekybos departamento Ekonominės analizės biuro duomenys.

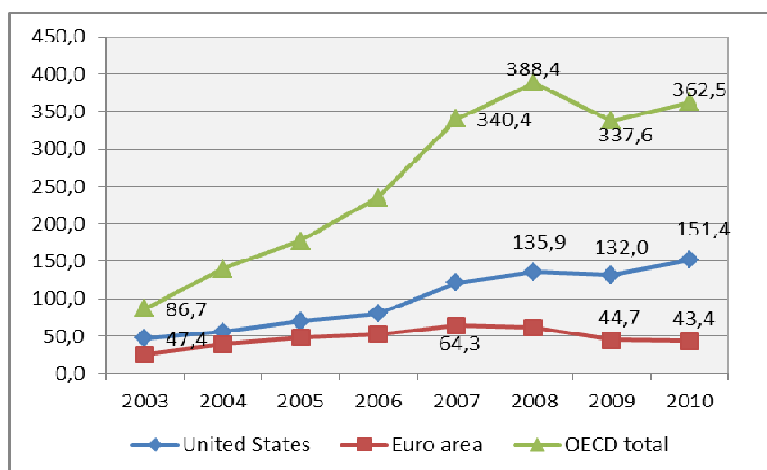
Kai kuriose besiformuojančios ekonomikos šalyse augimą paspartino didėjančios užsienio kapitalo įplaukos. Teigiamą poveikį ūkio plėtrai visame pasaulyje turėjo ir tai, kad buvo atkuriamos nuosmukio metu sumažėjusios atsargos.

⁷ Prieiga: OECD Factbook statistics, 2011: <http://stats.oecd.org/>

Sparčiausiai pasaulio ekonomika augo metų pirmojoje pusėje, vėliau, mažėjant skatinamųjų priemonių poveikiui, plėtra sulėtėjo. Pagrindinis pasaulio ekonomikos variklis tebebuvo krizės mažiau paveiktos besiformuojančios ekonomikos šalys. Išsivysčiusių valstybių ekonomika augo lėčiau, daugelyje jų ūkio plėtrą pristabdė didelis nedarbas, o kai kuriose – ir pradėta fiskalinė konsolidacija.

Šie teiginiai rodo, kad atliekant tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybių tyrimą, reikalinga atlikti pasaulio prekybos paslaugomis rinkos analizę, pasitelkiant ekonominius ir oficialiai skelbiamus statistinius rodiklius, įvertinant ir kokybinius veiksnius, skirtingai veikiančius šalies ekonomiką. Šalis, besiorientuojanti į įgūdžių tobulinimą, tyrimų ir plėtros žinias, informacines ir tiekimo rėmimo sistemas, technologijų infrastruktūrą, pritraukia „aukštos kokybės“ tiesiogines užsienio investicijas, kurios savo ruožtu atveria galimybes aukštesnės pridėtinės vertės paslaugų vystymui.

Pasitelkiant pasaulinės prekybos paslaugomis statistinius duomenis matyti, paslaugų plėtrą pagrindžiančius rezultatus, kurie neabejotinai susiję ir su ekonominiais procesais visame pasaulyje.

Šaltinis: OECD statistikos duomenų bazė⁸

8 pav. Tarptautinės prekybos paslaugomis dinamika, bilijonais JAV dolerių

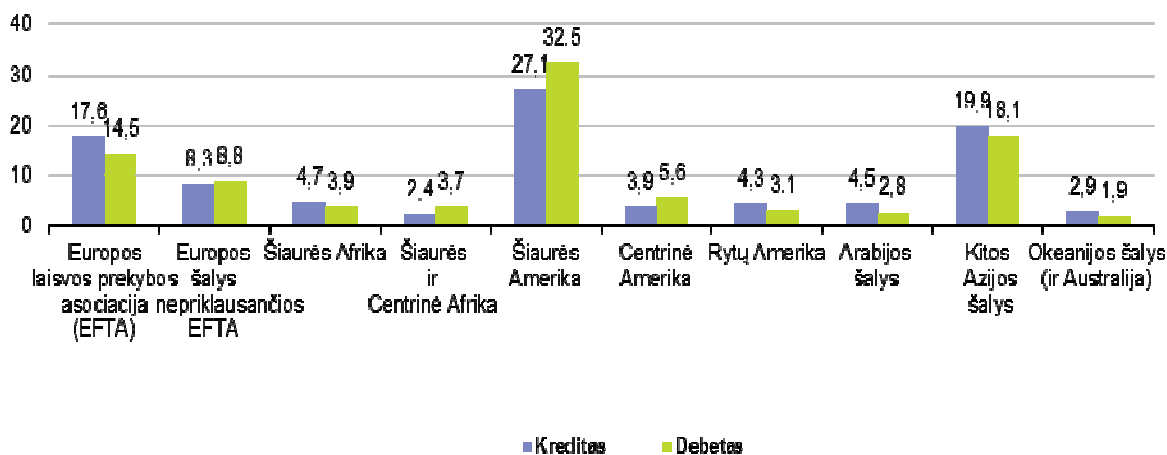
Pagal pateiktus statistinius duomenis matyti, kad per analizuojamąjį 2003-2010 m. laikotarpį OECD (The Organisation for Economic Co-operation and Development) priklausančių šalių atžvilgiu, prekyba paslaugomis augo sparčiu tempu (4,2); USA (3,2) ir Euro zonoje 1,7. Tai rodo, kad ES tarptautinės prekybos paslaugomis apimtys pasižymi teigiamu balansu ir išlaikė didėjimo tempus iki 2008 m.

Eurostat pristatytoje 2008 m. tarptautinės prekybos paslaugomis apžvalgoje pažymima, kad ES 2006 m. priskirtas pagrindinio tarptautinės prekybos paslaugomis rinkos dalyvio statusas,

⁸ Prekybos paslaugomis balansas; eksportas-importas

kuomet 2006, EU-27 tarptautinėje prekyboje paslaugomis pasiekė 68.5 billion Eurų, lyginant su 2005 m. 52.9bn ir 46.4bn 2004 m. USA išliko pagrindiniu prekybos partneriu per šį laikotarpį.

Ekonomikos atvirumas vertinamas naudojant užsienio prekybos integracijos rodiklį. Išnykus prekybos barjerams, naujos žinios, sukauptos ES vidaus rinkos prekėse ir paslaugose, gali lengvai peržengti ES šalių sienas, todėl didėja paskata diegti inovacijas bei technologinę pažangą. Šie procesai spartina ir prekybos paslaugomis mastą, kuris matuojamas tarptautinės prekybos paslaugomis rodikliais (žr.9 pav.).

Šaltinis: sudaryta remiantis EUROSTAT statistikos tarnybos pateikiamais duomenimis⁹

9 pav. Tarptautinė prekyba paslaugomis pasaulinėje rinkoje, 2009 m. (proc. nuo EU-27 paslaugų eksporto vidurkio)

Paslaugų dalis eksporto struktūroje išliko stabili nuo 28.1 % iki 28.8 % nuo 2004 iki 2008 m., bet išaugusi iki 30.0 % 2009 m. sumažėjo iki 27.8 % 2010 m. Paslaugų dalis importo struktūroje taip pat išaugo 2009 m. ir sudarė 25.7 %. Per penkerius metus paslaugų dalis importo struktūroje svyravo nuo 22.2 % iki 24.7 %, bet 2010 m. nukrito iki 23.4 %.

Vertinant atskirų ES šalių indėlį tarptautinėje prekyboje paslaugomis struktūroje matyti, kad aktyviausia pagal 2005 m. duomenis paslaugų eksporto srityje buvo Vokietija (170,4 tūkst. mln. EUR) ir Jungtinė karalystė (131,1 tūkst. mln. EUR). Lyginant su JAV paslaugų eksportas siekė 242,5 tūkst. mln. EUR. (žr. 2 lentelė).

2005 m. aktyviausiai tarptautinėje prekyboje paslaugomis pagal importo apimtį pasižymėjo Jungtinė karalystė (167 tūkst. mln. EUR) ir Vokietija (134,4 tūkst. mln. EUR). Lyginant su JAV paslaugų importas siekė 296,1 tūkst. mln. EUR. (žr. 2 lentelė).

Pagal 2005 metų duomenis galima teigti, kad ES rinkoje paslaugų importas viršijo eksportą ir prekybos balansas buvo neigiamas 53,3 tūkst. mln. EUR.

⁹Prieiga:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/International_trade_in_services#Source_data_for_tables_and_figures_28MS_Excel29

Vertinant atskirų ES šalių indėlį tarptautinėje prekyboje paslaugomis struktūroje 2010 m. matyti, kad aktyviausia pagal 2010 m. duomenis paslaugų eksporto srityje buvo Jungtinė karalystė (127,5 tūkst. mln. EUR), išaugo 8,4 proc. ir Vokietija (198,7 tūkst. mln. EUR) išaugo 8,7 proc. Lyginant su JAV paslaugų eksportas siekė 265,2 tūkst. mln. EUR, kas rodė išaugusi paslaugų eksportą 38 proc., ES -27 zonoje 9,6 proc. ir EURO zonoje 8,3 proc. (žr. 6 lentelė).

6 lentelė. Tarptautinės prekybos paslaugomis dinamika, 2005 ir 2010 (EUR 1000 mln.)

	Credits			Debits			Net	
	2005	2010	2009-10 growth rate (%)	2005	2010	2009-10 growth rate (%)	2005	2010
EU-27	405.2	527.7	10.4	351.9	454.2	9.6	53.3	73.5
Euro area	405.4	513.8	8.9	369.9	474.1	8.3	35.6	39.8
Belgium	45.2	64.6	9.8	41.2	59.2	12.6	4.0	5.3
Bulgaria	3.6	5.3	7.5	2.7	3.4	-6.6	0.8	1.9
Czech Republic	9.5	16.4	12.2	8.2	13.7	1.4	1.2	2.6
Denmark	35.0	45.2	13.8	29.8	38.3	4.7	5.1	6.9
Germany	134.3	179.4	8.2	170.4	198.7	8.7	-36.2	-19.3
Estonia	2.6	3.4	7.7	1.8	2.1	15.4	0.8	1.3
Ireland	48.2	73.3	10.0	57.5	81.8	9.1	-9.3	-8.5
Greece	27.6	28.5	5.5	11.9	15.2	6.2	15.7	13.2
Spain	76.2	93.7	6.4	54.0	65.7	4.8	22.2	27.9
France	98.4	108.5	5.4	86.1	98.0	7.2	12.3	10.5
Italy	71.9	74.2	8.2	72.4	83.1	6.0	-0.5	-8.9
Cyprus	5.2	8.7	22.7	2.2	3.1	6.1	3.1	5.6
Latvia	1.8	2.8	1.0	1.3	1.7	2.1	0.5	1.1
Lithuania	2.5	3.1	17.2	1.7	2.1	-0.2	0.8	1.0
Luxembourg	32.5	51.0	17.4	19.5	28.2	10.1	13.1	22.8
Hungary	10.4	14.4	8.5	9.2	12.0	0.6	1.1	2.4
Malta	1.6	3.0	19.4	1.0	1.9	26.0	0.6	1.1
Netherlands	74.0	72.0	-12.1	67.9	64.3	-17.5	6.1	7.7
Austria	34.1	41.2	4.6	24.8	27.8	5.0	9.4	13.3
Poland	13.1	24.5	18.6	12.5	21.9	26.9	0.6	2.6
Portugal	12.2	17.6	7.9	8.3	10.9	5.4	3.9	6.7
Romania	4.1	6.5	-8.3	4.4	7.1	-3.3	-0.3	-0.6
Slovenia	3.2	4.4	1.4	2.3	3.3	3.8	0.9	1.1
Slovakia	3.5	4.4	-2.5	3.3	5.1	-10.9	0.3	-0.7
Finland	13.7	18.6	-6.2	14.2	16.4	-11.0	-0.6	2.2
Sweden	34.7	48.6	14.3	28.5	36.6	11.7	6.2	12.0
United Kingdom	167.0	179.7	7.8	131.1	127.5	8.4	36.0	52.2
Iceland	1.6	1.9	14.9	2.1	1.6	12.7	-0.4	0.3
Norway	23.6	30.0	8.3	23.8	32.4	22.5	-0.2	-2.4
Croatia	8.0	8.5	0.4	2.7	2.6	-2.8	5.3	5.9
Turkey	21.5	25.9	8.1	9.2	14.9	23.3	12.3	10.9
Japan	88.8	92.4	0.4	108.1	107.0	0.2	-19.3	-14.6
United States	296.1	357.4	0.1	242.5	265.2	38.0	53.6	92.3

(1) EU-27, extra EU-27 flows; euro area, extra EA-17 flows; Member States and other countries, flows with the rest of the world.

Source: Eurostat (online data codes: bop_q_eu, bop_q_euro and bop_q_c)

Šaltinis: sudaryta remiantis EUROSTAT statistikos tarnybos pateikiamais duomenimis ¹⁰

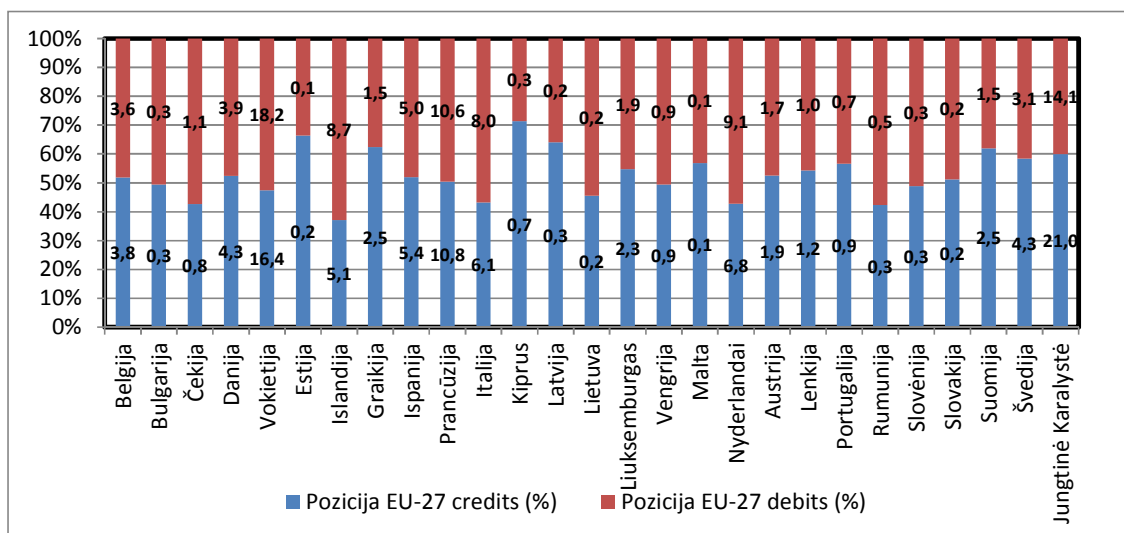
2005 m. aktyviausiai tarptautinėje prekyboje paslaugomis pagal importo apimtį pasižymėjo Jungtinė karalystė (179,7 tūkst. mln. EUR) išaugo 7,8 proc. ir Vokietija (179,4 tūkst. mln. EUR) išaugo 8,2 proc. Lyginant su JAV paslaugų importas siekė 296,1 tūkst. mln. EUR., kur per 5 metus išaugo tik 0,1 proc., o ES -27 zonoje paslaugų importas išaugęs 10,4 proc. siekė 527,7 tūkst. mln. EUR (žr. 2 lentelė).

¹⁰Prieiga:

[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Trade_in_services,_2005_and_2010_\(1\)_\(EUR_1_000_million\).png&filetimestamp=20111213162345](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Trade_in_services,_2005_and_2010_(1)_(EUR_1_000_million).png&filetimestamp=20111213162345)

Pagal 2010 metų duomenis galima teigti, kad ES rinkoje paslaugų importas viršijo eksportą ir prekybos balansas buvo neigiamas 73,5 tūkst. mln. EUR.

Sudarius struktūrinę šalių pasiskirstymą 2009 m. pagal paslaugų eksporto-importo apimtis bendroje ES prekybos paslaugomis struktūroje, kuomet ES-27 tarptautinės prekybos paslaugomis apimtys (atskirai importo ir eksporto) prilyginamos 100 proc., matyti, kad užtikrinamas aktyvus paslaugų importas Vokietijoje – 16,4 proc.; Prancūzijoje – 10,8 proc.; Italijoje – 6,1 proc.; Nyderlanduose – 6,8 proc. ir Jungtinėje karalystėje, - 21,6 proc.

Šaltinis: sudaryta remiantis EUROSTAT statistikos tarnybos pateikiamais duomenimis

10 pav. ES-27 Paslaugų importo-eksporto struktūra 2009 m., proc.

Kaip matyti iš pateiktų statistinių duomenų aktyviausiai tarptautinė prekyba paslaugomis pagal paslaugų eksporto apimtis ES-27 šalių tarpe vyko Jungtinėje karalystėje, 14,3 proc., Vokietijoje, - 18,2 proc. Prancūzijoje – 10,6 proc.; Italijoje – 8 proc.; Nyderlanduose – 9,1 proc.

Reikėtų pažymėti, kad analizuojami duomenys rodo tarptautinės prekybos paslaugomis apimtis už ES ribų.

Lietuva bendroje ES 27 tarptautinės prekybos struktūroje pagal paslaugų importo ir eksporto apimtis sudaro palyginti labai mažą – 0,2 proc. dalį.

Vyriausybė, įgyvendindama priemones, gerinančias bendras užsienio kalbų ir kultūrų žinias, skatinančias nevyriausybinių organizacijų plėtrą bei aktyvų dalyvavimą Europos mainų ir bendradarbiavimo programose, tarptautinėse parodose bei konferencijose, t.y. kuriančias galimybes užmegzti naujus ryšius ir plėtoti santykius su kitomis ES šalimis, gali sudaryti palankias sąlygas didinti ekonomikos našumą. ES vidaus rinkoje, kurioje susitinka įvairūs gyvenimo būdai, tradicijos ir klesti tolerancija, naujos idėjos atsiranda sparčiau ir tai skatina ekonomikos plėtrą bei didina žmonių gerovę.

Atkreipiant dėmesį į Jungtinės karalystės¹¹ vykdomą užsienio prekybos politiką paslaugų atžvilgiu, apžvalginuose straipsniuose pažymima, kad ES Paslaugų direktyva atliko svarbu vaidmenį tarptautinės prekybos paslaugomis rinkoje, kadangi panaikintos įvairios kliūtys susijusios su įmonių steigimu ES zonoje. Atliktas tyrimas Jungtinėje karalystėje patvirtina šiuos faktus, susijusius su tarptautine prekyba paslaugomis:

Paslaugų eksportuotojai ir importuotojai yra stambesni už įmones teikiančias paslaugas šalies viduje:

- darbuotojų skaičiaus atžvilgiu;
- pajamų srautu;
- ir sukuriama papildoma pridėtine verte.

Taip pat šios įmonės yra labiau produktyvios, labiau imlios kapitalui, investicijoms, vyrauja aukštesni darbo užmokesčiai.

Įmonės, kurios tik eksportuoja yra smulkesnės už įmones importuojančias paslaugas, bet išsiskiria yra produktyvumo laipsniu, naujų žinių panaudojimu.

Įmonės, kurios eksportuoja tik paslaugas yra smulkesnės už tas, kurios eksportuoja produkciją, bet išsiskiria aukštesniu produktyvumu, naujų žinių įsisavinimu.

Išvelgiami dideli skirtumai tarp prekybos paslaugomis ir prekėmis įmonių elgsenos: pasirenkami skirti prekybos partneriai, šalys, jų skaičius¹² (Breinlichy, Criscuolo, 2010).

Analizuojant tarptautinės prekybos paslaugomis struktūrą pagal paslaugų grupes matyti, kad *importo srityje* didžiausią dalį pagal 2009 m. duomenis, sudaro transporto paslaugos 126,9 EUR 1000 mln. ir kitos verslo paslaugos 154,6 EUR 1000 mln., kurioms yra priskiriamos: Prekybinio tarpininkavimo ir su prekyba susietos paslaugos, Veiklos lizingas (paprastoji nuoma); Įvairios verslo, profesinės ir techninės paslaugos ir kelionės 73 EUR 1000 mln. (žr. 11 pav.).

Taip pat tarptautinės prekybos paslaugomis struktūra, pagal paslaugų grupes atsispindi ir *eksporto srityje*, kur didžiausią dalį pagal 2009 m. duomenis, sudaro transporto paslaugos 108,0 EUR 1000 mln.; kitos verslo paslaugos 122,0 EUR 1000 mln. ir kelionės 87,7 EUR 1000 mln.

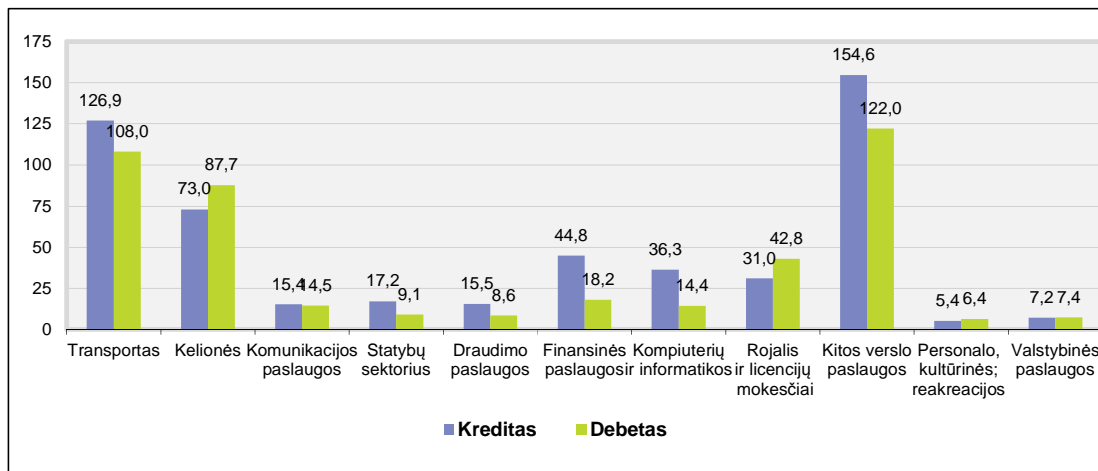
Pažymėtina tai, kad tik Kelionių paslaugų grupėje eksporto apimtims viršija importą 14,7 EUR 1000 mln. (žr. 11 pav.).

Prie antrosios pagal aktyvumą paslaugų grupės pagal importo apimtį priskirtinos komunikacijos paslaugos 15,4 EUR 1000 mln., statybų sektorius, - 17,2 EUR 1000 mln., Finansinės paslaugos, - 44,8 EUR 1000 mln., kompiuterių ir informatikos, - 36,3 EUR 1000 mln.

¹¹ Pasirinkta Jungtinė karalystė dėl dviejų priežasčių; didžiausia paslaugų eksportuotoja ir importuotoja ES rinkos atžvilgiu ir analitinės apžvalgos (parengtos šalies tyrėjų) pateikiamos anglų kalba.

¹²Jungtinės karalystės tarptautinės prekybos paslaugomis analitinė apžvalga.
<http://www.cepr.org/meets/wkcn/2/2404/papers/breinlich.pdf>

Šių paslaugų grupės išsiskiria ir eksporto atžvilgiu, iš kurių importui imlesnės Finansinės paslaugos ir Kompiuterių ir informatikos.

Šaltinis: sudaryta remiantis EUROSTAT statistikos tarnybos pateikiamais duomenimis

11 pav. Tarptautinė prekyba paslaugomis pagal paslaugų grupes, 2009 m. mln 1000 EUR

Vertinant šiuos rodiklius, galima teigti, kad didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas Verslo sektoriaus (B2B) analizei, taip išskiriant atskirą prekybos paslaugomis vertinimo kriterijų.

Antrasis svarbus aspektas rodantis tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybes yra aukštesnę pridėtinę vertę kuriančios paslaugos, kurios yra mažiau jautrios ekonominių ciklų poveikiams.

3.2. Tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybių Lietuvoje tyrimo rezultatai

Atliekant tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybių Lietuvoje tyrimą remiamasi faktiniais statistiniais užsienio prekybos duomenimis, kurie atsispindi šalies mokėjimų balanse ir statistinėse ataskaitose. Paslaugų balanse atspindimos išmokos bei įplaukos iš tokių paslaugų kaip transportas, turizmas, draudimas, statyba, ryšiai ir kitos verslo paslaugos. Paslaugų eksporto augimas mažina einamosios sąskaitos deficitą, o paslaugų importo augimas - didina. Ekonominės operacijos atsispindi kaip ekonominių vertybių mainai, todėl kiekvienas paslaugų sandoris, įtraukiamas į apskaitą išreiškiamas dviem įrašais, kurių vertė vienoda, bet ženklai - priešingi, t.y. debetas (-) ir kreditas (+).

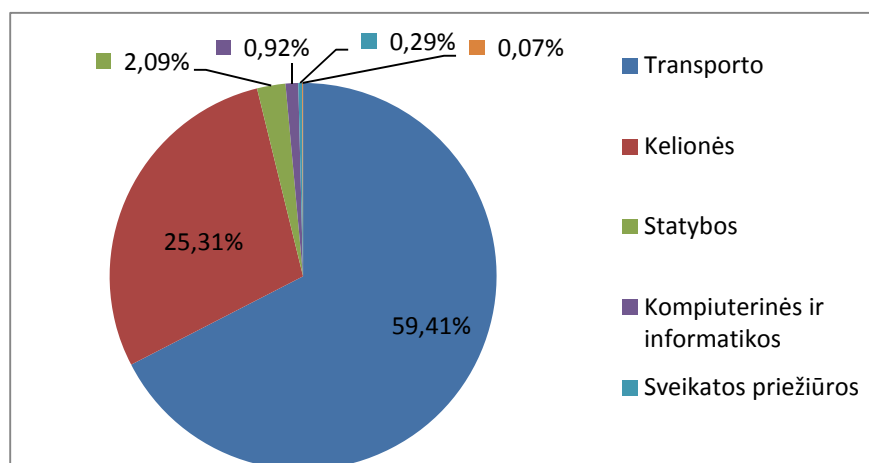
Taigi, analizuojant Lietuvos prekių ir paslaugų eksporto apimtį nuo 2006 m. (pagal šalies mokėjimų balanso duomenis) matyti, kad šalies prekių ir paslaugų eksportas iki 2008 metų didėjo (2006 metais – 48,8 mlrd. litų, 2007 metais – 53,3 mlrd. litų, 2008 metais – 66,7 mlrd. Litų). Eksporto dalis, kurią sudaro pažangiųjų ir vidutiniškai pažangiųjų technologijų pramonės sukurta

produkcija, kasmet irgi didėjo, tačiau nepakankamai, kad būtų pasiektas ES valstybių vidurkis. Europos Bendrijų statistikos tarnybos duomenimis, 2006 metais šių sektorių sukurtos produkcijos eksportas sudarė 33,1 procento, o ES valstybių vidurkis siekė 48,1 proc. Daug žinių reikalingos rinkų paslaugos sudarė tik 13,8 procento paslaugų eksporto¹³.

2009 - 2010 metų paslaugų eksporto duomenys. Prekių eksportas per 2006 - 2011 m. išaugo 44 proc., tuo tarpu paslaugų eksportas 23 proc. Didžiausias augimas paslaugų eksporte fiksuojamas 2011 m., kas sudarė 21 proc. (1,78 mlrd. Lt). (žr. 3 priedas).

2010 m. lyginant su 2009 m. paslaugų eksportas augo 17,3 proc. arba 1,56 mlrd. Lt. Augo visų pagrindinių paslaugų rūšių eksportas, išskyrus finansines paslaugas, kurios mažėjo 3,5 proc. Prie augimo labiausiai prisidėjo transporto paslaugų eksportas, augęs 21,6 proc. arba 1,1 mlrd. Lt., kelionių – 7,6 proc. arba 0,188 mlrd. Lt., kitų verslo paslaugų – 22,1 proc. arba 0,155 mlrd. Lt., bei statybos paslaugų – 34,2 proc. arba 0,057 mlrd. Lt.

Analizuojant paslaugų eksporto struktūrą matyti, kad 2010 m. didžiausią dalį paslaugų eksporto struktūroje sudarė transporto paslaugos (59 proc.), kurių augimui didžiausią įtaką darė 805 mln. Lt. arba 32,5 proc. išaugęs krovinių gabenimo kelių transportu paslaugų eksportas.

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis „Versli Lietuva“ pateikiamais duomenimis

12 pav. **Paslaugų grupių dalis bendrame paslaugų eksporte 2010 m., proc.**

Transporto paslaugų augimą sąlygojo keletas veiksnių:

1) atsigaunanti paklausa, tiek vartojimo, tiek ir pramonės, dėl to augo ir plataus vartojimo prekių pervežimai ir pramoninių įrenginių, kadangi įmonės ruošiasi plėsti gamybą,

2) įmonių poreikis, atsigaunant ekonomikai, atstatyti atsargų kiekius sandėliuose iki prieš krizinio lygio,

¹³ LR nutarimas dėl Lietuvos inovacijų 2010–2020 metų strategijos.

3) nuo krizės labiau nukentėjo žemų kaštų vežėjai Bulgarijoje, Vengrijoje, Rumunijoje, todėl atsiradęs vakuumas leido jų rinkos dalį užimti kitiems vežėjams, tame tarpe ir Lietuvos¹⁴.

2011 m. pradžioje netgi buvo atsiradusi disproporcija tarp gabenimo pajėgumų ir išaugusios paklausos. Šie veiksniai, be abejo, įtakojo ir ekspedijavimo, logistikos bei sandėliavimo paslaugų eksporto augimą, kuris, lyginant su 2009 m., išaugo 276,6 mln. Lt. arba 25,6 proc. Krovinių gabenimo oro transportu paslaugų eksportas augo 71,6 proc. arba 15,44 mln. Lt., geležinkeliu – 1,2 proc. arba 8,8 mln. Lt., jūrų transportu mažėjo 2,6 proc. arba 8,7 mln. Lt., atsižvelgiant į tai, kad 2010m. Klaipėdos uoste perkrautas rekordinis kiekis krovinių, greičiausiai tokį eksporto mažėjimą lėmė kainų ir tarpininkų pasikeitimai, kadangi mažėjo šių paslaugų eksportas į didžiąsias ES šalis (Vokietiją – 37 mln. Lt., Italija – 5,9 mln. Lt., Jungtinė Karalystė – 5 mln. Lt., Nyderlandai – 2,9 mln. Lt.) bei JAV – 8,8 mln. Lt., o augo į tokias ofšorines šalis kaip Maršalo salos – 16 mln. Lt., Didžiosios Britanijos Mergelės salos – 8,3 mln. Lt., Kipras – 5,8 mln. Lt. Transporto paslaugos 2010 m. sudarė 59,4 proc. visų paslaugų eksporto. (žr. 12 pav.).

Antroje vietoje paslaugų eksporto struktūroje 2009 m. sudarė kelionės 25,31 proc., kurios 2010 m. lyginant su 2009 m. augo 7,6 proc. arba 188,5 mln. Lt. Labiausiai kelionių eksporto augimą įtakojo šių paslaugų eksporto padidėjimas į Baltarusiją 201,6 mln. Lt. ir Rusiją 148,4 mln. Lt. Tokio augimo pagrindinės priežastys yra šios: 1) 2011 m. liepos mėn., įsigaliosianti muitų sąjunga, sąlygojo Baltarusijos ir Rusijos piliečių padažnėjusias keliones į Lietuvą, o kartu ir transporto priemonių reeksporto augimą į šias šalis (į Baltarusiją augo 34,6 proc., į Rusiją 5,3 karto), 2) stichiniai gaisrai 2010 m. vasarą Rusijoje, kuomet nemaža dalis šios šalies piliečių masiškai vyko atostogauti į užsienio šalis, tame tarpe ir į Lietuvą.

Statybų paslaugų eksportas 2009 m. sudaręs 2,09 proc., augo 34,2 proc. arba 57 mln. Lt. Labiausiai augo į Baltarusiją 43,3 mln. Lt., tokį augimą galima paaiškinti keletu priežasčių: 1) prasta statybų sektoriaus padėtis Lietuvoje, 2) pažįstamos verslo sąlygos bei Lietuvos įmonių know-how 3) gerėjančios statybų verslo sąlygos Baltarusijoje bei palankus Lietuvos politikos diskursas šios šalies atžvilgiu. Lietuvos statybos bendrovės dominanti Skandinavijos rinka, nagrinėjamu laikotarpiu, sumažėjo 10,6 proc. arba 8 mln. Lt., tačiau taip įvyko dėl to, kad Švedijoje buvo baigta vykdyti keletą projektų, būtent į Švediją šių paslaugų eksportas 2010 m. mažėjo labiausiai 37,4 mln. Lt. arba 75 proc. Tuo tarpu labiausiai augo į Norvegiją – 26 mln. Lt. arba 3,6 karto. Lietuvos statybų bendrovės Skandinavijos rinkai gali pasiūlyti gerą kainos ir kokybės santykį, tačiau įėjimą į šią rinką stabdo griežti reikalavimai bei kalbos barjeras.

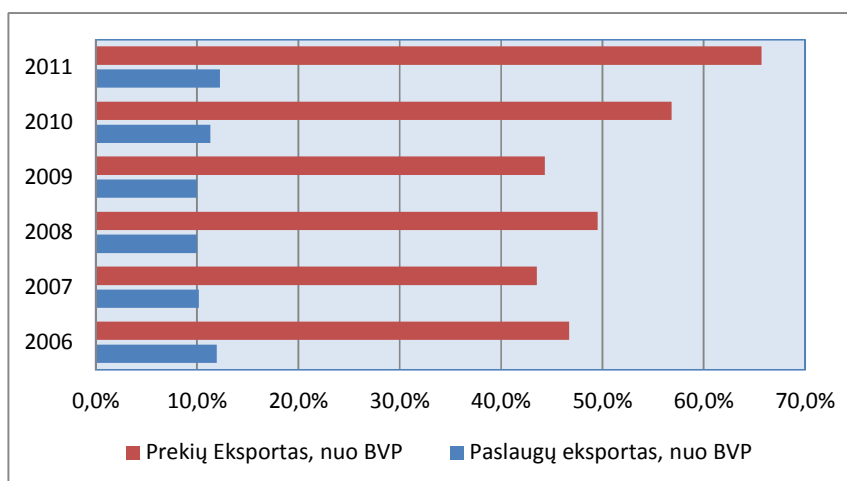
2010 m. lyginant su 2009 m. kompiuterinės ir informatikos paslaugų eksportas augo 2,4 proc. arba 2,3 mln. Lt. Labiausiai šių paslaugų eksportas didėjo į Belgiją nuo 0 iki 6,1 mln. Lt., 3,3

¹⁴Paslaugų eksporto tendencijos
http://www.verslilietuva.lt/files/files/PDF/elanalitinis_naujienliskis_paslaugos2010.pdf

mln. Lt. arba 18,2 proc. didėjo eksportas į Daniją. Kompiuterinių ir informatikos paslaugų eksportas į Kazachstaną 2010 m., lyginant su 2009 m., sumažėjo 4,5 mln. Lt. arba 64,3 proc., į Vokietiją - 4,3 mln. Lt. arba 37,0 proc.

2010 m. lyginant su 2009 m. švietimo paslaugų eksportas mažėjo 15,6 proc. arba 1,3 mln. Lt. Tokį smukimą labiausiai įtakojo šių paslaugų eksporto mažėjimas Azerbaidžano rezidentams.

Vienas išvestinių tarptautinės prekybos rodiklių yra skaičiuojama prekių ir paslaugų eksporto dalis (%) nuo BVP.

13 pav. Prekių ir paslaugų eksportas nuo BVP, %

Kaip matyti pagal apskaičiuotus prekių ir paslaugų eksporto nuo BVP rodiklius, prekių eksportas augo žymiai didesniu tempu 2010-2011 m. ir siekė 65 proc. BVP, o tuo tarpi paslaugų eksportas tolygiai auga nuo 2009 m. ir 2011 m. sudarė 12 proc. nuo BVP. Tačiau, 2010 m. paslaugų eksportas 1 gyventojui Lietuvoje buvo mažiausias tarp 3 Baltijos šalių – 923 eurai, Latvijoje – 1231 euras, Estijoje – 2516 eurai.

2011 metų paslaugų eksporto duomenys. „Verslo Lietuva“ analitikų apžvalgoje pažymima, kad 2011 metų I pusmetis buvo rekordinis paslaugų eksportui, kuomet eksportuota paslaugų už 6,04 mlrd. Lt., o augimas lyginant su 2010 I pusm. sudarė 23 proc. arba 1,1 mlrd. Lt. Paslaugų eksportas augo visomis eksporto plėtros strategijoje numatytomis šalių grupių kryptimis.

Viso paslaugų eksporto 69 proc. augimo sudarė transporto paslaugų eksporto augimas, kuris sudarė 781 mln. Lt., kelionių paslaugų eksportas išaugo 267,9 mln. Lt., statybos paslaugos didėjo 33,9 mln. Lt., kompiuterinės ir informatikos – 10,3 mln. Lt. 2011 II ketv. ir 2011 I pusm. buvo rekordiniai lietuviškų paslaugų eksportui, kuomet paslaugų eksportuota atitinkamai 3,4 ir 6,04 mlrd. Lt. (žr. 7 lentelė).

2011 m. paslaugų balansas išliko teigiamas, jų eksporte vyrauja transporto ir turizmo paslaugos. Lietuvos mokėjimų balanse prekių importas viršijo eksportą, tuo tarpu paslaugų saldas

buvo teigiamas: Lietuvoje 2009 m. santykis su BVP priartėjo prie 2 proc. 2010 metų pirmąjį pusmetį šis rodiklis Lietuvoje jis beveik padvigubėjo (Baltijos regiono šalių perspektyvos, 2011).

2011 m. I pusm. lyginant su 2010 m. I pusm. transporto paslaugų eksporto augimui didžiausią įtaką darė 374,9 mln. Lt. arba 25,1 proc. išaugęs krovinių gabenimo kelių transportu paslaugų eksportas. Tačiau, 2011 II ketv. lyginant su 2010 II ketv. krovinių gabenimo kelių transporto paslaugų eksporto augimas sulėtėjo dėl padidėjusios transporto pasiūlos ir mažėjusių krovinių gabenimo kainų ir sudarė 15,4 proc.

7 lentelė. **Tarptautinės prekybos paslaugomis apimtys pagal Mokėjimų balansą, ketv.**

Paslaugos	2010 I ketv.	2010 II ketv.	2010 III ketv.	2010 IV ketv.	2011 I ketv.	2011 II ketv.	2011 III ketv.
Kreditas	866,93	1 039,57	1099,86	1113,64	1058,91	1432,87	1426,33
Debetas	-602,75	-730,07	-715,37	-784,05	-717,35	-980,2	-946,37
Balansas	264,18	309,5	384,49	329,59	341,56	452,67	479,96

Šaltinis: Sudaryta pagal LR mokėjimų balansą

Ekspedijavimo, logistikos bei sandėliavimo paslaugų eksportas, nagrinėjamu laikotarpiu, augo 369,9 mln. Lt. arba 43,7 proc. Krovinių gabenimo jūrų transportų paslaugos augo 28,6 proc. arba 46,9 mln. Lt., geležinkeliais – 4,2 proc. arba 15,8 mln. Lt. Labiausiai augusios rinkos krovinių gabentojams buvo Rusija 2003,6 mln. Lt., Austrija – 61,6 mln. Lt. bei Vokietija – 55 mln. Lt.

Ekspertų teigimu, 2011 m. I pusm. lyginant su 2010 m. I pusm. *kelionių eksporto augimą* labiausiai įtakojo:

1) artėjęs muitų sąjungos įsigaliojimas, kuomet, aktyviausiai, Baltarusijos piliečiai stengėsi išsivežti kuo daugiau naudotų automobilių,

2) Baltarusijos krizė, kuomet nuvertėjantis Baltarusijos rublis vertė Baltarusijos piliečius išleisti savo santaupas, kurių dalis teko ir Lietuvai.

2011 m. I pusm. lyginant su 2010 m. I pusm. statybos paslaugos išaugo 33,9 mln. Lt. Didžiausias augimas fiksuotas Ispanijoje 19,8 mln. Lt., kurioje nuo 2010 2-3 ketv. veiklą pradėjo dvi Lietuvos kompanijos. Antroje vietoje Prancūzija, į kurią statybos paslaugos išaugo 8,52 mln. Lt. Statybos paslaugų augimas į Prancūziją, gali būti susijęs su statybos bendrovės „Senovė“ veikla Kanuose, bei Nyderlandus – 5,8 mln. Lt.

Pirmajame 2011 m. pusmetyje, Lietuvos IT kompanijos stiprino pozicijas vidurinėsios Azijos rinkose – IT paslaugų eksportas lyginant 2011 I pusm. su 2010 I pusm. išaugo nuo 0 iki 3,4 mln. Lt. 2011 m. I pusm. lyginant su 2010 m. I pusm. kompiuterinių ir informatikos paslaugų eksportas išaugo 10,3 mln. Lt. arba 21,9 proc. Nagrinėjamu laikotarpiu labiausiai augo Danijos rinka – 10,6 mln. Lt., Kazachstanas – 2,3 mln. Lt., bei Uzbekistanas – 0,75 mln. Lt. Artimoje ateityje turėtų ženkliai išaugti IT paslaugų eksportas į Turkmėnistaną, kur įmonė CID BALTIC, rugsėjo mėnesį

vykusioje parodoje Turkmentel 2011 pasirašė kontraktą dėl e-valdžios sistemų diegimo Turkmėnistano valdžios institucijose. Didžiąją dalį sudarys dokumentų valdymo sistemų diegimas.

2011 m. III ketv., palyginti su 2010 m. III ketv., paslaugų eksportas augo 18,4 proc., arba 534,9 mln. Lt. Augimui daugiausia įtakos turėjo transporto paslaugos, augusios 19,5 proc., arba 309 mln. Lt., kelionių paslaugų eksportas didėjo 24,9 proc., arba 219,5 mln. Lt, IT paslaugos – 41,2 proc., arba 9,5 mln. Lt, statybos paslaugos – 6,5 proc., arba 4,7 mln. Lt.

2011 m. III ketv., palyginti su 2010 m. III ketv., transporto paslaugų eksporto augimui didžiausią įtaką darė 269,3 mln. Lt, arba 67,1 proc. išaugęs ekspedijavimo, sandėliavimo ir kitų transporto paslaugų eksportas. Daugiausia augo Šveicarijos rinka – 65,7 mln. Lt. Šios rinkos augimas sietinas su situacija Baltarusijoje, kadangi vasarą šios šalies verslininkai stengėsi realizuoti kiek įmanoma daugiau prekių tam, kad gautų užsienio valiutos ir išvengtų vietinės kontrolės, registruodavo įmones Šveicarijoje. Antra labiausiai augusi rinka buvo Rusija – 56,7 mln. Lt.

Krovinių gabenimo kelių transportu paslaugų eksportas praktiškai sustojo augęs – nagrinėjamu laikotarpiu augimas sudarė tik 0,2 proc. Labiausiai mažėjo krovinių gabenimas Rusijos užsakovams – 34 mln. Lt, kaip teigia asociacijos „Linava“ atstovai, daugiausia dėl to, kad iškilo trišalių leidimų gabenti krovinius gavimo problemų, kurios buvo išspręstos rugsėjį. Rusijos užsakovai, pasimokę iš praeities, pradėjo geriau planuoti krovinių srautus, todėl dabar jie tolygiau paskirstomi per metus. Labiausiai augo Vokietijos rinka – nuo 19,8 mln. Lt iki 144,3 mln. Lt. Toks augimas iš dalies sietinas su Rusijos problemomis, todėl tikėtina, kad Lietuvos vežėjai aktyviau ieškojo užsakymų Vakarų Europoje. Neigiamai Lietuvos vežėjų konkurencingumą veikia ir darbuotojų stygius, naujai įvesti mokesčiai bei aukštos draudimo kainos. Situacijos negerina ir nuo sausio brangusios vizos į Rusiją.

2011 m. III ketv., palyginti su 2010 m. III ketv., kelionių paslaugų eksportas augo 24,9 proc., arba 219,5 mln. Lt. Dvigubai augo kelionių paslaugų eksportas į Rusiją, trečdaliu išaugo ir iš šios šalies apgyvendintų asmenų skaičius, tokį augimą lėmė vasaros sezonas bei vykęs krepšinio čempionatas, kadangi didžiausias augimas Klaipėdoje, kur grupės varžybas žaidė Rusijos rinktinė. Antroje vietoje – Baltarusija, augimas sudarė 22,6 mln. Lt. Baltarusai daugiausia atvyksta į mūsų šalį apsipirkti, atvykti čia juos taip pat skatino ir prasidėję ekonomikos sunkumai šalyje.

2011 m. III ketv., palyginti su 2010 m. III ketv., IT paslaugų eksportas išaugo 41,2 proc., arba 9,5 mln. Lt. Daugiau kaip pusė viso augimo teko pagrindinei Lietuvos IT paslaugų eksporto rinkai – Danijai, į kurią augimas sudarė 5,5 mln. Lt. Antroje vietoje liko Latvija su 1,7 mln. Lt augimu.

2011 m. III ketv., palyginti su 2010 m. III ketv., statybos paslaugų eksportas išaugo 4,7 mln. Lt. Didžiausias augimas fiksuotas Norvegijoje – 8,2 mln. Lt, o eksporto bendra vertė sudarė 18 mln. Lt, šioje šalyje Lietuvos statybų sektoriaus atstovai ir toliau stiprina savo pozicijas, sėkmingai vykdydami užsakymus bei sulaukdami naujų pasiūlymų, o pagrindinės Lietuvos įmonių veiklos

Norvegijoje yra tiltų statyba, gyvenamųjų namų statyba, fasadai. Antroje vietoje pagal augimą buvo Prancūzija, kur statybos paslaugų eksportas augo 7,5 mln. Lt ir sudarė 12 mln. Lt. Baltarusijos rinka mažėjo 9,5 mln. Lt, kur, ženkliai išaugus rizikoms šalies viduje, Lietuvos statybos įmonės susidūrė su valiutos problemomis bei pablogėjusia verslo aplinka.

Tarptautinė prekyba paslaugomis pagal rinkas. 2011 m. III ketv., palyginti su 2010 m. III ketv., paslaugų eksportas iš *Tradicinės rytų rinkos* šalių sparčiausiai augo į Ukrainą – 64,6 proc., arba 13,0 mln. Lt (veiklos lizingas) augo 5,5 mln. Lt, ekspedijavimo, sandėliavimo ir kitos transporto paslaugos – 6,6 mln. Lt).

Paslaugų eksportas į Rusiją didėjo 31,3 proc., arba 169,9 mln. Lt (kelionių paslaugos augo beveik du kartus – 130,6 mln. Lt, ekspedijavimo, sandėliavimo ir kitos transporto paslaugos augo 46,4 mln. Lt). Į Baltarusiją paslaugų eksportas augo 17,8 proc., arba 52,6 mln. Lt (krovinių gabenimo geležinkeliais paslaugos augo 31,7 mln. Lt, kelionės – 22,6 mln. Lt).

2011 m. III ketv., palyginti su 2010 m. III ketv., paslaugų eksportas iš *Likusios ES rinkos* šalių sparčiausiai augo į Graikiją – 294,6 proc., arba 10,9 mln. Lt (ekspedijavimo, sandėliavimo ir kitos transporto paslaugos augo 10,1 mln. Lt), į Nyderlandus – 62,4 proc., arba 52,7 mln. Lt (ekspedijavimo, sandėliavimo ir kitos transporto paslaugos augo 44,5 mln. Lt, krovinių pervežimas kelių transportu – 7,4 mln. Lt), į Italiją – 30,7 proc., arba 17,1 mln. Lt (keleivių pervežimas oro transportu augo 14,3 mln. Lt, kelionės – 3,9 mln. Lt), į Vokietiją – 9,8 proc., arba 36,0 mln. Lt (krovinių pervežimas augo 27,1 mln. Lt, kelionės – 15,4 mln. Lt). 2011 m. III ketv., palyginti su 2010 m. atitinkamu laikotarpiu, paslaugų eksportas labiausiai mažėjo į Jungtinę Karalystę – 25,5 proc., arba 28,5 mln. Lt (keleivių pervežimas oro transportu sumažėjo 29,4 mln. Lt, tiesa 4,0 mln. Lt didėjo rinkos konjunktūros ir viešosios nuomonės apklausų, reklamos paslaugų eksportas), į Bulgariją paslaugų eksportas sumažėjo 6,1 karto, arba 9,1 mln. Lt (prekybinio tarpininkavimo paslaugos sumažėjo 8,5 mln. Lt).

2011 m. III ketv., palyginti su 2010 m. III ketv., paslaugų eksportas iš *Kitų šalių rinkos* daugiausiai augo į Šveicariją – 160 proc., arba 71,2 mln. Lt (ekspedijavimo, sandėliavimo ir kitos transporto paslaugos augo 65,4 mln. Lt, verslo konsultacinės paslaugos – 1,84 mln. Lt), į JAV – 59,9 proc., arba 21,6 mln. Lt (finansinės paslaugos augo 18,8 mln. Lt, ekspedijavimo, sandėliavimo ir kitos transporto paslaugos – 8,1 mln. Lt), į Kiniją – 352 proc., arba 10,2 mln. Lt (ekspedijavimo, sandėliavimo ir kitos transporto paslaugos augo 9,1 mln. Lt), į Australiją – 269 proc., arba 7,5 mln. Lt (krovinių pervežimas kelių transportu augo 5,5 mln. Lt, ekspedijavimo, sandėliavimo ir kitos transporto paslaugos – 2,0 mln. Lt).

Didžiausias paslaugų eksporto mažėjimas 2011 m. III ketv., palyginti su atitinkamu 2010 m. laikotarpiu, buvo užfiksuotas į Kazachstaną – paslaugų eksportas sumažėjo 18,6 proc., arba 8,5 mln.

Lt (kitos oro transporto paslaugos sumažėjo 6,8 mln. Lt, krovinių pervežimas keliais sumažėjo 5,2 mln. Lt, tačiau ekspedijavimo, sandėliavimo ir kitos transporto paslaugos augo 3,9 mln. Lt).

Paslaugų Verslas-verslui tendencijos.

Prieškrizinis pajamų lygis jau viršytas daugelyje „verslas – verslui“ (B2B) segmentų - transporto, informacinių paslaugų, konsultacinėse įmonėse, taip pat įdarbinimo, vertimo veiklose. Tuo tarpu daugelyje su gyventojų aptarnavimu ar su nekilnojamuoju turtu susijusių paslaugų šakų pajamos vis dar nuo 20 iki 50% mažesnės nei 2008 metų antrąjį ketvirtį. Tokias išvadas padarė įmonių mokumą vertinanti UAB „Creditreform Lietuva“, išnagrinėjusi Statistikos departamento duomenis apie transporto, apgyvendinimo ir paslaugų sektorių antrąjį 2011 m. ketvirtį.

Lyginant su 2008 metų antruoju ketvirčiu (iki ekonominio nuosmūgio), geriau sekėsi paslaugų verslui įmonėms:

- Prieškrizinį lygį viršijo transporto įmonės (ekspedijavimo ir kitoje su transportu susijusioje veikloje pajamų augimas +33 proc., krovinių pervežime sausuma prieškrizinis lygis pirmą kartą viršytas +1,4 proc.); IT sektoriaus įmonės (kompiuterių programavimo +11 proc., informacinių paslaugų +76 proc.). Įdarbinimo įmonėse pardavimai augo 25 proc., konsultacinėse įmonėse pajamos dėl ES projektų didėjo 19 proc.

- Labiausiai pajamos smuko paslaugų asmenims įmonėse, bei veiklose, susijusiose su nekilnojamuoju turtu: pramogų organizavimo veikloje beveik dvigubas smukimas (-47 proc.), leidyboje -46 proc., architektūros veikloje -45 proc.

Apžvalgoje akcentuojama, kad paslaugų įmonės neskuba išlaidauti – pajamos auga greičiau nei darbuotojų skaičius. Tose šakose, kur maži įėjimo barjerai ir steigiami daug naujų įmonių (kompiuterių programavimas, kirpyklų ir kita asmenų aptarnavimo veikla, apskaitos, administracinė ir kitas įmones aptarnaujanti veikla), darbuotojų skaičiaus augimas viršija pajamų kilimą. Tebesmunkančiose šakose (telekomunikacijų, leidybos, sporto įmonėse) galimi tolesni darbuotojų atleidimai.

Paslaugų plėtrą skatina įmonių veiklos pertvarka, dėl kurios pagrindinės gamybos funkcijos atskiriamos nuo pagalbinių, pastarąsias, tokias kaip apskaita, informacinių technologijų aptarnavimas ir kita, perduodant vykdyti specializuotų paslaugų įmonėms.

Pridėtinė vertė. Rinkos paslaugų sukurta reali pridėtinė vertė per metus padidėjo beveik 2,5 procento. Tam labiausiai įtakos turėjo dėl atsigaunančios tarptautinės prekybos augęs transporto veiklos aktyvumas. Labiau nuo vidaus paklausos priklausančių veiklų sukurta pridėtinė vertė kito nedaug. Didžiausios rinkos paslaugų veiklos – prekybos – aktyvumas augo tik antrąjį pusmetį, kai pradėjo aktyvėti didmeninė prekyba ir mažėti palyginamoji bazė.

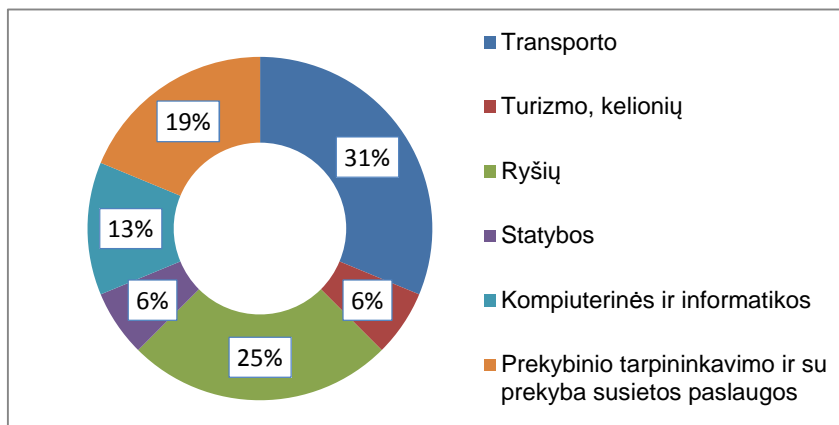
Lietuvos vidaus rinka silpna, o pagrindinės kliūtys jos stiprėjimui yra menkas vidutiniškai vienam gyventojui tenkantis santaupų kiekis, rekordiškai aukštas nedarbo lygis ir būtinybė ženkliai mažinti viešojo sektoriaus išlaidas.

Šalies ūkio atsigavimas siejamas su eksportu, kuris pastaraisiais metais demonstruoja veržlumą. Tačiau prastoki investicijų duomenys, žemas Lietuvos konkurencingumas ir pernelyg lėti žingsniai pertvarkant neefektyvų viešąjį sektorių bei gerinant verslo aplinką teikia mažai vilčių, kad eksporto spurtas bus ilgalaikis.

Taip pat teigiama, kad šalies ateities perspektyvas blogina kvalifikuotų darbuotojų mažėjantis skaičius dėl itin stiprios emigracijos. Galima teigti, kad Lietuvos tarptautinės prekybos paslaugomis raida labai priklausys nuo valdžios sėkmės efektyvinant viešąjį sektorių ir supaprastinant perteklinį verslo reglamentavimą.

3.3. Tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros Lietuvoje prognozės

Siekiant išaiškinti tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybes Lietuvos atžvilgiu, 2012 metų vasario-kovo mėnesį atliktas empirinis tyrimas, parengus anketą ekspertų apklausai atlikti. Šioje darbo dalyje analizuojami bei interpretuojami duomenys gauti empirinių tyrimų metu. Pateikti empirinio tyrimo rezultatai yra apibendrinti bei pateikta išsami jų analizė ir interpretacija.

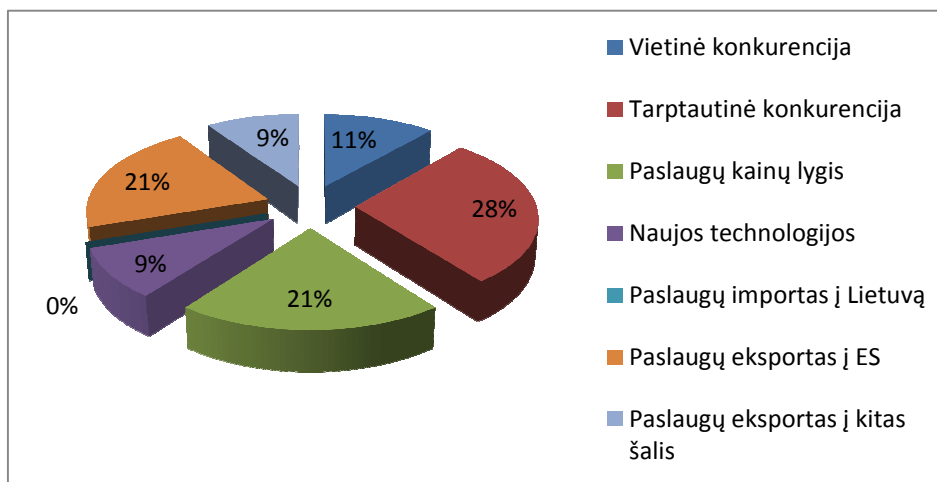

14 pav. Ekspertų atstovaujamos paslaugų sritys, proc.

Ekspertai pasirinkti atsitiktinai, todėl svarbu pažymėti jų atstovaujamą paslaugų sritį. Didžioji dalis ekspertų buvo transporto įmonių atstovai (31 proc.), ryšių įmonių (25 proc.) ir prekybinio tarpininkavimo ir su prekyba susietų paslaugų (19 proc.). Apklausta po kelis ekspertus iš statybų, IT ir turizmo sektorių.

Ekspertų prašoma, įvertinti veiksnius, kurie jų manymu, turės didžiausią poveikį Lietuvos paslaugas teikiančių įmonių plėtrai (2009-12-28) įsigaliojus Paslaugų direktyvą įgyvendinančiam Paslaugų įstatymui.

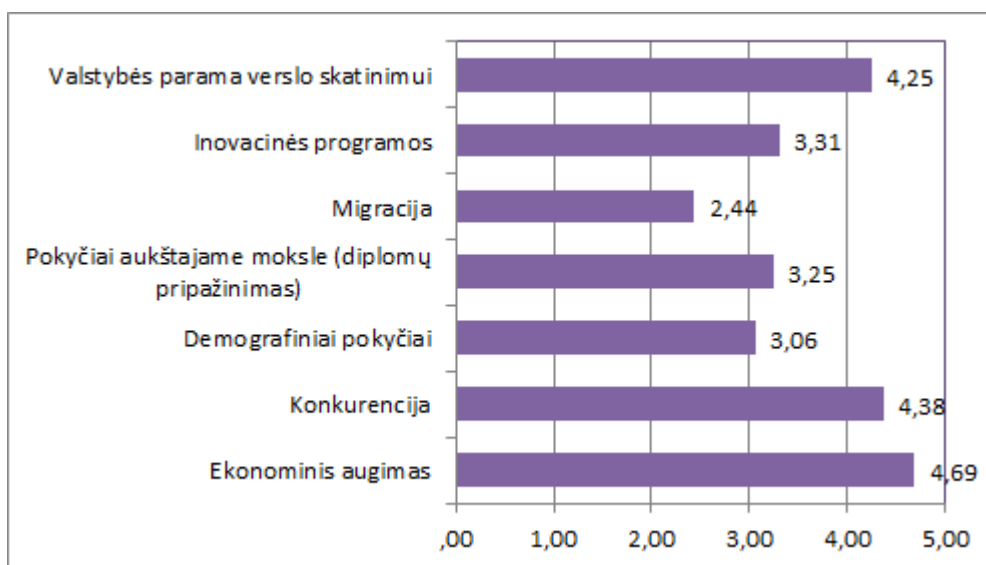
Ekspertų teigimu, įsigaliojus Paslaugų direktyvą įgyvendinančiam Paslaugų įstatymui, didžiausią poveikį Lietuvos paslaugas teikiančių įmonių plėtrai turės tarptautinė konkurencija (28 proc.), paslaugų kainų lygis (21 proc.) ir paslaugų eksportas į ES (21 proc.). Taip pat manoma, kad tai atveria platesnes galimybes eksportuoti paslaugas į kitas rinkas (9 proc.). Vietinė konkurencija vertinama kaip mažesnę poveikį turintis veiksnys (11 proc.). (žr. 15 pav.).

15 pav. Veiksniai, turintys didžiausią poveikį Lietuvos paslaugas teikiančių įmonių plėtrai

Prie kitų veiksnių ekspertai pažymėjo mokesčius ir kvalifikuotą, darbo patirties turinčią darbo jėgą, kaip svarbius veiksnius turinčius poveikį Lietuvos paslaugas teikiančių įmonių plėtrai.

Vertinant veiksnius, kurie ekspertų nuomone yra svarbūs (kai 1 reiškia visiškai nesvarbu, o 5 labai svarbu) tarptautinės prekybos paslaugomis plėtrai Lietuvos atžvilgiu nustatyta, kad laikoma ekonominis augimas (4,36 balų vid.) ir valstybės parama verslo skatinimui (4,25 balų vid.) yra svarbiausi iš pateiktų veiksnių grupės (žr. 16 pav.).

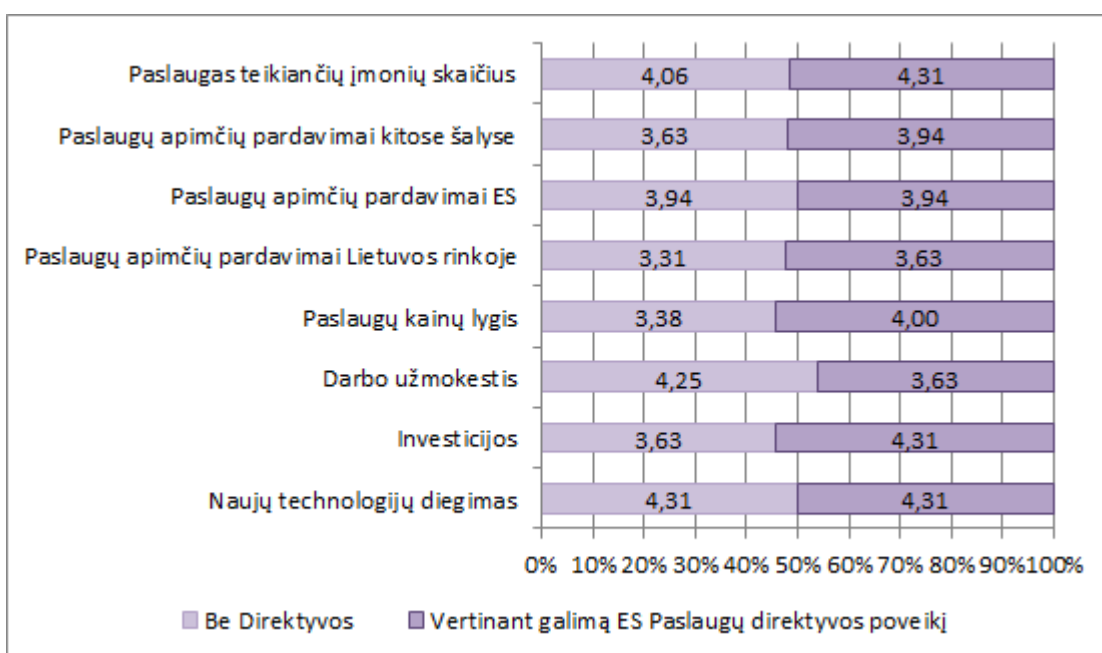

16 pav. Veiksnių svarba tarptautinės prekybos paslaugomis plėtrai Lietuvos atžvilgiu, balų vidurkiu

Taip pat respondentų nuomone, inovacinės programos (3,31 balų vid.) ir pokyčiai aukštajame moksle (3,25 balų vid.) atlieka svarbų vaidmenį prekybai paslaugomis.

Vertinant Lietuvos paslaugas teikiančių įmonių pardavimų pasikeitimus, patvirtinus ES paslaugų direktyvą matyti, kad žymiai išaugo paslaugų eksportas į ES ir mažiau į kitas šalis. Nepakito paslaugų eksportas į JAV.

Vertinant paslaugas teikiančių įmonių laukiamų veiklos rezultatų pasikeitimus per artimiausius du metus, nevertinant ES paslaugų direktyvos galimo poveikio nustatyta, kad įmonės nesitiki didesnių paslaugų apimčių pardavimų ES rinkoje (3,94 balų vid.), tačiau tikisi didesnių pardavimų kitose šalyse. Tai rodo, kad tiesioginis ES paslaugų direktyvos poveikis atsispindi per galimybes plėstis naujose rinkose.

17 pav. Paslaugas teikiančių įmonių laukiamų veiklos rezultatų pasikeitimai, balų vidurkiu

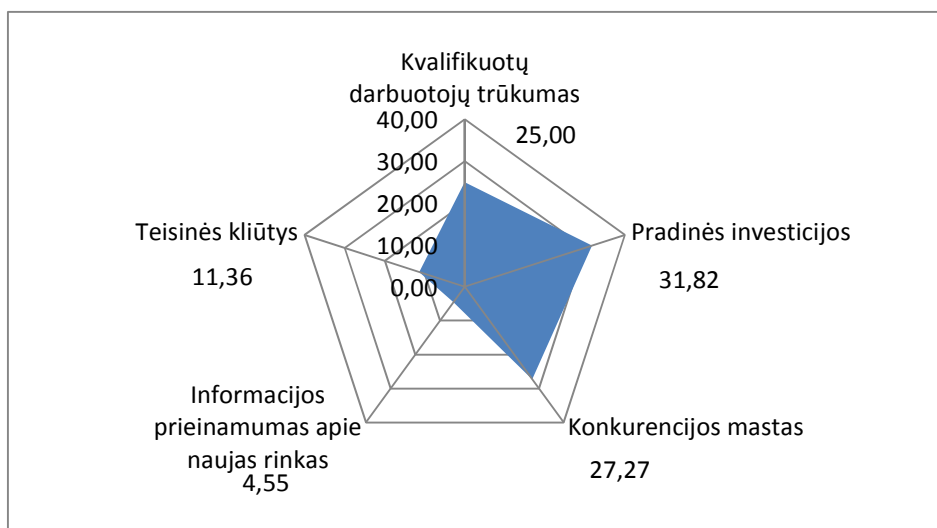
Įmonės tikisi, kad padidės jų pardavimai Lietuvos rinkoje (3,63 balai) ir mano, kad išaugs paslaugų kainų lygis (4 balai). Beveik visos įmonės ateinančiais metais tikisi investicijų pritraukimo ir augsiančio paslaugas teikiančių įmonių skaičiaus (4,31 balai). Beveik du trečdaliai nesitiki augsiančio darbo užmokesčio ir naujų technologijų įdiegimo.

Kaip pagrindines kliūtis, kurios turi ir turės pakankamai didelę įtaką Lietuvos paslaugų įmonių plėtrai ateityje tarptautinės prekybos atžvilgiu, įmonės nurodė pradinės investicijas (32 proc.) ir konkurencijos mąstą (27 proc.). (žr. 18 pav.).

Taip pat atsižvelgta ir į darbo jėgos išteklius, kadangi ekspertai įžvelgia kvalifikuotų darbuotojų trūkumą (25 proc.).

Prie galimybės išskirti kitus veiksnius įmonių ekspertai išsakė papildomus veiksnius: SVV įmonių teikiančių paslaugas konkurencingumo galimybės yra tampriai susijusios su šalies

mokestinė sistema, valstybės paramos gavimo galimybėmis, kas tampa svarbia kliūtimi tarptautinės prekybos paslaugomis atžvilgiu, kapitalui imliose paslaugų sektoriuose.

18 pav. **Kliūtys tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros atžvilgiu, proc.**

Vertinant Lietuvos paslaugas teikiančių įmonių konkurencingumo pasikeitimą lyginant su kitų šalių įmonėmis per artimiausius du metus, ekspertų nuomone lyginant su ES įmonėmis konkurencija „Greičiau išaugs“, o lyginant su kitų šalių įmonėmis „tikrai išaugs“. Galima manyti, kad toks konkurencinių galimybių vertinimas grindžiamas didesne patirtimi ES rinkoje ir mažesne veikiant tarptautinėse rinkose.

Apibendrinant ekspertų apklausos rezultatus galima teigti, kad išvelgiami teigiami pardavimų poslinkiai paslaugų pardavimuose į ES ir kitas šalis, remiantis ES Paslaugų Direktyvos įtvirtinimu Lietuvos Paslaugų įstatyme, tačiau be teisinių kliūčių išlieka ekonominės, silpninančios šalies įmonių teikiančių paslaugas, konkurencines pozicijas.

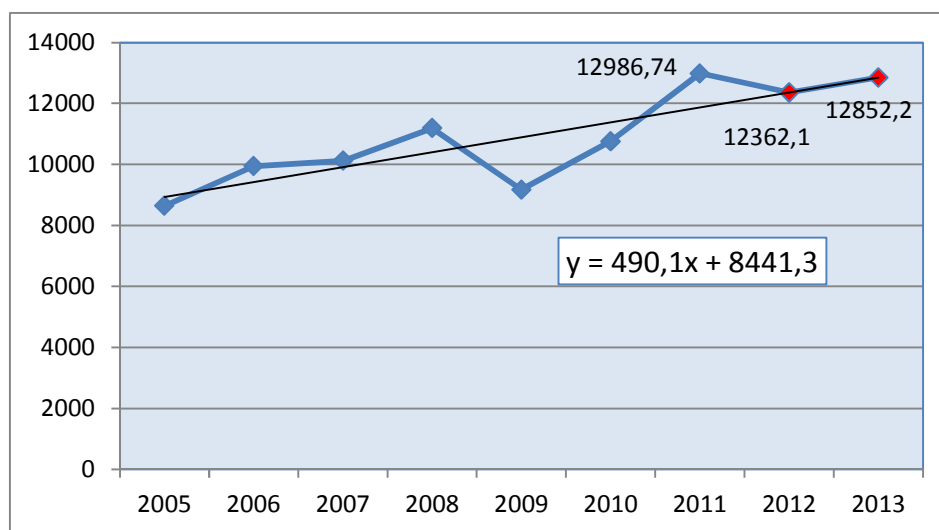
Remiantis ekonomiais faktiniais duomenimis tarptautinė prekyba paslaugomis išlaiko augimo tendencijas, todėl sudarant prognozes pasirenkamas tiesinis prognozavimo trendo metodas, kadangi dinaminės eilutės vidurkis ilgainiui didėja tiesine priklausomybe. 19 paveiksle pateiktas tiesinio trendo grafikas pagal tarptautinės prekybos paslaugomis statistinius duomenis.

Kadangi 19 paveiksle iki 2009 m. matomas iniciatyvus paslaugų eksporto išaugimas, pravartu prognozuoti kaip pajamos išaugs per kitus dvejus metus t.y. galime daryti prognozę iki 2013 metų. Prognozė sudaryta tiesinio trendo pagalba, trendo funkcija yra apskaičiuota pagal tam tikrą matematinę išraišką įvertinant reiškinio kitimo pobūdį.

Galima teigti, kad ženklus augimo nevertėtų tikėtis 2012 m. 12362 mln. Lt pagal sudarytą prognozę, nors 2011 m. fiksuojamas teigiamas poslinkis paslaugų eksporto srityje (12986 mln.Lt).

Sudarytas prognozes galima pagrįsti ir tuo, kad 2011 m. IV ketv. pabaigoje didžiausių Europos ekonomikų pramonės produkcijos indeksai fiksavo augimo lėtėjimą, o neaiškumas dėl kai

kurių eurozonos valstybių ateities sąlygoja ir atsargesnę įmonių gamybos plėtrą. Taip pat mažėja ir pasaulinės prekybos augimo tempai, visi šie veiksniai neigiamai įtakos ir Lietuvos paslaugų sektorių.

19 pav. **Tarptautinės prekybos paslaugomis pardavimų apimtys prognozė, mln. Lt.**

Tikslinga atsižvelgti į tai, kad nors neesant tiesioginės priklausomybės tarp BVP ir paslaugų augimo/mažėjimo tendencijų, atskiros paslaugų grupės skirtingai reaguos į ekonominius poslinkius.

Tikėtina, kad paslaugų eksporto apimtims mažins transporto paslaugų užsakymų sumažėjimas (šis sektorius 2012 m. pradėjo mažėjančiu krovinių gabenimu: geležinkelių transportu 2012 m. sausį gabenta 14,5 proc. mažiau krovinių nei prieš metus, Klaipėdos valstybiniame jūrų uoste ir Būtingės terminale – 7,4 procento). Atskirai vertinant turizmo paslaugų sektorių galima teigti, kad situacija žymiai nesikeis augimo linkme, kadangi augančios kainos mažina vartotojų perkamąją galią ir turi neigiamą įtaką paslaugų eksporto augimu. Prioritetinės rinkos Lietuvos statybų sektoriaus eksportui yra Skandinavijos šalys, Jungtinė karalystė, tačiau spartesnį eksporto augimą stabdo valstybinių garantijų teikimo statybos eksportui mechanizmo nebuvimas. Toks mechanizmas leistų gauti užsakovų reikalaujamas garantijas (kurias Lietuvos įmonėms šiuo metu gauti be valstybės pagalbos yra sudėtinga), tokiu būdu didėtų Lietuvos įmonių konkurencingumas tarptautinėse rinkose.

Pasiekti atlikto darbo rezultatai atsispindi darbo išvadose, akcentuojant svarbiausias tarptautinės prekybos paslaugomis plėtrai turinčius veiksnius ir apibrėžiant galimybes.

IŠVADOS

1. Išanalizavus pagrindinius paslaugų klasifikavimo principus, atskleidžiant paslaugų plėtros tendencijas, barjerus ir ES Paslaugų direktyvos svarbą plėtros procesams, nustatyta, kad tarptautinės prekybos paslaugomis teikimas įvardijamas kaip sudėtinga dėl paslaugų savybių verslo sritis, kadangi kliūčių poveikis paslaugų sektoriui didesnis nei prekių sektoriui dėl nematerialaus paslaugų pobūdžio, paslaugų teikėjo praktinės patirties svarbos, įrangos naudojimo tarpvalstybiniu mastu.

Tarptautinės prekybos paslaugomis plėtra siejama su neišnaudotu paslaugų augimo potencialu tarptautinėje prekyboje, suteikiančiu galimybes paslaugų sektoriui gauti didesnę pelno normą ir pritraukti kapitalą, todėl patvirtintu įstatymu ES Paslaugų direktyva turėtų paspartinti paslaugų teikimą kitose valstybėse, dėl sumažėjusių teisinių ir administracinių apribojimų gauti ir teikti paslaugas, teikiamos aiškesnės ir išsamesnės informacijos apie procedūras ir konkrečius reikalavimus.

Didžiausią teigiamą įtaką konvergencija su ES vidaus rinka turi šalies ekonominėms veikloms, kurios palyginus su ES rinkos vidurkiu yra mažai išplėtos. Remiantis statistinių rodiklių analize, galima pasakyti, kad tai yra veiklos, susijusios su įvairių paslaugų teikimu. Didėjant nacionalinėms pajamoms, tiek verslas, tiek gyventojai galės įsigyti sudėtingesnių bei įvairesnių paslaugų, tad žinioms imlių paslaugų dalis BVP turėtų didėti, o tradicinių gamybinių veiklų indėlis į ekonomiką - santykinai mažėti. Tai lems modernesnės ūkio struktūros susidarymą ir ekonominį augimą.

Lietuvos užsienio prekybos politika yra ES bendrosios užsienio prekybos politikos dalis, kuri yra bendra visoms ES šalims ir apima prekybinius santykius tik su tomis šalimis, kurios nepriklauso ES (trečiosiomis šalimis). Pagrindinis bendras ES užsienio prekybos politikos tikslas - ES valstybių ir gyventojų gerovės kėlimas, skatinant ekonominės veiklos vystymą, aukštą gyventojų užimtumo lygį, konkurencingumą ir aplinkos apsaugą. Tai rodo, kad Europos Sąjungos raidos ir plėtros procesai padeda įsitvirtinti laisviems prekių, paslaugų, kapitalo ir darbo jėgos judėjimo principams, didinti Europos Sąjungos konkurencingumą pasaulyje. Visi minimi procesai skatina naujai suvokti tarptautinių paslaugų prekybos raidą.

2. Sudarant tiriamąjį tarptautinės prekybos paslaugomis modelį atsižvelgta į tai, kad Paslaugų įstatymų patvirtinta ES Paslaugų direktyva, įtakoja tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybes, tačiau įvertinamas ir ekonominis faktorius, padedantis atskleisti verslo sąlygų Lietuvos įmonėms ypatumus. Direktyva apima labai platų spektrą tiek įmonėms, tiek ir galutiniam vartotojui teikiamų mokamų paslaugų: didmeninės ir mažmeninės prekybos, įdarbinimo, statybos, turizmo, įvairių konsultacijų, sertifikavimo paslaugų ir kt., kurių analizė atliekama pritaikant laiko dinamikos skaičiavimo metodus ir struktūros palyginamuosius rodiklius.

Siekiant pagrįsti rengiamas prognozes ir išsamiau atskleisti Lietuvos tarptautinės prekybos paslaugomis tendencijas pasitelktas kiekybinių tyrimų metodas, kuriuo remiantis sudaryta anketa ir apklausti 32 ekspertai – atstovai įvairių paslaugas teikiančių įmonių.

Kaip pagrindines kliūtis, kurios turi ir turės pakankamai didelę įtaką Lietuvos paslaugų įmonių plėtrai ateityje tarptautinės prekybos atžvilgiu, įmonės nurodė pradinės investicijas (32 proc.) ir konkurencijos mastą (27 proc.). Taip pat apklausoje dalyvavę ekspertai, atkreipė dėmesį į SVV įmonių teikiančių paslaugas konkurencingumo galimybių didinimo klausimus, kadangi kliūtys yra susijusios ir su šalies mokestine sistema, valstybės paramos gavimo galimybėmis, kas tampa svarbia kliūtimi tarptautinės prekybos paslaugomis atžvilgiu, kapitalui imliose paslaugų sektoriuose.

Kaip pagrindinius veiksnius, kurie turi ir turės pakankamai didelę įtaką Lietuvos paslaugų įmonių vystymuisi ateityje, įmonės nurodė eksporto galimybes į kitas šalis. Ekspertų teigimu, augs paslaugų kainų lygis, išvelgiama grėsmė dėl kvalifikuotų darbuotojų trūkumo.

3. Atliekant tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros, Lietuvos atžvilgiu, tyrimą, atskleista, kad tarptautinės prekybos paslaugomis tendencijas tikslinga vertinti pagal suteikiamų paslaugų pobūdį, jas grupuojant į aukštą ir žemą pridėtinę vertę kuriančias paslaugas. Žemą pridėtinę vertę kuriančios paslaugos yra jautrios ekonominiams pokyčiams, kuomet įsivyraujant ekonominio sąstingio laikotarpiui, žymiai sumažėjo tarptautinės prekybos paslaugomis apimtys ES ir JAV rinkose. Pasitelkiant statistinius, ekonominius rodiklius nustatyta, kad per analizuojamąjį 2003-2010 m. laikotarpį OECD priklausančių šalių atžvilgiu, prekyba paslaugomis augo sparčiu tempu (4,2); JAV (3,2) ir ES 1,7 iki 2008 metų, o ekonominiai procesai pakoregavo, t.y. sumažino paslaugų sektoriaus augimo tendencijas.

Galima teigti, kad paslaugos turi tiesioginį ryšį su ekonominiais procesais pasaulinėje rinkoje, tačiau itin svarbūs tampa ir teisiniai ir administraciniai aspektai. Paslaugų aplinkos liberalizavimas suteiks naujų galimybių Lietuvos informacinių technologijų, transporto, paskirstymo (distribucinių), statybinių, turizmo paslaugų eksportuotojams, tačiau, be teisinių kliūčių, išlieka - ekonominės, silpninančios šalies įmonių teikiančių paslaugas, konkurencines pozicijas. Sudarant prognozę, atsižvelgta į tai, kad nors neesant tiesioginės priklausomybės tarp BVP ir paslaugų augimo/mažėjimo tendencijų, atskiros paslaugų grupės skirtingai reaguos į ekonominius poslinkius.

LITERATŪRA

1. Bagdonienė L. Santykių marketingo raiška paslaugų versle. Habilitacijos procedūrai teikiama mokslų darbų apžvalga. KTU. Socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas, Kaunas, 2008.
2. Bagdonienė L. Paslaugų verslas Lietuvoje: mokslo studija. Kaunas: Technologija, 2009
3. Bartkus E.V., Jurevičius V. Production Outsourcing in the International Market// Inžinerinė ekonomika. – Kaunas: KTU, 2007, No. 1(51), p.59-68.
4. Bivainis J., Drejeris R. Naujų paslaugų įdiegimo modelio tobulinimas//Verslas: teorija ir praktika. - Vilnius: VGTU, 2006, VII t., Nr.1, p.14–21.
5. Boguslauskas V. Ekonometrika. Technologija, Kaunas, 2007.
6. Burinskienė A. Tarptautinė prekyba įmonių veiklos praktikoje//Verslas, vadyba ir studijos 2009: mokslo darbai. Vilnius: Technika, 2009, Vol. 8, no 1, p. 37-50.
7. Čiburienė J., Zaharieva G. (2006) International Trade as a Factor of Competitiveness: Comparison of Lithuanian and Bulgarian Cases. Engineering economics,. No 4 (49).
8. Dubinas V., Smilga E. Paslaugų sektoriaus plėtros galimybės Lietuvoje. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, 2010, Nr.54, p.37-52.
9. Jatuliavičienė G., Kučinskienė M., Garuckas R. (2007) Lietuvos užsienio prekybos pokyčiai integruotoje Europos Sąjungos rinkoje. Ekonomika: mokslo darbai, Nr. 79, p.77 - 91.
10. Karsten S. G. Business Forecasting and Economic Cycles. University Press of America, 1990.
11. Langvinienė N., Žitkienė R. (2011) Lietuvos galimybės tapti visateisiu tarptautinės prekybos paslaugų rinkos dalyviu. Socialinių mokslų studijos, Mykolo Romerio universitetas, Nr. 3 (3).
12. Laskienė D. Ryšys tarp tiesioginių užsienio investicijų ir investicijas priimančios šalies tarptautinės prekybos: Lietuvos atvejis// Ekonomika ir vadyba: 2010, Nr.15.
13. Lejour A. M., Smith P. M. (2008) International Trade in Services—Editorial Introduction. J Ind Compet Trade, No.8:p.169–180.
14. Matto A., Stern R. M., Zanini G. (2007). A handbook of international trade in services. Oxford University Press,
15. Mattoo A., Sauvé P. (2003) Domestic Regulation and Service Trade Liberalization. Pierre Sauv World Bank and Oxford University Press.
16. Manual on Statistics of international trade in services. (2002) Economic and social Affairs. United Nations.

17. Melnikas B., Chlivickas E., Jakubavicius A., Lobanova L. Pipirienė V., Burinskienė A. Tarptautinis verslas, 2008. Vilnius: Technika, 19–21.
18. International Trade in Services: A Portrait of Importers and Exporters. Prieiga: <http://www.cepr.org/meets/wkcn/2/2404/papers/breinlich.pdf>
19. Ojasalo J., Ojasalo K. (2011) Barriers to internationalization of b-to-b services: theoretical analysis and empirical findings. International journal of systems applications, engineering & development. Issue 1, Volume 5, p.109-116.
20. Pass Ch., Lowes B., Davies L. Ekonomikos terminų žodynas. Vilnius: Baltijos biznis, 1997.
21. Piesarskas, E. (2005) Direktyvos dėl paslaugų ES vidaus rinkoje projekto pasekmių tyrimas. Prieiga: http://www.ukmin.lt/uploads/documents/imported/lt/veikla/veiklos_sritys/paslaugu-direktyva/doc/pristatymas_galutinis_050525.ppt
22. Pilinkienė V. (2008) Market demand forecasting models and their elements in the context of competitive market. Engineering Economics, Nr.60(5), p.24–31.
23. Primo Braga C.A. (1996) The Impact of the Internationalization of Services on Developing Countries. Finance & Development.
24. Radžiukynas J., Rimkus V., Sarapinienė S., Žitkienė R., Povilauskienė D. Europos Sąjungos bendroji prekybos politika: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
25. Zillur Rahman, (2004) "Developing customer oriented service: a case study", Managing Service Quality, Vol. 14 Iss: 5, p.426 – 435.
26. Roland de Bruijn, Henk Kox, Arjan Lejour. Economic benefits of an Integrated European Market for Services// Journal of Policy Modeling, 2008, No.30, p.301–319.
27. Rubalcaba L. (2007). The new service economy: challenges and policy implications for Europe. Cheltenham: Edward Elgar.
28. Starkevičiūtė, M. (2007) Lietuvos ekonominės integracijos gairės. Intelektinė ekonomika, , No. 1, p. 82–86.
29. Urbanskienė R., Vaitkienė R., Clottey B. Rinkos tyrimai. - Kaunas: Technologija, 1998.
30. Tidikis R. (2003). Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
31. Vasiliauskas A. (2000) Lietuvos ekonomikos plėtros strategijos kūrimo ir įgyvendinimo metodologiniai principai. Pinigų studijos, Nr.4; p.49-62.
32. Vengrauskas P. V. (2009) Paslaugų internacionalizavimo kliūtys // Development of services world: new thinking, new actions: 4th International Scientific Seminar, Kaunas, p.7.
33. Vengrauskas V. (2010). Paslaugų verslas integruotoje rinkoje: permamos ir tendencijos. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

34. Waddell D., Sohal A.S. (1994) Forecasting: The Key to Managerial Decision Making, Management Decision, Vol. 32 Iss: 1, p.41 – 49.
35. Zananavičius A. Lietuvos užsienio prekybos politika ir intelektinė nuosavybė, 2010. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, Pranešimo medžiaga.
36. Lietuvos Respublikos 2009–2013 metų eksporto plėtros strategija.
37. Baltijos regiono šalių perspektyvos. DnB NORD Ekonominių tyrimų grupės leidinys, 2011.
38. Classification of services (2009) Concept paper. Regional Symposium on Services.15-17 July. Prieiga:
http://www.caricom.org/jsp/single_market/services_regime/concept_paper_classification_services.pdf
39. European Union international trade in services. Analytical aspects: Data 2003-2006. Statistical books, 2008.
40. Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl bendrojo susitarimo dėl prekybos paslaugomis (GATS) — derybos dėl 4 režimo (fizinių asmenų judėjimas). Prieiga:
<http://eur-law.eu/LT/Europos-Ekonomikos-socialiniu-reikalu-komiteto-nuomone-bendrojo-susitarimo,214873,d>
41. EUROSTAT: ES statistikos tarnyba.
[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Trade_in_services,_2005_and_2010_\(1\)_\(EUR_1_000_million\).png&filetimestamp=20111213162345](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Trade_in_services,_2005_and_2010_(1)_(EUR_1_000_million).png&filetimestamp=20111213162345)
42. Jungtinės karalystės tarptautinės prekybos paslaugomis analitinė apžvalga.
<http://www.cepr.org/meets/wkcn/2/2404/papers/breinlich.pdf>
43. Lietuvos Respublikos paslaugų įstatymas. Valstybės žinios, 2009-12-28, Nr. 153-6901.
44. LR nutarimas dėl Lietuvos inovacijų 2010–2020 metų strategijos. 2010 m. vasario 17 d. Nr. 163; Vilnius. http://www.mita.lt/uploads/documents/20102020_ino_strategija.pdf
45. Lietuvos centrinio banko tinklapis. Mokėjimų balanso duomenys. Prieiga:
<http://www.lb.lt/statistics/statbrowser.aspx?group=7232&lang=lt&orient=vert>
46. OECD Factbook 2011 - Economic, Environmental and Social Statistics.
47. Paslaugų direktyvos įgyvendinimo vadovas, 2007.
http://ec.europa.eu/internal_market/services/docs/services-dir/guides/handbook_lt.pdf
48. Paslaugų eksporto tendencijos Lietuvoje:
http://www.verslilietuva.lt/files/files/PDF/elanalitinis_naujienlaiskis_paslaugos2010.pdf
49. Prekyba paslaugomis P6_TA(2008)0407. 2008 m. rugsėjo 4 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl prekybos paslaugomis, 2009/C 295 E/17. Prieiga: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:295E:0067:0073:LT:PDF>

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Nedas Butrimavičius. Tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros tendencijos Lietuvoje/ Tarptautinės prekybos magistro baigiamasis darbas. Vadovė prof. dr. R.Žitkienė. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2012 – 61 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe atlikta tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros tendencijų Lietuvoje analizė. Pirmojoje darbo dalyje įvardinti teoriniai tarptautinės prekybos paslaugomis aspektai. Pateiktos išsamios paslaugos sąvokos interpretacijos, tarptautinėje prekyboje paslaugomis taikytinos klasifikacijos. Atskleista tarptautinės paslaugų rinkos reguliavimo esmė bei pagrindiniai teisiniai principai. Antrojoje dalyje pristatytas tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybių vertinimo modelis ir pagrįsta empirinio tyrimo metodika. Trečiojoje darbo dalyje remiantis ekspertų apklausos tyrimu ir statistinių-ekonominių rodiklių analize, sudarytos tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros Lietuvoje prognozės, įvardintos pagrindinės kliūtys,

Pagrindiniai žodžiai: tarptautinė prekyba paslaugomis, ES Paslaugų Direktyva, Paslaugų liberalizavimas.

Nedas Butrimavičius. Tendencies of International Trade in Services in Lithuania/Master's Work in International Trade. Supervisor prof. dr. R. Žitkienė. - Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2012 – 61 p.

ANNOTATION

Tendencies of International trade in services in Lithuania are analyzed in the final master thesis. Legal Aspects of International Trade, interpretations and meanings of services, International Classification of Services are analyzed in the first chapter. The objective of analysis was to state the Legal issues for international trade in services and Services trade liberalisation and regulatory reform. The second chapter explains research programme, methods and main methodological aspects of research model. Results from an expert survey and of economic and statistical research, enabled to set trends and forecasts of international trade in services.

Key words: International Trade in Services, EU Services Directive, Liberalization of Trade in Services.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Nedas Butrimavičius. Tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros tendencijos Lietuvoje/ Tarptautinės prekybos magistro baigiamasis darbas. Vadovė prof. dr. R.Žitkienė. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2012 – 61 p.

SANTRAUKA

Pasaulyje vyksta aktyvūs procesai dėl eksporto politikos skatinimo, investicijų, didesnio prekių ir paslaugų mainų balanso, inovacijų pritraukimo, t.y. veiksnių sąlygojančių ekonominio vystymosi tempus, vis svarbesnį vaidmenį priskiriant tarptautinei prekybai paslaugomis.

Darbo aktualumas siejamas su neišnaudotu paslaugų augimo potencialu tarptautinėje prekyboje, kuris suteikia galimybes paslaugų sektoriui gauti didesnę pelno normą ir pritraukia kapitalą bei darbo jėgą iš tradicinių veiklų įmonių, todėl paslaugų plėtra turėtų išlikti pagrindiniu ekonominių ir socialinių permainų katalizatoriumi.

Tyrimo tikslas– išryškinti tarptautinės prekybos paslaugomis teorinius aspektus ir pagrįsti plėtros tendencijas Lietuvoje.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti pagrindinius paslaugų klasifikavimo principus, atskleidžiant paslaugų plėtros tendencijas, barjerus ir ES Paslaugų direktyvos svarbą plėtros procesams;
2. Remiantis sudarytu tiriamuoju tarptautinės prekybos paslaugomis modeliu, atlikti tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros Lietuvos atžvilgiu, tyrimą ir pristatyti ekspertų nuomonių apklausos rezultatus;
3. Parengti tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros Lietuvoje prognozės, apibrėžiant galimybes, kliūtis ir pagrindžiant plėtros tendencijas.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, statistinių duomenų analizė, lyginamoji analizė, anketinė apklausa, prognozavimas.

Tyrimu atskleista, kad tarptautinės prekybos paslaugomis tendencijas tikslinga vertinti pagal suteikiamų paslaugų pobūdį, jas grupuojant į aukštą ir žemą pridėtinę vertę kuriančias paslaugas. Žemą pridėtinę vertę kuriančios paslaugos yra jautrios ekonominiams pokyčiams, kuomet įsivyraujant ekonominio sąstingio laikotarpiui, žymiai sumažėjo tarptautinės prekybos paslaugomis apimtys ES ir JAV rinkose. Organizacijos, kurių veikla orientuota į aukštesnę pridėtinę vertę kuriančias sritis: naujų paslaugų kūrimą, konsultacijas, IT technologijas, sparčiau suaktyvėjo būtent ekonominio sąstingio ciklo metu. Vertinant tarptautinės prekybos paslaugomis tendencijas galima teigti, kad šių sričių prekyba plėsis ir augimo tempai žymiai skirsis nuo paslaugų, kurių augimo kryptį didelę įtaką turės ekonominiai pokyčiai atskiruose pasaulio regionuose. Šiai paslaugų grupei priskirtinos logistikos, statybos paslaugos.

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA

Nedas Butrimavičius. The tendencies of International trade in services in Lithuania/Master's Work in International Trade. Supervisor prof. dr. R.Žitkienė. - Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2012 – 61 p.

SUMMARY

International trade in services grown significantly, yet little research has been undertaken to understand international services. Major features of services have much in common with other services, being, however, more closely related to country's economy.

The actuality of the study is related to the potential of increase of services in domestic market in hand which gives possibilities to service sector get higher rate of profit and attracts capital and labour force from enterprises of traditional activity, therefore the development of services should remain the main catalyst of economical and social changes.

The goal of the work – to highlight the theoretical aspects of international trade in services and foresee the main tendencies of Lithuanian international trade in services.

Tasks are presented:

1. Analyze the main types of International services classification and exploring tendencies of development, to set barriers and instruments of regulation EU Services Directive.
2. According to holistic model of evaluation of development of international trade in services, to make research of Lithuanian International trade in services and set the results form experts' survey.
3. Forecasts the development tendencies of Lithuanian International trade in services, barriers and propose possibilities.

Methods of investigation: referring to the studies of foreign and Lithuanian scientists, analysis and synthesis of literature, survey of experts, forecasting methods.

The study showed that trends in international trade of services should be evaluated according to character of the services provided, grouping them into high and low added value services. Services of low added value are sensitive to economic changes, when trade of services during the period of economic stagnation is significantly decreasing in Euro area and United States. Companies whose activity is oriented towards the fields with the highest added value (creation of new services, consultations, or information technologies) became more active during the cycle of economic stagnation. The trends of international trade of services show that trade in these fields will expand, and the rate of growth will markedly differ from that of services whose growth is significantly affected by economic changes in separate regions of the world.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

BVP augimo tempas, proc.

Psaulio šalys, regionai	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
European Union (27 countries)	26470,03	26868,37	27657,08	28381,95	28395,26	27087,72	27532,96
OECD - Total	28958,76	29549,09	30286,29	30905,88	30736,32	29372,66	30115,71
United States	41530,89	42414,15	43130,96	43520,9	42965,45	41092,35	41975,97
Augimo tempas, %	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
European Union (27 countries)		1,50	2,94	2,62	0,05	-4,60	1,64
OECD - Total		2,04	2,49	2,05	-0,55	-4,44	2,53
United States		2,13	1,69	0,90	-1,28	-4,36	2,15

Services trade balance. Exports minus imports of services (Billions of US dollars)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Australia	1,3	0,0	-0,1	0,3	-0,7	-4,3	-0,4	-2,9
Austria	8,9	9,9	11,6	12,2	15,3	20,8	17,9	13,3
Belgium	1,8	3,6	5,0	6,3	5,8	4,8	9,8	7,0
Canada	-8,2	-8,5	-9,9	-12,5	-17,5	-20,2	-19,4	-22,1
Chile	-0,6	-0,7	-0,6	-0,6	-1,0	-1,0	-1,4	-1,0
Czech Republic	0,5	0,6	1,5	2,0	2,4	3,9	3,4	3,5
Denmark	3,5	3,3	6,2	7,1	7,4	10,1	4,4	9,2
Estonia	0,8	1,1	1,0	1,1	1,3	1,8	1,9	1,7
Finland	-0,7	0,6	-0,7	-1,1	0,6	1,5	1,8	2,0
France	14,1	15,1	15,3	15,4	19,8	25,1	16,0	15,3
Germany	-50,7	-51,1	-48,8	-38,3	-39,4	-39,3	-26,4	-29,1
Greece	13,0	19,2	19,1	19,3	22,7	25,1	17,6	17,5
Hungary	-1,2	0,1	1,4	1,6	1,4	1,5	1,9	3,2
Iceland	-0,1	-0,2	-0,5	-0,7	-0,7	-0,3	0,4	0,4
Ireland	-12,5	-12,7	-11,6	-8,5	-1,5	-11,2	-11,7	-11,3
Israel (1)	2,5	3,3	3,8	4,6	3,6	4,4	4,8	6,6
Italy	-2,7	1,5	-0,7	-1,6	-9,7	-13,2	-13,7	-11,8
Japan	-33,7	-37,9	-25,0	-20,1	-20,6	-20,7	-20,4	-16,8
Korea	-5,8	-6,0	-10,0	-13,3	-12,0	-5,7	-6,6	-11,2
Luxembourg	9,9	13,0	16,2	20,8	27,2	29,1	24,9	30,1
Netherlands	-0,7	4,3	6,8	9,4	12,1	13,0	7,9	10,2
New Zealand	1,2	1,0	0,4	0,2	0,3	-0,5	0,0	-0,4
Norway	1,1	1,0	0,7	1,8	1,4	0,3	1,7	-1,9
Poland	0,2	0,1	0,7	0,7	4,8	5,0	4,8	3,5
Portugal	4,1	5,0	4,9	6,3	8,9	9,7	8,3	8,9
Slovak Republic	0,2	0,3	0,3	0,8	0,5	-0,7	-1,7	-1,0
Slovenia	0,6	0,9	1,1	1,2	1,4	2,2	1,5	1,4
Spain	26,3	27,0	27,6	27,9	31,6	37,7	35,4	37,0
Sweden	1,7	5,5	7,3	9,7	15,6	16,6	13,5	15,9
Switzerland	21,5	24,4	26,9	31,3	37,8	45,8	38,9	46,3
Turkey	10,5	12,8	15,2	13,6	13,3	17,3	16,7	14,2
United Kingdom	36,9	52,1	46,8	64,0	93,6	101,4	82,1	76,2
United States	47,4	56,3	69,6	80,2	121,1	135,9	132,0	151,4
Euro area	25,4	39,6	48,1	52,2	64,3	61,5	44,7	43,4
OECD total	86,7	140,1	177,2	235,2	340,4	388,4	337,6	362,5
Brazil	-4,9	-4,7	-8,3	-9,7	-13,2	-16,7	-19,2	..
China	-8,6	-9,7	-9,4	-8,8	-7,9	-11,8	-29,4	..
India	6,4	13,0	20,0	29,4	39,3	46,9	..	..
Indonesia	-12,1	-8,8	-9,1	-9,9	-11,8	-13,0	-9,7	-9,5
Russian Federation	-10,9	-12,7	-13,8	-13,6	-18,9	-24,3	-19,9	..
South Africa	0,4	-0,5	-0,8	-2,0	-2,7	-4,2	-2,8	..

Šaltinis: Trade: Key tables from OECD

Tarptautinės prekybos rodikliai pagal LR Mokėjimų balansą, mln. Lt

Tarptautinės prekybos rodikliai	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Prekių Eksportas	38888	43192	55511	40732	54039	69643
Paslaugų eksportas	9940	10121	11191	9174	10757	12987
Prekių ir paslaugų eksportas, mln. Lt	48828	53313	66702	49906	64796	82630
Metinis augimo koeficientas	x	11%	29%	-27%	33%	29%
	x	2%	11%	-18%	17%	21%
Augimo koeficientas per 2003-2011 m.						
Prekių Eksportas						44%
Paslaugų eksportas						23%

Ekspertų apklausos anketa

Gerb. respondentai, rašydamas magistro baigiamąjį darbą, atlieku apklausą, kuria siekiu pagrįsti galimas tarptautinės prekybos paslaugomis plėtros galimybes ir tendencijas. Šiam tyrimui atlikti labai svarbi yra Jūsų nuomonė, todėl prašau pažymėti tinkamą atsakymą X ženklu. Anketa anonimiška, tyrimo rezultatai bus panaudoti baigiamojo darbo tyrimo išvadoms parengti.

1. Pažymėkite, kurią paslaugų sritį atstovaujate:

- Transporto paslaugos
- Turizmo, kelionių
- Ryšių paslaugos
- Statybos paslaugos
- Draudimo, finansinės paslaugos
- Kompiuterinės ir informatikos paslaugos
- Naudojimosi nuosavybės teisėmis
- Prekybinio tarpininkavimo ir su prekyba susietos paslaugos
- Veiklos lizingas (paprastoji nuoma)
- Įvairios verslo, profesinės ir techninės paslaugos
- Asmeninės, kultūros ir poilsio paslaugos
- Vyriausybės paslaugos

2. Veiksniai, kurie labiausiai įtakos Lietuvos paslaugas teikiančių įmonių plėtrą 2009-12-28 įsigaliojus Paslaugų direktyvą įgyvendinančiam Paslaugų įstatymui: (pažymėkite 3 svarbiausius):

- Vietinė konkurencija
- Tarptautinė konkurencija
- Paslaugų kainų lygis
- Naujos technologijos
- Paslaugų importas į Lietuvą
- Paslaugų eksportas į ES
- Paslaugų eksportas į JAV
- Paslaugų eksportas į kitas šalis
- Kita _____

3. Įvertinkite veiksnius, kurie Jūsų nuomone yra svarbūs tarptautinės prekybos paslaugomis plėtrai Lietuvos atžvilgiu, nuo 1 iki 5 (kai 1 reiškia visiškai nesvarbu, o 5 labai svarbu)

Veiksniai	Visiškai nesvarbu	Nesvarbu	Iš dalies svarbu	Svarbu	Labai svarbu
Ekonominis augimas					
Konkurencija					
Demografiniai pokyčiai					
Pokyčiai aukštajame moksle (diplomų pripažinimas)					
Migracija					
Inovacinės programos					
Valstybės parama verslo skatinimui					
Kita					

4. Kaip vertintumėte Lietuvos paslaugas teikiančių įmonių pardavimų pasikeitimus, patvirtinus ES paslaugų direktyvą:

Pokyčiai	Sumažėjo	Nepakito	Išaugo
Paslaugų eksportas į ES			x
Paslaugų eksportas į JAV			
Paslaugų eksportas į kitas šalis			

5. Paslaugas teikiančių įmonių laukiami veiklos rezultatų pasikeitimai per artimiausius du metus, nevertinant ES paslaugų direktyvos galimo poveikio:

Pokyčiai	Tikrai sumažės	Greičiau sumažės	Nepakis	Greičiau išaugs	Tikrai išaugs
Naujų technologijų diegimas					
Investicijos					
Darbo užmokestis					
Paslaugų kainų lygis					
Paslaugų apimčių pardavimai Lietuvos rinkoje					
Paslaugų apimčių pardavimai ES					
Paslaugų apimčių pardavimai kitose šalyse					
Paslaugas teikiančių įmonių skaičius					

6. Paslaugas teikiančių įmonių planuojami veiklos rezultatų pasikeitimai per artimiausius du metus, vertinant galimą ES Paslaugų direktyvos poveikį:

Pokyčiai	Tikrai sumažės	Greičiau sumažės	Nepakis	Greičiau išaugs	Tikrai išaugs
Naujų technologijų diegimas					
Investicijos					
Darbo užmokestis					
Paslaugų kainų lygis					
Paslaugų apimčių pardavimai Lietuvos rinkoje					
Paslaugų apimčių pardavimai ES					
Paslaugų apimčių pardavimai kitose šalyse					

7. Lietuvos paslaugas teikiančių įmonių konkurencingumo pasikeitimas lyginant su kitų šalių įmonėmis per artimiausius du metus:

Pokyčiai	Tikrai sumažės	Greičiau sumažės	Nepakis	Greičiau išaugs	Tikrai išaugs
Lyginant su ES įmonėmis	☐	☐	☐	☐	☐
Lyginant su kitų šalių įmonėmis	☐	☐	☐	☐	☐

8. Kokias išvelgiate kliūtis tarptautinės prekybos paslaugomis atžvilgiu per artimiausius dvejus metus:

- Kvalifikuotų darbuotojų trūkumas
- Pradinės investicijos
- Konkurencijos mastas
- Informacijos prieinamumas apie naujas rinkas
- Teisinės kliūtys

9. Kokią dalį savo paslaugų Jūsų įmonė eksportuoja į užsienio šalis?

- 0%
- 1-50%
- 51-99%
- 100%

10. Jūsų patirtis versle:

- Mažiau nei metus
- 1-3 metai
- 4-6 metai
- 7-10 metų
- 11-15 metų
- Daugiau nei 15 metų

11. Pagal dydį Jūsų įmonė yra:

- mikro (1-10 darbuotojų)
- maža (11-50 darbuotojų)
- vidutinė (51-250 darbuotojų)
- didelė (>250 darbuotojų)

Apklauso rezultatai apdoroti SPSS programa

Įvertinkite veiksnius, kurie Jūsų nuomone yra svarbūs tarptautinės prekybos paslaugomis plėtrai Lietuvos atžvilgiu, nuo 1 iki 5 (kai 1 reiškia visiškai nesvarbu, o 5 labai svarbu)

	N	Mean
K0301	32	4,69
K0302	32	4,38
K0303	32	3,06
K0304	32	3,25
K0305	32	2,44
K0306	32	3,31
K0307	32	4,25
K0308	32	1,56
K0309	32	1,56
K0310	32	,00
Valid N (listwise)	32	

Kaip vertintumėte Lietuvos paslaugas teikiančių įmonių pardavimų pasikeitimus, patvirtinus ES paslaugų direktyvą

Descriptive Statistics

	N	Mean
K0401	32	2,94
K0402	32	2,00
K0403	32	2,63
Valid N (listwise)	32	

Paslaugas teikiančių įmonių laukiami veiklos rezultatų pasikeitimai per artimiausius du metus, nevertinant ES paslaugų direktyvos galimo poveikio

Descriptive Statistics

	N	Mean
K0501	32	4,31
K0502	32	4,31
K0503	32	4,25
K0504	32	3,38
K0505	32	3,31
K0506	32	3,94
K0507	32	3,63
K0508	32	4,06
Valid N (listwise)	32	

Paslaugas teikiančių įmonių planuojami veiklos rezultatų pasikeitimai per artimiausius du metus, vertinant galimą ES Paslaugų direktyvos poveikį:

Descriptive Statistics		
	N	Mean
K0601	32	4,31
K0602	32	3,69
K0603	32	3,63
K0604	32	4,00
K0605	32	3,63
K0606	32	3,94
K0607	32	3,94
Valid N (listwise)	32	

Lietuvos paslaugas teikiančių įmonių konkurencingumo pasikeitimas lyginant su kitų šalių įmonėmis per artimiausius du metus:

Descriptive Statistics		
	N	Mean
K0701	32	3,88
K0702	32	3,88
Valid N (listwise)	32	

Kokias įžvelgiate kliūtis tarptautinės prekybos paslaugomis atžvilgiu per artimiausius dvejus metus:

		K0801	K0802	K0803	K0804	K0805
N	Frequency	10	11	11	0	11
	Percent	25,00	31,82	27,27	4,55	11,36